

Irodalmi tükör /szépirodalom

Filip Tamás: Ösvény és láthatár, Fülembé sűgött mondatok, Veszteg maradni	3-5
Péntek Imre: Visszatérések ideje	6
Bartusz-Dobosi László: Zöldfa	9
Csontos János: Cím nélkül versek	15
Bene Zoltán: Heráti út	16
Szoliva János: Vonszolom, Bejárhatatlan, Visszaforog, Hasal, Elvézrik	22
Weiner Sennyey Tibor: Az utolsó tévelygő	23
Áfra János: A férfi akarata – A nő akarata, A te másságodban	31-32
Fa Ede: „Székfoglaló”, A tükör, A vén tengerész	33-34
Ferdinandy György: Génuszok	35
Bozók Ferenc: Bodobács, Megint Rimbaud, Apollinaire, Kassák feje, Porcelánangyal	38-39
Csontos Márta: Advocatus diaboli, Árkádia pedig nincs többé, Vaktérkép	40-42

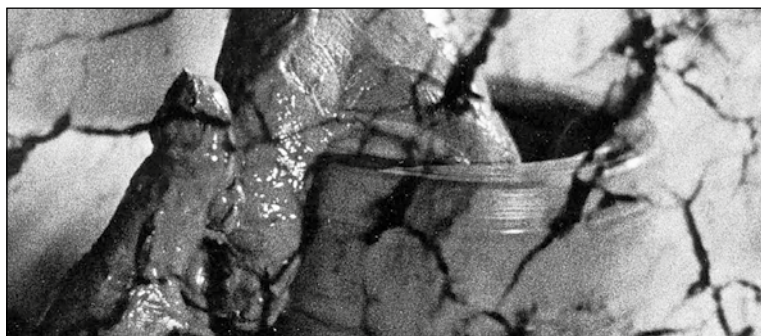
Tanulmány / esszé /kritika

Kelemen Erzsébet: Az első magyar lettrista alkotás (Egy paradigma lehetséges részlete – L. Simon László kötetéről) II. rész	43
Kelemen Lajos: A vers kétes szerzés? (Kalász Márton iróniájáról)	52
Szemes Péter: Az Egerszegi füzetekről (1983-1992)	56
Pénzes Dávid: Népnemzeti romantika és ami mögötte van (Papp István A magyar népi mozgalom című könyvéről)	63
Bakonyi István: Fehérvári Antológia, 1938-2013	70
Péntek Borbála: Cápavadászat egy akváriumban (Kötter Tamás Rablóhalak című kötetéről)	72

Képzőművészet

Palotás József: Kiállítók a pécsi Dóm Kötárban	74
Wehner Tibor: Jelentőségteljes III. Zalaegerszegi Szalon	81
Péntek Imre: Budaházi - évtizedek Összegzés és visszatekintés a Göcseji Múzeumban	85
Novotny Tihamér: Genézis Nemes László festőművész kiállítása a zalaegerszegi Gönczi Galériában	91
P. Szabó Ernő: Pannon kacatok A huszónöt éves Veszprémi Céh kiállítása	96
Sümegei György: Zala György előkerült rajzfüzete	101
Németh János keramikumművész köszöntése 80. születésnapja és Kossuth-díjjal való kitüntetése alkalmából	
Szokolczay Lajos: Agyagisten	103
Benedek Katalin: A lélekbe látó agyagos	104
Lovag Zsuzsa: Németh Jánosnak	106
Fekete György: Kalaplevétel Németh János előtt	109
Péntek Imre: Jubileumi tárlat – szívbéli köszöntés Németh János 80. évére	110

Szerzőinkről 116

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
Ugyanitt információ a folyóiratról és a Pannon Tükör könyvsorozatáról.

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Balogh László-Nagykanizsa

Cséby Géza - Keszthely, Hévíz
Gyutai Csaba - Zalaegerszeg
Kiss Gábor - Zalaegerszeg
Papp Ferenc - Nagykanizsa

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre - főszerkesztő
Szemes Péter - főszerkesztő-helyettes
Bence Lajos (Lendva) - főmunkatárs
Kabdebó Tamás (Newcastle, Írország) -
főmunkatárs
Kardos Ferenc (Nagykanizsa) - munkatárs

ROVATVEZETŐK

Tóth Imre - vers
Somogyi Zoltán - próza
Szemes Péter - tanulmány, kritika
Horváth M. Zoltán - képzőművészet
Király László - zene
Kaj Ádám - fiatalok, pályakezdők

Készült Zala megye,
Zalaegerszeg, Nagykanizsa,
Lenti, Hévíz önkormányzatának,
a Magyar Művészeti Akadémia
és a Nemzeti Kulturális Alapprogram
támogatásával.

Szerkesztőségi cím:
Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900
Zalaegerszeg, Lendorhegyi út 21.
E-mail: pannonfold@gmail.com
Telefon: 92/598-070
Kiadja a Pannon Írók Társasága
Kiadóvezető: Péntek Imre elnök
Előfizethető csekken vagy számlázással,
mely a szerkesztőség címén igényelhető.
Számlasszám:
Zalavölgye Takarékszövetkezet,
Zalaegerszeg 75500258-10809415
Az egyes számok ára: 1000 Ft.
Előfizetési díj egy évre: 3000 Ft.

ISSN 1219-6886
Előkészítés:
Náspáng Grafika
hmz@t-online.hu
Nyomdai munkák:
Gura Nyomda Kft.
8900 Zalaegerszeg,
Hock János utca 92/b
E-mail: info@guranyomda.hu

További támogatóink:

NB FORSZ
Szolgáltató és Tanácsadó Kft
Könyvvezetés - Könyvvizsgálat
Tel: 92-510005, Fax - 92-510006

NÉMETH JÁNOS: Kereszt

Filip Tamás

Ösvény és láthatár

Mióta útra keltem, minden
órában elfelejtek egy szót,
és minden percben eszembe
jut valami régi.

Meg kell szállnom egy titkos
fogadóban, hogy visszahúzódjak
készülő versem ódivatú
páncélja mögé.

Az éjszaka hangosan olvas bennem,
csak le kell írnom, amit hallok.
Hajnalban alszom el, reggel
magamtól ébredek.

Fagyos és ferde mélységeket
olvaszt a nap-parázs,
az ösvény kettévágja a világot.
A láthatár kőkerítés, amelynek

túloldalán van az élet, az édes és
keserű kalandok, a bűnök, a feloldozás.
Átmászni nem lehet, de a versemet
megpróbálom fölötte átröpíteni.

Fülembe sűgott mondatok

Alain Bosquet emlékére

Térded elmesélte a gyökerek cselvetését,
megijedtél, ahogy a rozsomák átszaladt előtted,
pedig én küldtem, vigyázzon rád, miközben
futsz a fák alatt---
A lelked is fáj, amikor elzuhantál, jaj, hogy
nem voltam ott---
Hazaúton azt hitték a könnyeidről:
így zenél a szemed.

Nézted a véresre kapart ablakon át a
lassan vonuló hidakat, aztán mintha
eltévedt volna a villamos, rossz helyen
szálltak le az utasok, pedig szerettek volna
veled maradni végig---
Későn vették észre, hogy te fönn maradtál,
akkor már hiába dörömböltek az ajtón.

Hét feje levágva, a sárkányvért
beitta a föld---
kis zöld hajtások fakadnak belőle hajnalra,
amikor harmatízű a szád---
Kiiszlak utolsó cseppedig,
a szomjúság nagykövete vagyok,
megbízólevelem magam írtam.

Meséim elmondom neked, annyi van,
a végső pillanatig kitartanak. Neked
találtam ki mindet, de nem egyedül;
a legnagyobb mesterek sűgtak önzetlenül.

Veszteg maradni

Hajtogasd össze az esőt, és
hozz diólevél teát gyulladt
szememre, te mihaszna szolgál,
nem látod, hogy napok óta
rozsdás a tekintetem?

És hozz forró lábvizet is,
fázom, aztán ülj le,
diktálni fogok egy levelet.
Nem érdekel, hogy érted-e,
nem is kell, hogy értsd,

csak írd, amit mondok, de ne
akarj visszakérdezni, mert
nem fogok emlékezni arra,
amit egy pillanattal
előbb kimondtam.

Visszatérések ideje

Amikor valahol az utópikus kommunizmus hatalomra jutott, egyik legfőbb törekvése a „múlt eltörlése” lett. A szerves fejlődés kialakította társadalmi és életformák helyére valamiféle egyenlőség-eszme jegyében fogant, életidegen formációt ültetett. Tűzzel-vassal letiporva, a földel egyenlővé téve az addigi társadalmi viszonyokat. A legfőbb ellenfél a tulajdon, a hierarchia, a vallás, s sok „fölsőleges” dísz, szokás, erkölcs, hagyomány, amely az életet, a polgári berendezkedést korábban szabályozta. S a kizsákmányolást felváltotta az állami bérabszolgáltatás, a mindent számon tartó bürokrácia, a hatalom csúcsán pedig az „egypárt” döntött életről-halálról. Most nem mennék bele, hova vezetett mindez – miként lettek az egyenlőkből „egyenlőbbek” –, s miként őrlődött fel az idő folyamán a „kora-született jóléti társadalom”, mérhetetlen erőszakot, szenvedést és megpróbáltatást zúdítva átélőire, a poszt-szovjet térség lakosságára.

Most csak az „eltörléssel” foglalkoznánk, ami túlságosan is jól sikerült. Az 1948-49-es kommunista rendszerváltás alkalmával sok mindent sikerült „elsöpörni”, ami most örjítően hiányzik. Például az öntudatot, az autonóm cselekvést, a kezdeményezést – negyven év után miként válhatunk a Nagy Eszme megvalósítóiból, alattvalóiból szabadon gondolkodó és cselekvő lényekké? Bebizonyosodott, amiről szintén József Attila írt: a kiirtott emberi öntudat helyére nem lehet szocialista tudatot „operálni”. De nem csak a bensőt igyekeztek átalakítani, a díszleteket is; a külső környezet is áldozatul esett a kényszeres felforgatásnak. Vagyis az a polgári Magyarország, amely évszázadok során alakult ki, s minden hibája, esendősége ellenére élhető világ volt. Egyébként Erdély Miklós írja *Két Budapest* című jegyzetében: „Egy város életében száz év jelentékeny idő; a felgyorsult történelem, a társadalmi és technikai fejlődés alakítják

arculatát. Különösen egy olyan, az utolsó száz év folyamán sokat szenvedett város, mint Budapest viseli magán az események nyomát; bizonyos városrészek módosulásaiból visszaolvasható annak történelmi sorsa. Budapest mégis egy olyan város, amely drámai változások ellenére megőrzött száz év előtti állapotából annyit, amennyi az azonosítást még lehetővé és nagyon tanulságossá teszi.” És a visszaállítást, a rekonstrukciót – tehetnénk hozzá. Ami az Orbán-kormánynak már első ciklusában is szilárdan elhatározott szándéka volt.

A kilencvenes rendszerváltás – mely lassan rendszerváltoztatássá, rendszerváltozássá „szelídült” – és az azt követő évek, bizony sokunkban elkeseredést és elutasítást váltottak ki. Tanúi lehettünk a „múlt-nélküliség” múlttá válásának, a Kádár-rendszer utáni (szociális) nosztalgianak, a hamis egzisztenciális biztonság visszaóhajtásának. Az már keveseket érdekelt, hogy ennek fedezetét kölcsönökből teremtették elő. Amit előbb-utóbb vissza kell fizetnünk. Nem volt ennél nevetésesebb: a nyugati tőkés pénzén élőködő szocializmus... (Egészen az összeomlásig.) A polgári Magyarország eszményének megvalósítása, visszaépítése csak részben és rossz minőségben sikerülhetett. A nemzeti jelleg, az identitás őrzése, a folytonosság felmutatása és vállalása a megtagadott, meghamisított múlttal, az elődök munkájának megbecsülése és megóvása, a vallásos szellem elfogadása és értékelése – mindez lenézett és kizsárolandó magatartássá vált a poszt-szocialista kormányok szemében. (Holott az 1949 előtt szociáldemokrácia nemzeti elkötelezettsége vitathatatlan volt.) Pomogáts Béla írja *Polgári ethosz és polgári társadalom* című tanulmányában: „A polgári társadalom létrehozásához polgárokra van szükség, és ahhoz, hogy polgárok nevelődjenek fel, működőképes társadalmat kell teremteni. Amilyen mértékben kiépül a polgári társadalom, olyan

mértékben növekszik a polgárok száma, és amilyen mértékben növekszik a polgárok száma, olyan mértékben fog megerősödni a polgári társadalom.” Ahogy fejtegeti: ez csak látszólag tautológia. „A kérdésre ugyanis nem a logikának, hanem a történelemnek: a szerves fejlődésnek kell választ adnia. A polgári ethosz akármilyen megjelenése elősegíti a polgári társadalom létrejöttét, és a polgári társadalom akármilyen kicsiny csírái is alkalmasak arra, hogy növekedjék és erősödjék a polgári ethosz.” A szerző meglátása szerint a polgárosodás hosszabb távú folyamat (és feladat), nem érdemes siettetni létrejöttét. E téren mindenféle radikalizmus káros.

Nos, a „kicsiny csírák” többször is létrejöttek, de el is sorvadtak az ellenérdekű (központi) intézkedések nyomán. S meg lehet érteni azt a kibontakozó radikalizmust, amely ezeknek a kezdeményeknek nagyobb támogatást kíván adni. A korábbi ciklus kétharmados többsége alapot adott arra, hogy az alkotmányozás, a közjogi átalakítás új társadalmi szerkezetet teremtsen, és elősegítse a pozitív tendenciák megerősödését. Ez a jövőről szólt. A másik: a múlt új korszakolása, a határpontok újraértelmezése, mely szintén nélkülözhetetlen eleme a nehezen bontakozó polgári ethosznak. Vagyis: konkrétan 1944 értelmezése. A német megszállás után Magyarország elvesztette függetlenségét, amelyet csak 1990-ben nyert vissza. (Részünkről ez az értelmezés a helytálló.) Vagyis a szerves fejlődés megszakadásának dátumát jelöli ez az esemény. A Magyar Királyság állami szuverenitásnak felfüggesztését. Ekkor valóban „megállt az idő”, minden, ebben az ideiglenességben fogant cselekmény, tett, intézkedés – érvénytelen. A felelősség kérdése fel sem vethető... Végül is: a rendszerváltás igazi origójától, a szabad választásoktól ketyeg újra az óra, van újra szuverén Magyarország. Ha innen nézzük: logikus a visszatérés ide, ebbe az „időzónába”, és érthető az is, ha ennek a szellemi-politikai rekonstrukciónak szimbolikus jelei, jelképei is megjelennek, nem csak a dokumentumokban, hanem a köztéren is. Az a bizonyos „szimbolikus térfoglalás”, amiről Bíró A. Zoltán és Bodó Julianna kutatók értekeznek – Takáts József idézi őket A

tér és az idő nemzetiesítése és az irodalmi kultuszok című tanulmányában –, nem csak etnikai lehet, hanem (kultúr)politikai is. „Az eszmék szimbolikus térbeli lehorgonyozása” – miként Takáts József idézi egyetértően ezt a társadalmi igényt, törekvést – természetes velejárója a politikai elfogadtatásnak. Ebbe a körbe tartoznak az emlékműállítások, az intézmény- és utcaelnevezések, ritualizált közösségi rendezvények, s egyéb hasonló kultuszok.

És innen érthető a Kossuth tér – mely az ország fővárosának legfőbb reprezentációs tere – eredeti állapotának visszaállítása. Szimbolikusan is vissza kell térni oda, ahonnan a történelem erőszakosan eltérített.

Ennek a visszatérésnek első állomása: Zala György gróf Andrássy Gyula lovasszobrának újraöntése, felállítása. Mert sokat elméltünk a „szimbolikus térfoglalásról”, viszont nem említettük a szimbolikus szoboreltüntetést, rombolást, szétszedést. Ez Zala műve esetében azt jelentette, hogy azt 1945-ben, a Kossuth-híd építésekor rendkívül gondosan szétszerelték, majd 1947-ben talpzata egy részéből József Attila emléktáblát készített Csillag István, a bronz anyag pedig – mint annyi más nem kívánatos alkotás esetében – a Sztálin-szobor öntésekor került felhasználásra, 1949-ben.

Az eredeti szobor felállításának körülményeiről lássunk egy részletet Szatmári Gizella megjelenés előtt álló Zala György monográfiájából: „Andretti kőfaragó még az utolsó simításokat végezte az aradi vértanú-emléken, az aradi városatyák már az avatási ünnepség előkészítésén fáradoztak, mikor elterjedt a szomorú hír: 1890. február 18-án elhunyt *Andrássy Gyula* gróf, a korszakos jelentőségű államférfi, a kiegyezés utáni első miniszterelnök, később Ferenc József ún. közös külügyminisztere. Emlékének megörökítését az országgyűlés az 1890. évi III. törvénycikkben rögzítette. A szokásos módon megalakult a szoborállítás ügyeit gondozó „nagybizottság”. A képviselőház pénzügyi bizottságában Eötvös Károly a szoborállítást ugyan „időelőttinek” tartja, Horánszky Nándor viszont védelmébe veszi az ügyet, mondván: „nem lehetünk szűkkeblűek

saját jeleseink iránt, ha azok méltó érdemeinek elismeréséről van szó”.

Folynak a helykijelölési viták – legyen a szobormű az Andrássyról még életében elnevezett út városligeti végénél? –, Podmaniczky Frigyes, mint a szoborbizottság elnöke (és a Fővárosi Közmunkák Tanácsának alelnöke) meghirdeti a pályázatot. Az 1893. október 1-i határidőre jeles hazai és külföldi művészek küldik el munkáikat: Zala, Stróbl Alajos, Róna József, Szécsi Antal, Kiss György, valamint Milánóból (Emilio Bisi), Franciaországból (Antonin Merciér), Berlinből (Gustav Eberlein), de érkezik jelentkező Krakkóból és Amsterdamból is.

A beérkezett terveket a Tudományos Akadémia dísztermében és folyosóján állítják ki – Zaláé és egy bizonyos Valentine külföldi szobrászé (honnan érkezett vajon?) a főbejáratnál látható. Az első díj Zaláé lesz, a mű építészeti részét Schickedanz Albert tervezi: félkör alakú oszlopcsarnok elé állítaná Andrássy lovas szobrát. Az oszlopcsarnok felső párkányán a Béke és a Jólét szobrai állnának – nyilván, mint Andrássy áldásos tevékenységének országos jelentőségű következményei. Ezt az elképzelést a szoborbizottság az évek folyamán elveti (majd a millenniumi emlékműnél visszatérnek ezek a kompozíciós elemek) és a hely is változik: a mű az épülő új Országház elé kerül majd! (Stróbl Alajos eleve ide tervezte szobrát, de akkor mások voltak a pályázati feltételek, melyek be nem tartása miatt szinte diszkvalifikálták...). 1895-öt írunk ekkor, a lovas szobor elkészítésére Zala háromévesi

időt kap. Minden újság kiemeli, hogy az Andrássy családtól kölcsönkapja az elhunyt kedvelt lovát (mások szerint Tivadar gróf Rigó nevű hátságát), ez szolgál a szoborparipa modelljéül.

A *Művészet* folyóirat cikke 1900-ban úgy tudja: a szobor az ércöntőben van, küszöbön a felállítás! Optimizmusa kissé túlzott – hol vannak még a talapzatra tervezett domborművek? A berlini kongresszust ábrázoló reliefet 1905 márciusában öntik majd bronzba, a koronázási relief ekkor még csak agyagban készült el! Még mindig vitatott a mű helye is. Az Országház főhomlokzata vagy déli szárnya elé kerüljön? Jó néhány helyszíni szemle és makett próba után a déli szárny előtti területre esik a választás. Végül: 1906. december 2-án a király, a miniszterelnök és a kormány, külföldi diplomaták és nagyszámú ünneplő sokaság jelenlétében sor kerül a leleplezésre.”

Ebből a szövegből is kitűnik: a szobor alapító jellegét, jelentőségét a magyar államiság újraindításában – egy önkényuralmi korszak után – aligha lehet vitatni. Visszatér hát a Kossuth térre gróf Andrássy Gyula, Tisza István szobra és Horvay János a Batthyány-kormányt ábrázoló szoborcsoportja. Ahogy visszatértek a Munkácsy-képek, a Seuso-kincs és más elrabolt, eltulajdonított magyar kultúrjavak. Úgy látszik, a visszatérések idejét éljük. Meggyőződésem, hogy be nem vallott múltunk „tű fokán” át vezet az út a megálmodott polgári jövőbe.

Zöldfa

Miklós barna bőrtáskájába és esernyőjébe kapaszkodva a megszokott útvonalon ballagott hazafelé az állomásról lakótelepi otthonába. Éretten mézesező kora őszi délután volt. Iszapos, meleg. A nyár tomboló forróságával szemben volt már valami tapintatos élesség a levegőben, de csak annyi, ami megkönnyítette a lélegzést. Az aranyló színek keveredtek a levelek rozsdájával, s az alkonyat már korábban árnyékot vetett a park kőkerítésére, mint pár nappal előtte. A gesztenyék gömbölyded barnasága itt-ott már kiviláglott a zöld, tüskés burok mögül, s az öregurak zakóban ballagtak a sétatéren.

A vonat üveg mögé zárt klímája után, mint a terráriumból kiszabadult mongol futóegérnek, Miklósnak kifejezetten jól esett megmozgatni végtagjait. Cigaretára gyújtott és élvezettel eregette szájából a füstöt. A tudat, hogy a novelláját a vonaton már megírta, laza könnyedséget kölcsönzött mozgásának. Hosszú évek megszokott mozdulataival kerülgette a kátyúkat, s ballagott az utca hol egyik, hol másik oldalán. Nap-nap után rácsodálkozott az erdészeti hivatal vadregényes kertjére, a tiszteletbeli konzulátus épületének kecses tornyára, s odahallgatott az utcáról a börtönablakon keresztül kommunikáló rokonok párbeszédére.

Felkaptatott arra a kis dombra, amelyről már látni lehetett a panel tízemeletesek ormótlan tömbjeit, de szeme nem ezeket, hanem azt a kis Flórián szobrot kereste a szemközti ház sor homlokzatán, amely piszkos-elhanyagoltan ácsorgott egy mélyedésben a leprások felismerhetetlenségig roncsolt arcának deformáltságára emlékeztető állapotban.

Miklós mindezt ösztönösen, gondolkodás nélkül tette. Pusztán a megszokott dolgok biztonságot nyújtó szemkontaktusára volt szüksége, semmi egyéb. Ízelgette ezt az érzést, szinte a szájába vette, s hagyta, hogy elolvadjon, mint az érett camembert.

Ahogy átért a várfalon vágott átjárón, gyakorlott mozdulattal libbent át a Zöldfa utca sarkán lévő kocsmá küszöbén, s ereszkedett le a homályos pinchelyiségből átalakított intézménybe. Az egyetlen, apró tereméből álló „italmérés” – ahogy fennhéjázón hirdette borozóját a tulajdonos –, egykor írók, költők tanyája volt, mára azonban erősen leromlott az egy főre eső versek száma. A Zöldfa névre hallgató intézmény mostanság inkább amolyan XXI. századi betyártanya hangulatát keltette. A lázadás szelleme ott keringett a vaskos dohányfüstben, s az emberek sötét tekintetében. A dohányzás ellenes tilalom bevezetésének utolsó ellenséges bástyájaként dacolt a törvény szigorával, s a legvégsőkig engedte rágyújtani az ide belépőket. „A dohányzás megengedett!” feliratú tábla pedig direkt „bűnözésre” bízta az esetleg még bizonytalankodókat.

A kocsmá vendégköre a legkülönfélébb társadalmi rétegekből tevődött össze, egyfajta önálló államot alkotott, kialakult hierarchiával, saját szabályokkal, törvényekkel, amelynek élén, mint valami méhkirálynő, trónolt a terebélyes idomokkal ellátott tulajdonosnő, Ibolya.

Miklósnak is megvolt a helye a Zöldfa társadalmában, még hozzá igen előkelő helye. Tudták, hogy valami író-, újságíróféle, s mint ilyen még a régi Zöldfa hagyományok képviselője, s ezzel egyfajta átmenetet képviselt a kocsmá régi és jelenlegi élete között. Ráadásul Miklós nagy dohányos volt, ami e közintézmény íratlan etikai kódexében stabil tekintélyt biztosított az amúgy csendes, kissé melankolikus fiú számára.

Ezen a napon is hazatért Miklós a Zöldfába és szokásához híven, a fal melletti sarokasztalnál huppant

le. A kezében már ott parázslott a cigaretta, amely minden egyes szívásra úgy pulzált, mint valami apró kis szív. Ibolya barátságos mozdulattal helyezte elé a ragacsos asztalra a fröccsét, amelyet Miklós egyetlen, egészséges lendülettel magába döntött.

A Zöldfa tele volt. Mindenki a megszokott asztalánál ücsörgött. A háttérben ugyan szólt a rádió, de a beszélgetések zaja elnyomta, csak amolyan háttérként volt érzékelhető.

Ahogy újra és újra belemerült ebbe a maga által választott világba, teljesen kikapcsolt. Valamiféle megnyugtató közöny lett úrrá rajta, amely bizonyos értelemben több volt, mint a biztonság, maga volt a megnyugtató anonimitás. Nem voltak elvárások, feladatok, nem kellett viselkednie, pláne azzal foglalkoznia, hogy mit szólnak a többiek. Itt saját maga lehetett. Az a Miklós, aki jelenlegi lényéből leginkább fakadt, aki nem akart és nem is tudott elérni semmit. Aki elszívja a cigijét, megissza a fröccsét, keveset beszél, penzumszerűen megírja a heti novella- és recenzióadagját az újságnak, s többnyire csak néz maga elé, vagy az ajtó előtt elhaladó emberek lábait bámulja. A Zöldfában töltött idő, időn kívüli volt. Ez a fogalom értelmét veszítette ebben a közegben. Volt is, meg nem is. Csak az ajtó előtt elvonuló lábak változásából lehetett a múlására következtetni. Miklós néma magányát semmi nem zavarta meg, a kocsma társadalmi tiszteletben tartotta „állampolgárainak” mániáit. Ő pedig megszállottan bámulta az ismeretlen emberek lábait, mintha keresett volna valamit, vagy inkább valakit.

Az emberek már szinte csak, mint lábak léteztek a számára. Az évek során hihetetlen megfigyelésekre tett szert. Az ajtónyílásban egy-egy másodpercre felvillanó lábakból az egész ember jellemére tudott következtetni. Minden láb, mint a görög oszlopok, egy-egy stílusirányzatot képviselt, sőt, egy-egy „népcsoport” karaktervonásait rejtette formáiban. Voltak kövér, nagy, trunkó lábak, amelyek éppen hogy csak csoszogva haladtak el a bejárat előtt, s szinte lehetett hallani gazdáik szuszogását, ahogy vonszolták előre nyomorúságos életüket. Voltak visszeres, csomagoktól megterhelt, cipekedő lábak, amelyeknek tulajdonosai mintha saját életüket is e nejlonszatyrokban hordozták volna. Voltak izmos, magabiztos, sportcipős férfilábak, lompos nadrágba bújtatott, lúdtalpas lábak tele flegmasággal, a kamaszodó fiúk lazaságával. Voltak szőrös és borotvált lábak, gyermeki, pattogó lábacsák, kecses, strandpapucsos női lábak, gimnazista tinilányok kamaszodó vádljai. Külön kasztot képviseltek a tetovált lábak a maguk különleges formájú üzeneteivel, polgárpukkasztó kódrendszerével.

Minden láb a maga emberének történetét formálta, hordozta. Miklós számára ezek a lábak jelentették a külső világot. Ebből tájékozódott, ebből formálta történeteit, amelyek hol novella, hol tárca formájában hétről-hétre megjelentek különféle lapokban. Ő maga volt a lábak Sherlock Holmes-a. Bámulatos pontossággal ismerte a lábak mechanikája mögött húzódó idegrendszeri pályákat, a csontok, izmok, zsírszövetek, inak egymással való harmóniáját. Megérezte a szikár, vertikálisan futó izmok mögötti kitértést, átlátott a lábujjak állásán, tudta a sípcsontok vonalának mondandóját, az ó-lábak és az x-lábak jellemet formáló hatását. Egyetlen apróság sem került el a figyelmét: a körmök, az anyajegyek, a szőr vagy éppen annak a hiánya, a különféle sérülések okozta hegek, mind-mind üzenethordozók voltak tapasztalt szemének. Már maguk a cipők, szandálok, saruk is sok mindent elárultak gazdájukról, hát még a hozzájuk választott zoknik, harisnyák, nadrágok, szoknyák szín- és mintavilága. Következtetéseket lehetett levonni a bokák vastagságából, a vádlik és combok izmainak rezgéséből, a lábak diktálta tempóból és azok ritmusából, a festett lábujjkörmök színekavalkádjából. Fejében egy egész kis világ épült ki a végtagok e furcsa társadalmából.

Nem csoda, ha a vonatok biztonságot adó állandó változásán kívül, Miklósnak gyakorlatilag a Zöldfa vált az otthonává, ihletadóivá. Azt rebesgették, árva gyerek volt, akit a sors úgy hajigált a világban egyik helyről a másikra, hogy lelkében a sebek, mint valami térkép mutatták életének csapásait. Fialat kora ellenére állítólag mindent kipróbált már az életben, amit csak lehetett. Amikor harmadik iskolájából is

kicsapták, megszökött az állami gondozottak számára kijelölt kényszerszállásról, és soha többé nem tért oda vissza. Napok, hetek teltek el úgy, hogy mint egy vadállat élt az utcán. Később, amikor megpróbálta felidézni életének ezt a nehéz korszakát, képtelen volt visszaemlékezni rá, hogy miből élt, mit evett, hol aludt. Csak a verésekre emlékezett, amelyeket ő maga provokált. Büntette magát, maga sem tudta, hogy pontosan miért. Csak azt tudta, hogy a verések voltak az egyetlen olyan események, amelyeken keresztül képes volt érzékelni, hogy él. A testi fájdalom jelentette számára az egyetlen kapcsolatot a külvilág felé. Életének ebben a szakaszában csak egy hajszal választotta el az öngyilkosságtól.

Koszlott nőkre emlékezett, mocskos motelszobákra, szennyes ágyneműkre, de arcokra, egyre sem. A test melege kellett neki, semmi más. Nem akart kapcsolatokat, de még csak beszélgetésekre sem vágyott. Sodródni akart, de még azt sem tudta, hova, merre. A hús, a valóságos életet jelentő nyers hús, s az elmaradhatatlan cigaretta voltak számára az egyetlen mérföldkövek ezekben az években. Bőre megsárgult, arca beesett lett, szemei sarkában a szarkalábak tekintélyes árkokká ráncosodtak. Nem foglalkozott semmivel és senkivel. Napjai, mint valami álomszerű víziók, kérés és kérdés nélkül történtek meg vele. Ő maga semmiféle befolyással sem volt rájuk. Életének ebben a korszakában a társadalmon, s mindenféle emberi civilizáción kívül élt. Megjárta az éjszakai melegedők, a rendőrsők, a kórházi és vasútállomási várók világát, anélkül, hogy akárcsak észlelte volna a helyszínek változását. Mindentől és mindenkitől való függetlensége a szabadság olyan fokát kínálta számára, amelyet csak az utolsó ember magányossága képes érzékelteni. Mintha nem is élt volna. Még magának sem. Ezek alatt az évek alatt megöregedett. Még nem volt harminc, de már az ötvenévesek kiégettségének ürességével nézte az életet.

Ekkor lépett be az életébe Andrea, legalábbis Ibolya így mesélte az érdeklődőknek. Egy alkalommal, amikor Miklós többet ivott a kelleténél, s mintha még a megszokottnál is rosszabb hangulatban lett volna, akkor mesélte el sírva élete nagy fájdalmát az asszonynak. Innentől kezdve a kocsmá törzsközönsege még nagyobb tisztelettel szemlélte Miklós lábak iránti vonzalmát és sajnálkozva dédelgette a füstbe merülő tehetséges ifjút. Ibolya elmondása szerint, Miklós épp egy padon fetrengett a székesegyház előtti parkban, s fogalma sem volt róla, hogy milyen nap van, talán még az évben sem volt biztos, amikor kialvatlanságtól dagadt szemhéjai alól megpillantotta Andrea lábait. Rögtön tudta, hogy ezeket a lábakat neki teremtették. Vékony boka, íves vádli, hosszú, barnára sült, pihés combok, amelyek izmos, ruganyos fenékben végződtek. Elállt a lélegzete. Abban a pillanatban tudta, hogy meg van mentve. Az elmúlt hetek, hónapok, évek lagymatagságát, közönyét meghazudtoló fürgeséggel pattant talpra s követte a lányt, aki kis nyári ruhájában úgy lebegett előtte barátnőjével, mint egy könnyed kis kacagás a levegőben. A halványkék, egyberészes kis ruha bámulatatos egységben volt kamaszos alakjával. Érett, körte alakú kebleiből épp csak annyit engedett látni, amennyi megvadítja a férfiakat, s a combközépig érő szoknya úgy táncolta körül a puha kis testet, hogy azt megkoreografálni sem lehetett volna jobban. Barna, hullámos haja könnyedén lengedezett gömbölyű vállalai felett, s természetes, festetlen szépségét a jobb arcán rendre előbukkanó nevetőgödröcske tette ellenállhatatlanná.

– Szia, Miklós vagyok. – penderült váratlan elhatározással a két lány elé, de az talán már nem is tudatosult benne, hogy ketten vannak. Csak Andreát látta, csak hozzá beszélt.

A lányokat váratlanul érte a borostás, copfos fiú felbukkanása, s meglepetten néztek végig rajta. Rendezetlen, fehér parasztingféle lebernyeg, barna kordbársony nadrág, kitaposott cipő és az elmaradhatatlan cigi a kézben. Elnevezték magukat. Azzal az utánozhatatlan tinilány nevetéssel, ami félig a zavar, félig a gúny hangja. Miklós azonban nem ilyenek hallotta azt. Egy pillanatra sem jött zavarba tőle, sőt felvilágyozta a lány szépsége, ami a nevetéstől csak még jobban kibontakozott. Élettel teli, vérbő nevetésnek hallotta, s külön gyönyörűség volt, ahogy a lány viccesen feldobta a fejét minden egyes nevetésnél, mintha az égre akart volna rámosolyogni. Teli szájjal nevetett, s bátran villantotta elő gyönyörű, hófehér fogsorát.

– Randizol velem?

Egy pillanatra elakadt a lányok nevetése, de aztán már érkezett is Andrea pimasz válasza.

– Bolond vagy? Miért randiznék veled? Azt sem tudom, ki vagy. – s ezzel a két lány újra kacagva ott-hagyta Miklóst. Ő azonban nem hagyta magát. Újra eléjük állt, s folytatta az ostromot.

– Pont ezért... hogy megismerj. Bármire képes vagyok érted, csak mondd, s megteszem.

– Hát akkor menj el! – mondta nevetve a lány.

– Azt nem tehetem. – mondta Miklós, s úgy fúrta tekintetét a lány szemébe, hogy az elpirult tőle.

– No és vajon miért nem?

– Mert láttam a lábodon, hogy te vagy a végzetem. S hidd el, hogy én ebben sohasem tévedek.

A lányok döbbenet néztek egymásra, s ebben a nézésben benne volt az egyetértés, hogy a fiú bolond. Miklós azonban folytatta.

– Tudod, minden lábnak megvan a maga története, üzenete.

– És az én lábam mit üzen? – kérdezte kíváncsian Andrea.

– Azt üzeni – mondta Miklós szemérmetlenül legeltetve szemét a két formás lábon –, hogy nincs előtte akadály, hogy az élet tele van még lehetőségekkel, hogy mindig az élet napos oldalát kell nézni, s végezetül, hogy táncolni akar velem.

A két lány elnémult. Andrea lesütötte a szemét. Meglepődött Miklós szavain, hiszen pontosan ezt érezte, ezt a legyőzhetetlenséget, ezt a mindent elsöprő lendületet, optimizmust.

– Akkor táncolunk? – kérdezte Miklós és a lány felé nyújtotta a kezét.

Rövid, de annál intenzívebb, viharos szerelem bontakozott ki közöttük. Úgy tűnt, nem tudnak betelni egymással. Szinte belebújtak a másikba, miközben jellemük tökéletes ellentéte volt a másikénak. Egyfolytában egymáshoz kellett érniük, de közben állandóan veszekedtek. Falták egymást, Andrea rendre Miklós nyakában lógott, de minden második mondat után megsértődött. Andrea szülei sem nézték jó szemmel a lányuknál majd tíz évvel idősebb, szakadt férfi felbukkanását, s azt a mértéktelenséget, ahogy belevetették magukat ebbe a kapcsolatba. Miklósnak semmije sem volt, s még csak jóképűnek sem lehetett nevezni. Andrea mégis mintegy függő viszonyba került a férfitől. Nem tudott nélküle döntéseket hozni, még a legapróbb kérdésekben is kikérte a véleményét, gyakorlatilag a részévé vált. Miklóst megőriztette a tudat, ha Andrea egy másik férfival beszélt, s a lányt szintúgy. Mégis mindketten rendre a másik előtt flörtöltek, hogy kínozzák egymást. Aztán váratlanul egymásra tapadtak és vadul csókolózni kezdtek. Ágyékuk összenyomták, tépték, marták egymás haját. A fájdalom és a gyönyör közötti keskeny határ elveszítette a jelentőségét, mindennek a másik gyöttrése volt a célja. Mintha ki akarták volna szívni a másiktól az életet, mintha a szónak nem pusztán fizikális értelmében, hanem lelkileg és értelmileg is egyé akartak volna válni.

Andrea gyötörte jobban Miklóst. Egyre jobban elhatalmasodott rajta a férfi fölötti hatalom gerjesztette mohóság. Élvezte, ahogy Miklós szenvedett, s közben maga is majd belebebedt a fájdalomba. Mégsem tudott változtatni a viselkedésén. Tudta, hogy a férfi tökéletesen védtelen a szerelmével szemben.

Egy alkalommal odáig fajult ez a kettejük közötti vad játék, hogy Miklós egy baseball ütővel szétverte egy vetélytársának az autóját. Olyan eszelős indulattal csapkodott, hogy hosszú percekig keresztül senki sem mert a közelébe menni. Andrea döbbenet és ijedten nézte a művét és csendben zokogott. Persze miután Miklós fáradtan és csüggedten összeomlott, Andrea máris az ölében ülve csókolgatta, simogatta, becézgette szerelmét. Úgy tűnt minden rendben van közöttük, de aztán a következő napon kezdődött előlről az egész.

Amikor Andrea betöltötte a 18. évét, szülei nagy házibulit szerveztek lányuknak, ahová ugyan kénytelen-kelletlen Miklóst is meghívták, de azért igyekeztek partiképesebb fiúkat is felvonultatni az esten.

Az öltönyös, nyakkendő, báli ruhás társaságban Miklós teljesen idegenül kóválygott, egyetlen fehér ingében és vászonnadrágjában. Úgy érezte, átnéznek rajta, s ebben Andrea jár az élen. Az ő Andreája, aki szebb volt, mint valaha. A figyelem középpontjában úgy ragyogott, mint valami drágakő a kavicsok között. Fehér, könnyed, sejtelmesen átlátszó blúzában, ami alatt nem hordott melltartót, és hasonlóan kacér miniszoknyájában egy ártatlan báránnyelhez hasonlított. Napbarnított bőrét, formás vállait és gyönyörű lábait még jobban kiemelte a ruha hamvas fehérsége. Indiános két tömör copfja kislányos báj kölcsonzott arcának. Szemképrázatos jelenség volt. A férfiak nyüzsögtek körülötte, Miklósban pedig egyre forrt az indulat. A nappali egyik oszlopának támaszkodva, kezében egy pohár borral, szemében gyilkos indulattal követte az eseményeket. Andrea meg élvezte a helyzetet. Viháncolt, dobálta magát, hangosan, feltűnően nevetett, mindenkire volt egy kedves szava, csak Miklóshoz nem. Tüntetőleg nem nézett rá, élvezte, hogy gyöttri a férfit. Olyan füledt táncokba bocsátkozott vadidegenekkel, hogy az maga volt az erotika.

Miklós maga sem tudva, hogyan és mikor, a borospohárral a kezében kikeveredett az utcára. Mint aki megtévelyodott, össze-vissza beszélt magában és céltalanul ténfergett ide-oda. Rendőrök találtak rá, amikor éppen igyekezett átmászni a temető magas kőfalán. S nem hogy választ nem tudott adni tettének okára, még értelmes párbeszéd lefolytatására sem volt képes. Hol nevetgált, hol váratlanul sírni kezdett, hol meg minden összefüggés nélkül Weöres Sándor verseket kezdett szavalni. Aztán hirtelen abbahagyta és valami tudományosan ható értekezésbe kezdett a lábak transzcendens mondandójáról.

A rendőrörsön vért vettek tőle. Azt hitték, hogy részeg, de nem volt az. Ekkor hívtak hozzá orvost, aki másnap reggelig megfigyelés alatt tartotta, de minthogy állapota nem javult, alaposabb kivizsgálásra rendelte. Hónapokat töltött egy hegyi szanatóriumban, a hivatalos diagnózis szerint, idegösszeroppanás miatt. Soha többet nem látták egymást Andreával. Egészségi állapota sem rendeződött megnyugtatóan, élete innentől kezdve végképp önmagába fordult. Egyik cigarettát a másik után szívva, a Zöldfa ajtó-résnyi világán át nézte a lábakat, az egyetlen kapaszkodót, ami még ehhez a világhoz kötötte. Konok állhatatossággal kereste azt az egy lábat, amely megváltoztatta az életét. Olykor elővette jegyzetfüzetét s csonkig rágott ceruzájával följegyzett pár gondolatot lábakról, emberekről.

Semmi sem zökkentette ki annyira közönyéből, mint ha felfedezni vélt egy-egy olyan lábat, amely kicsit is hasonlított Andrea lábára. Ilyenkor izgatottan fészkelődött a helyén, s mintha hezitált volna, hogy felkeljen-e vagy sem, félig felemelkedett a székről, aztán pár másodperccel később szomorúan hupant vissza, s minden kezdődött előről.

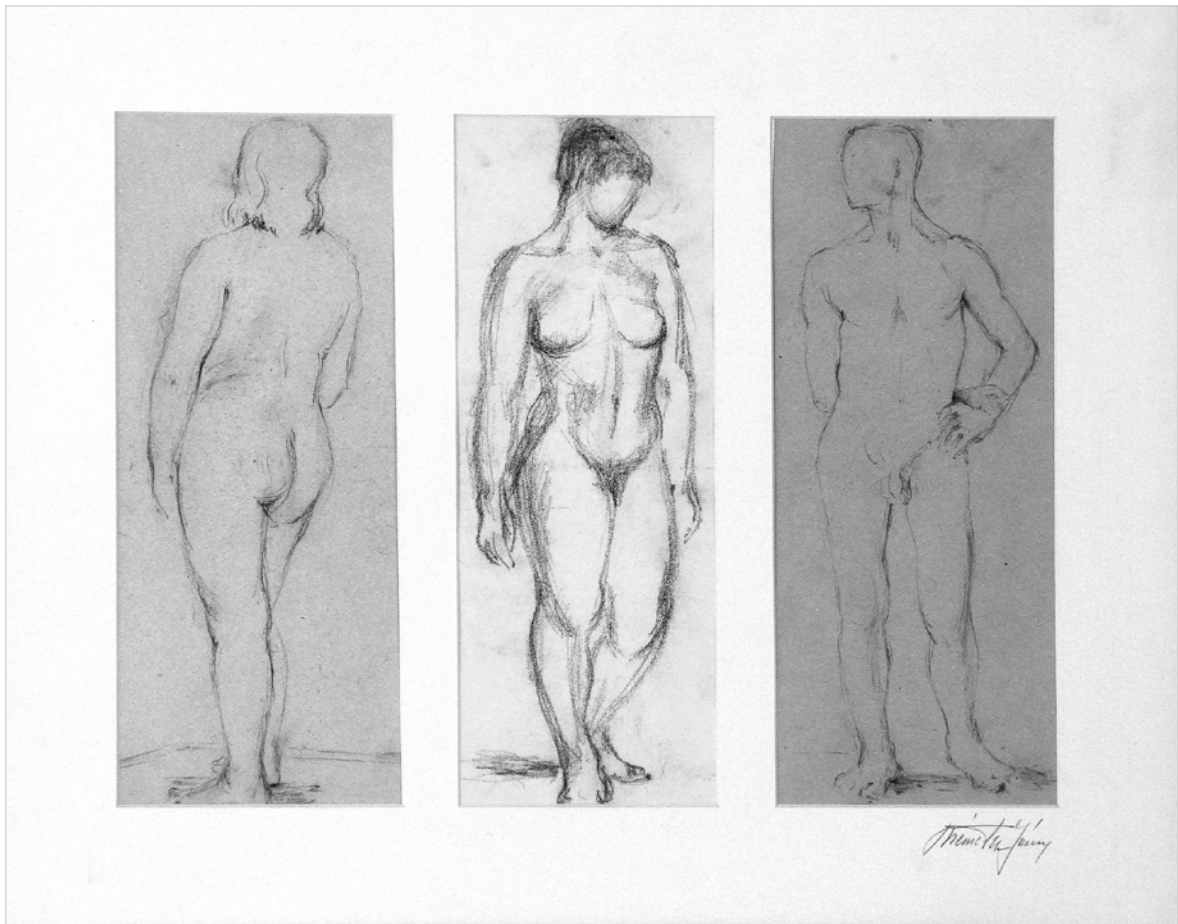
Hetek, hónapok, évek teltek el ebben a változatlanságban. Ibolya rendületlenül hordta a fröccsöt Miklós asztalára, ő pedig gondolkodás nélkül, fel sem nézve töltötte magába az italt. Elméje mintha kezdett volna elborulni. Még annyit sem beszélt, mint előtte, írásaiban egyre több volt a logikai bukfenc, semmiféle értelmes beszélgetést sem lehetett vele lefolytatni. Egy ideje már csak lábakról írt. Olyan volt, mint valami mániákus, akinek egy fura anatómiai-irodalmi lexikonban a láb szócikket kellett volna megfogalmaznia, de sehogy sem jutott vele dűlőre. Egy darabig minden létező papírfelületre vad lendülettel írta újabb és újabb lábakkal kapcsolatos megfigyeléseit, majd egy idő után átváltott rajzolásba.

Kereste a megfelelő formát, Andrea lábának soha el nem felejthető formáját. Végül már ez sem érdekelte, csak ült maga elé bámulva. A szája néha megmozdult, mintha magában beszélt volna, s már az ajtónyílást sem leste azzal a mindent felfedezni akaró vággyal. Egy nap aztán nem jött többet. A helye üresen szomorkodott a Zöldfában. Ibolya még hónapokig figyelgette a lábakat az ajtóban, hátha felfedezi Miklós slampos csoszogó járását, de hiába. A Zöldfa utolsó írója is elhagyta a kocsmát.

Pár hét múlva végleg életbe lépett a dohányzási tilalom. Nem volt kibúvó. Ibolya úgy döntött, hogy bezárja a Zöldfát. Nincs miért tovább üzemeltetni. Egy történet véget ért, egy kocsmával kevesebb, egy

újabb kis társadalom tűnt el a mindent konformizálni akaró új világban. A szomszédok szerint hónapokkal később többször egymás után megjelent egy szakadt külsejű alak a bezárt ajtó előtt és ott hosszú percekig némán ácsorgott. Majd leült a küszöbre és órákon át maga elé bámult. Egy idős asszony szerint, mintha az emberek lábát nézegette volna.

NÉMETH JÁNOS: Főiskolai tanulmányrajzok

Csontos János

Cím nélküli versek

A film, a film, a szép illúzió,
az optikával füllentett valóság,
a fényvel másolt kvázi-indigó,
a vászna úri-betörő-szabóság,
hogy hasson, belülről kell látnia –
a katarzisa: pszichiátria.

*

Eltemetődtek a néhai árkok,
az égszakadástól óv a remény.
Hajdani gőgöt hirdet a várfok,
a ködzónában verdes a fény.
Elszenesedtek az egyszeri titkok,
a régészek hada isteni nép,
nyelvcsere-képes a bőrön a billog,
úr a homály, noha éles a kép.

*

Mint aki ősmocsárt csapol,
bozótot vág, szalonnát irdal,
csak a szerszámban bízhatol:
kard által halsz, de nem fakarddal.
Díszleteidben porcicák,
maskaradat idő fakítja,
hazád egy végképp-volt világ,
beolvadásra váró szittyá.

*

Szeresd azt, aki összegyűjti
szerteszórt töredékeid.
Szortírozza s alulra rejti,
miben nem világlott a hit.
Szelektálja és cenzúrázza,
ha nem voltál elég decens.
Verslábaid helyére rázza,
hátha váratlan megjelensz.

Mivel rajong, nyilvánvalóan
féli ráncolt szemöldököd.
Néki igazság bármi szólam,
s hálás, ha durván ellököd.
Igaz, bölcselve tódít rólad
mindent, midőn már nem leszel.
Dagadsz a vízben, mint a lóbab,
s intim szelekbe érkezel.
Övé a végső szent igazság,
amíg téged nyomaszt a hant.
Posztumusz tudósság a gázság,
s nem tudni már, ki volt alatt.

*

Mint egy túl hosszú epizód,
mely a fő történetre ráfut,
a felépítmény meginog,
s nem látni már a csempészárut,
úgy fon körbe a sűrű lonc,
végtagjainkon vastag indák.
E rendszernek különönc kolonc
mért szolgáltatna írott mintát?
S mért is kellene olvasat,
legitim eredetlegenda,
üttni a kongó, holt vasat,
miközben berozsdáll a penna?

*

Az Úr az időt évekre tagolta,
adott melléje pezsdítő zenét,
s míg évgyűrűink kuszálta a kép,
a táncos lábunk szakadatlan ropja,
akár megannyi ostoba Travolta.
A verejtékünk másik nem szagolta,
és felharsantak lappangó igék,
a pollenködben elrejtve a rét,
s mert éles sarlónk egy szintre tarolta,
napszállatig tombolt a gavotta.

Bene Zoltán

Heráti út

1.

Az utolérhetetlen, ragyogó város, a pazar palotákkal és fenséges mecsetekkel ékes, kertekkel és ligetekkel tagolt, csodálatos Herát karcsú minaretjeinek százai csiklandozzák az égen ringatózó hófehér felhőbárányok hasát, körös-körül gazdag gyümölcsösök és veteményesek fekszenek, utcáin töméntelen nép tolong, ajkukról perzsa, török, arab és mongol szavak csapatai úsznak a levegőben, hogy mondatokká összekapaszkodva becsúszszanak a nyitott fülekbe. A csobogók és nyilvános kutak partján gyerekek hancúroznak, a mecsetek falához koldusok vetik a hátukat, gondoktól megsápadt szakállas ábrázatukat a nap meleg sugaraiban fürdetik hunyt szemmel. Az egyik téren aszkétaarcú dervis énekel éles fejhangon, a másikon nagyszakállú énekmondó az uralkodó szultánnak, a sánta Timur szépunokájának, Husszein Bajkarának tetteit beszéli el hosszú-hosszú versben, a harmadik téren – a közepén hófehér márványból emelt gyönyörűségű szökőkút áll – Nuzamuddin Mir Alisir, vagyis, ahogyan a költeményeit írta alá: Nevái gazeljeit szavalják a medreszék lelkes diákjai. Mert kiválóbbnál kiválóbb medreszék tucatjai várják a tanulni vágyó ifjakat Herátba, a bölcsesség és szépség fővárosába – olyanokat éppen, amilyen Murat, a türk fiú.

Murat Szamarkand városából indult Herátba. A samarkandi ősi korániskolákban a tudomány hanyatlását tapasztalva inkább a naksbandi szúfik tekkéjében hallgatott tanításokat, ám túlságosan rögzösnek és megfoghatatlannak érezte azt az utat, amelyet a naksbandi sejkek ajánlanak az igazhitűeknek, semhogy rá mert volna lépni. Nem érzett elég elhivatottságot magában ahhoz, hogy életét benső lelki tájain bolyongva élje le, folyvást az ismeretlent kutatva, kételkedve a valóságban, egyedüli bizonyosságként Allahnak valamiféle fölfoghatatlan lényegét fogadva el. Amikor idáig jutott magában és magával, egy sárga szakállú dervistől azt hallotta, Herát a tudományok és a művészetek utolérhetetlen fellegvára – ezért ragadott vándorbotot, s csakis ezért talpalt idáig. Tarisznyájában ajánlólevelét lapult az Ihlaszija egyik tiszteletre méltó mudarrisához, így hát a roppant városban, amely az ifjú türk szívéből első pillantásra kiszorította Szamarkandot, ezt a tiszteletre legméltóbb épületet kereste. Nem volt nehéz rátalálnia: bárkit kérdezett, útba tudta igazítani.

Az Ihlasziját maga Nuzamuddin Mir Alisir alapította és építtette. A költő, amíg élt, Husszein Bajkara szultán végtelen kegye folytán és önnön páratlan tehetsége révén magas méltóságokat viselt Khoraszánban. Husszein Bajkara évtizedek óta ült biztosan a trónon, a külső ellenségeket és ellene lázadó sarjait sorra leverte. Néhányan hittel hitték, soha nem lehet más az úr Herátban, csakis ő. Midőn Murat, áthaladva a Kipcsak-kapun, Herát falai közé lépett, a nagy szultán még dicsősége teljében uralkodott – Alisir emír azonban már öt éve halott volt. Ám az Ihlaszija tovább hirdette a költő szellemének fényességét, ápolta emlékét és kultuszát.

Murat fáradtan, porosan érkezett az iskola épületeihez. Kapkodva megmosakodott az egyik szépen faragott falikútnál, sietve föl is frissítette magát, mielőtt Musza mester, a mudarrisz felől tudakozódott. Nem kellett sokat kutakodnia, egy medresze-szolga azonnal a jeles férfiú elé vezette. Musza mester hajdan Alisir Nevái legbensőbb barátai közé tartozott, messzi földeket bejáró hírért nem pusztán tengernyi

tudományának, de legalább akkora mértékben ennek a barátságának köszönhette. Murat tudván tudta ezt, hiszen a szamarkandi Zaid sejh, akitől a turbánjába rejtett ajánló sorokat kapta, sokat mesélt azokról az időkről, amiket fiatalkorában Nuzamuddin Mir Alisir palotájában töltött – a tudós Muszával az oldalán. Költői versenyek, végelethetetlen sakkcsaták, hosszas eszmecserek az építészetéről és a kalligráfiáról, a hadművészetéről és a történelemről, a hatalom gyakorlásának módjairól és az ország felvirágoztatásának lehetőségeiről: leginkább ezzel múltatták az időt a szultán kegyeltjének megbecsült vendégei. Musza mester szeme, olvasván Zaid sejh levelét, könnybe lábadt a megidézett ifjúság kurta időre felsejülő virágokertjétől. Miután leeresztette arca elől a papirost, elrémülve, boldogan fogadta tanítványai közé Muratot, megölelte és megáldotta, s mindjárt el is helyezte a medresze egyik lakócellájában, amely néhány napja üresen állt. Utána röviden elbeszélgetett vele, kikérdezte tanulmányai felől, s biztosította arról, hogy bölcsessége hatalmasra növekedhet az irányítása alatt. Ígéretet tett, hogy meg fogja tanítani mindenre, amit Allah jóvoltából hosszú esztendőknél magába gyűjtött, s ami nélkül az élet szegényesebb volna és csúnyább, holott a legszentebb kötelessége minden embernek az élet igazi szépségét, valódi csodáját tisztelni, kutatni és mindennél jobban szeretni, mert bármelyik teremtmény eme hárommal: a csodálattal, szeretettel és tudásszomjjal kerülhet a legközelebb a mindenség forrásához, Allahhoz...

Murat, bár Szamarkandból érkezett, valójában egy bokharai vallási alapítványnak köszönhette, hogy ifjúságának virágjában, alacsony származása és szegénysége ellenére egyik iskolából a másikba vándorolhat. Bokharában született, betelepült nomád törökök gyermekeként. Tehetsége hamar kitűnt, ezért először a helyi Miri Arab medreszébe ismerkedett a tudományokkal, majd csatlakozott egy Szamarkandba tartó karavánhoz. Bokhara egyik korábbi emírnének felesége tette hajdan ama nemes alapítványt, amely Muratot érdemesnek ítélte arra, hogy neves oktatási központokban mélyítse el tudását. Az évtizedek során kialakult szokás szerint az alapítvány Szamarkand, Merv és Herát néhány intézményébe küldte a legrátermettebb bokharai ifjakat. Murat rászolgált e kegyre. Jól ismerte a szokásokat és tudta a kötelességét: közvetlen azt követően, hogy bejelentkezett Musza mesterhez, végighallgatta beszédét és megválaszolta kérdéseit, a bokharai alapítvány heráti ügynökét kereste föl, karját összefonva mélyen meghajolt előtte és nevét bejegyeztette az alapítványi könyvekbe. Egyúttal átvette járandóságát is. Csak ezek után gondolt a pihenésre.

Késő délutánba hajlott az idő, midőn végre a lakócellájába húzódkhatott, aludni néhány órát. Alighogy elszenderedett, valaki durván megböködte az oldalát. Kitérülve szeméből az álmat, egy forradásos képű férfit pillantott meg, amint fölé hajol, s rezzenéstelen arccal szemléli. Az idegen szótlatlan átnyújtott egy aprócska papírtkeresetet. Murat zavartan vette el, izgatottan simította ki. A finom selyempapírra rótt írásból megtudta, hogy bizonyos Barlasz Ahmet bég várja a palotájában még aznap este. Murat meg is ijedt, kissé meg is rendült a meghívástól. A sánta Timur maga is a Barlasz-nemzetségből származott, vendéglátója tehát Timur Lenk családjából való, ereiben a vad mongolok vére folyik, s nyilván több száz, ha nem több ezer harcosnak parancsol. Izgatottan készülődni kezdett, kérdésekkel ostromolta a forradásos képűt, ám az csak némán és megvetően meredt rá, alsó ajkát lebiggyesztette, kurtán biccentett, azzal távozott.

Szürkült az ég Herát fölött, amikor Murat elindult a béghez. A medresze egyik szolgája készséggel elvezette Barlasz Ahmet palotájához. Fejedelmi épület elé érkezett: csipkés oromzatok, gazdagon faragott kapuk, lágy ívű ablakok és a tetőket borító legdrágább mázas cserepek hirdették a bég gazdagságát. A falak mögött csodálatos rózsakert fogadta a látogatót. Koromfekete eunuch hajolt mélyre előtte, kivillantotta hófehér fogait, s egyenesen a fogadóterembe vezette. Miközben az eunuch nyomában lépkedett, megállapította magában, a nyitott oszlopsorok pompás növényi ornamentikájához hasonlóval sem Bokharában, sem Szamarkandban nem találkozott. Szeme és szíve képtelen volt betelni a látvánnyal.

Barlasz Ahmet bég magas, hízásnak indult férfiú volt, szemének enyhén ferde vágása utalt harcos

őseire. Gazdagon hímzett selyemkaftánt viselt, fején tornyosra tekert turbánt, melynek homlokrészén gyerekkölnyi zafir csillogott. Minden ujjára gyűrűt húzott, oldalára széles és görbe kardot kötött. Murat szamarkandi dervisektől hallotta, hogy a nyugaton terjeszkedő testvérek, a Bizáncot sikerrel megvívó oszmánli törökök kedvelik az ilyen formájú fegyvert. Mikor leborult vendéglátója előtt, s elmondta a szóvirágos köszöntő formulát, az cikkant át agyán, milyen nesztelenül hasítaná ez a kard a bőrét, az inait és a csontjait, ha a bég hirtelen támadt hóbortból lecsapná hajbókoló vendége fejét.

Barlasz Ahmet az ifjú szavai hallatán elégedetten hümmögött, szívélyesen helyel és – két gyereklány által – hűsítőkkal kínálta.

Murat félénken emelte szájához a szépen metszett üveg poharat, óvatosan kortyolt egyet, közben keze reszketését és szíve vad dobogását igyekezett csillapítani. Barlasz Ahmet elnézően mosolygott izgatottságán.

– Bokharai és szamarkandi barátaim jelezték jöttödet, ifjú Murat – szólt nyájasan a bég. – Órákig zengték elméd ékességeit és szavaid gyönyörökkel dúsan fűszerezett bölcsességét. Bokhara emírének vezíre is emlegetett egyik levelében: a jövődő legnagyobb tudósának nevezett. És én napok óta várom, hogy lássalak.

Murat kezének reszketése fölerősödött, a szíve úgy dübörgött, akár a megvadult szél a sziklás hegyfokok között. Ezek szerint sunyi tekintetek követték útján, jelentették minden lépését és valahány szót csak szólt, mind feljegyezték. Akkorát nyelt, hogy majd belészakadt a gigája, nyelvével megnedvesítette ajkait, fölemelkedett, hogy újra mélyen meghajoljon Barlasz Ahmet felé.

– Érdemtelen vagyok a dicséretekre, győzhetetlen bég! – sipította egy hang, amelyről nem hitte volna, hogy a sajátja, ha nem önnön torkából tör elő.

A nagyúr kurtán fölnevetett.

– Szerény vagy, s én kedvelem a szerény fiatalembereket! Al-Gazáli maga javasolja: összejöveteleken és üléseken légy szerény. És al-Gazáli nagy bölcs volt, Khoraszán legeszesebb férfijai közül való! Foglalj csak helyet, barátom, ülj vissza bátran!

Murat visszarogyott az ülőpárnára. A nagytekintélyű úr engedélye még éppen idejében hangzott el ahhoz, hogy megmenekedjen az összecsuklástól.

– Nem keversz össze valakivel, hatalmas bég? – kérdezte, mikor kicsit összeszedte magát.

– Ismertem Alisirt – beszélt könnyedén Barlasz Ahmet, mintha nem is hallotta volna a fiatalember okvetetlenkedő szavait. – A szultán és a nép egyaránt szerették. Igazságos embernek tartotta mindenki, magamat is beleértve. Mégis akadtak, akik életében nem szívlehtették, és halálában is gyalázzák sokan, különösen a díván tagjainak és a tudományok művelőinek soraiból, holott utóbbiak inkább a mesterüknek kellene, hogy vallják, hiszen, miként al-Bisztámi megmondta, akinek nincs mestere, azt az ördög vezeti. A díván urai az állam vezetésében gyakorolt mérhetetlen bölcsességére, a tudósok a tudásának beláthatatlan, tágas mezőire féltékenyek, jól tudom. A Próféta szakállára esküdjöznek többen, hogy Nevái rossz kormányzó, csapnivaló tanácsadó és ramaty verselő volt. Kárhoztatják, amiért járt utat a járatlanra cserélt: a nemes perzsa nyelv helyett műveletlen török anyanyelvünkön zengte dalait. Én azonban ügyet sem vetek ezekre az ebekre, Nevái gazlejeit mindennél többre tartom, államférfiúi tetteit magasztalom! Amióta ismerem kiváló költeményeit, azóta mérhetetlenül büszke vagyok őseim nyelvére, amely nyelv éppolyan nagyszerű, mint a perzsa.

Barlasz Ahmet barátságosan mosolygott Muratra, poharát is megemelte felé. Hosszasan fejtegette Nevái költészetének értékeit, fölsorolta mindazon tetteket, amelyeket az állam és a nép javára végzett, mesélt az Ihlaszija alapításának körülményeiről, az alapító céljairól, amely célokkal ő maga kezdettől fogva egyet ért, amelyeket ő maga mindig támogatott és nem is szűnik meg támogatni soha ezután.

– Kötelességemnek érzem, hogy tudtadra adjam mindazokat, amiket hallottál az imént – közölte végül. – Hogy ismerd meg a valódi Alisirt, az élő, hús-vér embert. Ebből majd erőt meríthetsz az előttünk álló nehéz időkben.

A bég résnyire húzta össze a szemét, Murat lélegzetvisszafojtva figyelte. Érezte, élete döntő pillanatához érkezett.

– Még a kegyes és dicső Husszein Bajkara szultán sem él örökké – folytatta Barlasz Ahmet –, s nem tudhatjuk, mi vár ránk, ha Allah úgy dönt, eleget élt már kedvelt fia, Khoraszán leghatalmasabb uralkodója. Bízunk abban, hogy ez a nap még távoli, de ostoba ember módjára ne higgyük, hogy soha nem érkezik el. Ha pedig a szultán vasakarátát már nem érzik, egyesek teret engednek majd parttalan gyűlöletüknek. Azokról beszélek, akiket Alisir akaratlanul is megalázott, pusztán azzal, hogy náluknál világosabban látta át az állam ügyes-bajos dolgait, s a fellelt bajokra valódi megoldásokat talált. Vagy említhetném azokat a fűzfapoétákat, akiknek műveiről lerántotta a leplet. Ezek az emlékeit is ezerszer meggyaláznák, ha tehetnék. Az emlékének legcsodálatosabb hordozója pedig nem más, mint az Ihlaszija. Ezért érik manapság is kritikák az intézményt és emiatt lesz majd kiteve még a mostaniaknál is komolyabb támadásoknak és förtelmesebb áskálódásnak, amikor árván marad a népünk. S mindezek dacára az Ihlaszijának mégis és mindenképpen fönny kell maradnia az idők végezetéig, hogy az igaz hit és a természet titkait fürkésze és eligazítsa a muszlimokat az élet bonyolult útvesztőjében! Te eszköz vagy ebben a nemes célért vívott küzdelemben, Murat! Eszköz Allah kezében. Őrzöd és gyarapítod majd a tudást, amely által Allah lényegét közelíthetjük. Ahogyan Alisir kán tette. Amiképpen Dzsálál ad-Din Rúmi fogalmaz: Minden porszemet könnyű fátyol takar. Ha felemeled, rejtett tűz sugárzik elő. Nos, ezt a rejtett tüzet kell keresned!

Murat szájtátva hallgatta Barlasz Ahmetet. Álmában sem gondolta volna, hogy egy híres és hatalmas, gazdag hadvezér ennyire jártas lehet a napi politikai viszonyok mellett a szúfi tanításban is. Szólni nem mert, tagjai bénán fityegtek.

– Ama elősugárzó tűz kutatásához ösztöndíjat ajánlok a számodra – hallotta a bég szavait. – Jó pénzekkel töltöm meg minden bizonnyal lapos és szegényes erszényedet, hogy ne legyen részed többé szűkölködésben és ne kelljen méltatlan munkákra pazarolnod erőidet, sebes haladásod a pallérozódás útján ne fogja vissza a megélhetés nyúga. Ezért hívtalak. Mostantól minden hónap első napján gyere el a házamba, hogy az egyik eunuchom leszámolja markodba az ezüstöket. Ezen kívül háromhavonta fel kell, hogy keress engem, számot adni tudásod gyarapodásáról és az Ihlaszija mindenféle apró-cseprő, ilyen-olyan eseményeiről. Ez a kívánságom, nagyreményű Murat, ennyi és nem több.

Murat hálásan rebegett köszönetet, örömtől ragyogó arccal hajbókolt, s csak sokkal később, az utcákon bolyongva ébredt rá, hogy Barlasz Ahmet voltaképpen közönséges kémnek akarja használni. Nyomban elillant belőle a vidámság és a büszkeség érzése. Ijedtében leült egy szökőkút peremére, arcát a tenyerébe temette. Próbálta összetereli széttartó gondolatait. Lázasan kutatott emlékezetében, hátha rálel egy árulkodó memóriafoszlányra, vagy képtöredékre, amely magyarázattal szolgálhat a bég vele kapcsolatos, módfelett hízelgő szavaira, bizalmas terveire, komoly elvárásaira. Elképzelése sem volt arról, vajon Bokhara emírének vezíre honnan szerzett tudomást róla, amint arról sem, kik lehetnek Barlasz Ahmet barátai a szülővárosában. Nem értette, kicsodák, miféle személyek kísérhették figyelemmel tanulmányait, előrehaladását? És vajon hogyan figyeltek föl rá? Talán a Miri Arab medresze valamelyik bölcse állhat a heráti nagyúr szolgálatában? Vagy valami...?

S akkor hirtelen szörnyű gyanú ébredt benne, s ahogyan pontról pontra végiggondolta a sejtelmet, egy csapásra lehullott a lepel, mindent megértett. Pár nappal azelőtt, hogy elhagyta Bokharát, egy másik ifjú is útnak indult, ugyanakkor az alapítványnak a kegyelméből, amelyik őt támogatta. Nála egy esztendővel idősebb volt és mindenki úgy vélekedett róla, maga a megtestesült bölcsesség, a tudományok betelhe-

tetlen tárháza, Allah napsugara, az igazhitűek reménysége. Azt a fiatalembert szintén Muratnak hívták. Amiképpen a türk ifjú, úgy ez a másik Murat is Szamarkandba vándorolt, ahol nem sokkal megérkezése után nyilvános vitában fölülkerekedett az ősi korániskola legnevesebb tanítóján, s a felbőszült tanulók talán meg is kövezték volna, ha a naksbandik nem menekítik tekkéjük falai közé. Mikor a türk Murat valamivel később három és fél hónapot töltött a szúfik között, találkozott is ezzel a másik Murattal: éppen átszellemült arccal ült egy sarokban, és a távoli Indiából érkezett, színes, ám rongyos ruhákba bújt férfiakat hallgatta, akiknek hosszan a szemébe nézni senki sem merészelt, mert olyankor ijesztő képek költöztek az óvatlan ember elméjébe...

Muratot a felismerés a kétségbeesés szélére sodorta. Érezte, amint a lábai előtt, bármerre is lép, gödrök nyílnak, mélyükben fortyogó fekete massa kavarog, s mindent, ami a verembe hull, sisteregve elemész. Miként húzhatna ujjat Barlasz Ahmet béggel? Hogyan mondhatná a szemébe az igazságot: ó, jaj, nem rólam beszéltek neked, fényességes bég, nem én vagyok a bölcsesség letéteményese, Khoraszán jövődjé szelleme csillaga, hanem egy másik ifjú, aki a naksbandi szúfik között ragadt...! Nem, ezt semmiképpen nem árulhatja el. De mi lesz, ha egy napon beállít Herátba a másik Murat, és megszegyeníti tudásával, elméje élességével, szavai mézével? Mi lesz, ha játszva fölülmúlja az ő ismereteit, értelmét és mondatainak szépségét? Mi történik akkor, vajon mi? Szerencsésnek mondhatja majd magát, ha csak kilökik az Ihlaszijából, ha csak megverik, mint az elszemtelenedett kóbor kutyát, s nem csapják le a fejét egy éles pallossal... Murat szívébe beköltözött a rettegés. Nem találta a helyét Herát házai között, amelyek az éjjeli sötétségben mintha szelíden világítottak volna, akár a felhőruhába burkolózó Hold. Mint valami besurranó tolvaj, lopózott be az Ihlaszijába, szedte össze kevés holmiját a lakócellában, mélyet sóhajtván intett búcsút Nevái szellemének. A falak mentén osont az egyik kapu közelébe, hogy hajnalban, amikor nyílik, az első közt lépjen ki rajta, mintha csak a környékbéli mezőket kívánná szemügyre venni. Batyuja olyan kicsiny volt, nem szúrhatott szemet az álmos öröknek.

Úgy is cselekedett, ahogyan eltervezte. A fegyveres kapunállók éppen a csipát dörgölték a szemükből, amikor elhaladt előttük. Ügyet se vetettek rá. Murat megkönnyebbülten vágott neki a vidéknek. Gazdag mezők, gyümölcsösök, szántók terültek el Herát körül, sok apró falu bújt meg a város árnyékában, a parasztok szorgosak voltak, Husszein Bajkara békéje felvirágoztatta életüket, gazdaságukat. Így aztán, amikor a szultánnak meg kellett reguláznia egyik-másik fiát, a népnek eszébe sem ötlött a lázadó szultánfit támogatni, nem vágytak más úrra, nem kívántak új hatalmat maguk fölé. Elégedettek voltak a szultánjukkal. Legalábbis Muratnak ezt mondta mindenki Szamarkandban, és Herátban sem hallott egyebet, csak Husszein Bajkarát dicsőítő szavakat. Fanyalgást vagy gyűlölködést sosem.

Mikor úgy vélte, kellő távolságba ért a város falaitól, leült egy fa tövébe meghányi-vetni a jövődjé. Akárhogyan csűrte-csavarta a gondolatait, csak oda lyukadt ki mindig: legokosabb visszatérni Bokharába. Írnoknak, alsórendű tanítónak valahová befogadják bizonynyal, mégiscsak a szülővárosában bízhat az ember a leginkább.

Három napig koptatta a lábait, bokrokban aludt, tanyákon vásárolt kecsketejet ivott, bogyókat evett. A harmadik este egy karavánszerájhoz érkezett, s úgy vélte, itt az ideje, hogy törődött tagjait puha vánkoston nyújtóztassa ki. Előtte gazdagon bevacsorált a zajos és zsúfolt étkező helyiségben, jó zsíros báránysülttel tömte tele a hasát. Azon töprengett éppen, megkísértse-e a szerencsésjét, s kockáztasson egy kupa boritalt, amit a többi vendég derekasan fogyasztott, fityet hányva a Próféta parancsára, amikor az egyik sarokban ismerős arcot pillantott meg. Menten felismerte, kétsége sem lehetett felőle, ki az. Murat rémületében úgy érezte, életképpé merevedett a karavánszeráj. Nyilvánvalóan a másik Murat üldögélt nem messze tőle, egy szelet kenyér és egy bögre kecsketej társaságában. Aszkéta-arcán elégtelt kifejezés, ujjai rongyos kaftánját morzsolgatta, ajkai alig észrevehetően mozogtak. Murat torka összeszorult, a

bárányhús cigányútra szaladt. Ám kisvártatva, kínzó köhögés közepette, a szerencsecsillagát látta felkelni névrokona feje fölött. Sietősen befalta a maradék ételt, gyorsan fizetett a karavánszeráj tulajdonosának a vacsoraért, s közben egy rézpénzért megtudakolta azt is, a másik Murat vajon itt marad-e éjszakára. Az igenlő válasz hallatán végképp megnyugodott. Sebesen nyugovóra tért, fejét a rojtos vánkosra fektetve menten elaludt, de az első kakaszókor fürgén talpra is ugrott. Kisurrant a karavánszerájból, elhelyezkedett egy út menti fa odvában, ahonnan tisztán látta a vendégfogadó kapuját. Nem kellett sokáig várnia, hogy az első vendégek távozzanak. Köztük a másik Murat.

Kétség sem férhetett hozzá többé: Herát irányába folytatta útját.

Murat, a türk nesztelenül, mint az árnyék, követte. Mérföldeken keresztül osont a nyomában. Mikor a legmagasabbra hágott a nap, a másik Murat leheveredett egy magányos pálmafa tövébe, előkotort némi élelmet a batyujából, rágicsálni kezdte. Murat lélegzetvisszafojtva figyelte, ahogyan eszik. Szétnézett az úton: a déli melegben senki nem járt arra. Pontosán erre számított. Kibújt a kaftánjából, a földre ejtette a tarisznyáját, s óvatosan, nehogy zajt csapjon, a másik Murat mögé lopózott. Elszántan nyújtotta a nyaka felé a kezét. Csakhogy amaz egyszerre megfordult. Egy pillanatra mindketten megdermedtek: mintha víz tükréből visszavert képükkel találták volna magukat szembe. A következő szívdobbanásra Murat keze a másik Murat nyakára kulcsolódott, a másik Murat ujjai pedig a türk fiú csuklóját ragadták meg kétségbeesetten.

A madarak kisvártatva ijedten rebbentek föl az acsargó kiáltások hallatán. Olyasféle zajra riadtak, mint mikor süldő vadkanok esnek egymásnak. Idegesen kezdtek körözni a magányos pálmafa körül.

2.

Husszein Bajkara szultán uralkodásának utolsó évében egy Murat nevű ifjú tűnt ki a heráti Ihlaszija növendékei közül. Bokharai származású fiatalember volt, a hatalmas Barlasz Ahmet bég pártfogoltja. Sokan úgy gondolták, ő lehet a nagy Nevái méltó utóda, ám amikor a szultán elesett a Mahmud Sejbáni bokharai kán elleni hadjáratban, Murat gondolkodás nélkül a győztes hódító szolgálatába állott, és vele együtt tért vissza szülővárosába. Barlasz Ahmet béget a lova farkához köttette, úgy vonszolta Üzbegisztánig. Azt beszélik, a lovát engedte fürdeni az Oxus habjaiban, ám a béget nem. Barlasz Ahmet összeszorított szemhéjakkal sírt, Murat gúnyosan, kurtán nevetett. Mikor délcegen belovagolt Bokharába, a bég már nem volt egyéb, mint vérző húscsapat, jóllehet még lélegzett. Egyesek úgy tudják, a kutyák elé vetették elgyötört porhüvelyét, mások szerint a Nap perzselő sugarai végezték el azt, amit a gyötrelmes utazás nem tudott. Murat nem törődött vele többé, tetemét nem földeltette el. Csakhamar Bokhara első tudósává vált, s maradt azután is, hogy Mahmud kánt a perzsák levágták a mervi csatában. Két évtizeden keresztül dült a trónviszály Bokharában, Murat azonban mindvégig szilárdan kitartott Mahmud fia, Ubajdalláh mellett. A medreszék és a mecsetek egész idő alatt a befolyása alatt állottak, így ő, az Ihlaszija egykori legkitűnőbb hallgatója irányította a lelkeket és a gondolatokat. A testvérharcok végeztével ő volt az az éles elméjű férfiú, aki fölvetette, hogy ezentúl ne pusztán a bokharai, de egyenesen az üzbég kán címet viselje Mahmud Sejbáni fia. Végül, nem sokkal ezután, elvonult egy szúfi tekkébe, és többé nem vett magához sem ételt, sem italt. Ubajdalláh férfikönnyeket sírt, mikor hírét vette halálának.

A kán kertjében viruló rózsák azonban attól a naptól pompázatosabban virítottak, mint valaha.

Szoliva János

Vonszolom

Szelekbe dőlve
vonszolom a nyarakat.

Sodor az álom,
semmibe lejt az út —,
összedől az emlék.

Ami történik csak képzelet.
Te titok vagy,
én nem vagyok sehol.

Bejárhatatlan

Beomló alagút a múlt,
bejárhatatlan sziget.
Magukra hagyott mezők hallgatása,
tovazörgő szénásszekerek.

Vándorfelhők vonulása,
hideg időrétegek.
Dagályok, apályok,
esőzik a nyár.

Befelé visz az út,
örvénylik a képzelet.
Emlékezet tárgyai lebegnek,
magamba gyűröm a létet.

Visszaforog

Ablakrácsra vetül az utcakép.
Rám mutat a tegnapi ujj —,
szorongó emlékezet.

Visszaforog a pillanat,
belém mar a fájdalom.
Elítélik apámat büntelen.

Állok a kocsmasarkon
ököllel teli zsebekkel.

Hasal

Ott vagyok a csatatéren,
keveredem a tüntetőkkel.

Hátamon érzem a gumibotot,
tanúim az utcakövek.
Hasal az árnyék.

Elvérzik

Csomagolnak az évszakok,
álmainkat befedi a hó.
Elillan az ünnep,
patakzik a bánat.

Támad a farkas-idő,
elvérzik az út —,
temet a névtelenség.

Weiner Sennyey Tibor

Az utolsó tévelygő

A világ végén

1.

„Hazámról és családomról sokat nem mondhatok. Hazám méltatlanul bánt velem, családomtól az évek sodortak el.”

(Edgar Allan Poe)

Hosszú külföldi utazások után 20.-ben a gazdag és népes Jáva szigetének régen Batavia, ma Jakarta nevű városából indultam útnak olyan szigetek felé, melyekről annyit olvastam, ahová tudtam, hogy el kell jutnom. Mint egyszerű utas szálltam hajóra – egyéb indítóokom nem lévén a nyughatatlan vágynál mint, hogy ismét eltévedjek és így találjam meg, amit keresek. E vágy, mint a kísértet, úgy űzött.

Hiszen milyen is lehet az a világ, amiben már eltévedni sem lehet? Az én koromban a mindent felkutatató és feltérképező emberiség a gőg oly magas szintjére jutott, hogy azt képelték, nincs egyetlen ismeretlen négyzetcentiméter sem, melyet ne fotózott volna le valamilyen módon akár többször is. A térképeink többdimenzióssá váltak, megmásztuk a legmagasabb csúcsokat, s leereszkedtünk a legmélyebb tengerárkokba. Büszkén hirdettük, hogy nincs többé fehér folt a Föld térképein, hogy nincs ismeretlen sziget, nincs eldugott völgy.

E büszkeség azonban őszinte félelmet ébresztett az olyanokban, mint én, akik érzékenyek és mások voltak, s tudták, hogy minél inkább hirdetik az ismeretáradat hatalmasságát, annál nagyobb erővel törhet ránk az ismeretlen, annak minden félelmével, rettegésével és csodájával. E gőg, mely nem csak korom, hanem a technikai civilizáció sajátja, némelyekben oly nagyfokú ellenszenvet ébresztett, hogy ha meg is találtak valami újat, valami fel nem tártat, már egyáltalán nem rohantak sem földrajzi társaságokhoz, sem biológiai intézetekhez, hogy azokat mindenki számára elérhetővé tegyék. A felfedezők ezen új fajtája nem önzőségéből, hanem merő elővigyázatosságból magát álcázni kezdte, kutatásaikat titokban tartották, s egymás között is csak óvatosan osztották meg. A megosztás módja, és az eredmények publikálása, még e körökben is eleve vitatott volt.

Ismertem olyan kutatót, aki rájött a rezgések és a tér elrendeződésének ősi titkára, s ezt rezgő szobrokban öntötte formába. E szobrokat a többség csupán művészetnek tartotta, de mi, akik tudtuk, hogy milyen belső és külső utazások, milyen csodás katarzisos és milyen rettentő traumák vezethetnek el valakit ezen összefüggések ennyire pontos dokumentálásához a szobrokat, mint egy másfajta földrajz és mélyebb fizika alapvető szabályaiként tudtuk értelmezni.

A fiatal szobrász, aki ezeket a „hangzó szobrokat” készítette egy kicsinyke város legutolsó utcácskájában húzta meg magát, mikor én legutóbbi expedíciómra készültem. Közvetlenül indulásom előtt látogattam meg, s a batáviai kikötő dokkján a tömegben újra felsejlett bennem ez az utolsó találkozásunk.

Sovány, krisztusi figura volt ő ott abban az alacsony mennyezetű, apró és szomorú házban, s édesanyja főzött ránk azalatt az idő alatt, amit megbeszéléssel töltöttünk. Mivel régről ismertük egymást, sőt az egyetemi évek alatt egy zilált albérletben még hosszabb időt is töltöttünk együtt Mateusz Rozdkiewkával,

az egyébként később nagyra becsült, de félreismert művésszel, nem okozott különösebb gondot, hogy onnan folytassuk eszmecserénket, ahol abbahagytuk.

Őt mindig is a mély-fizika és a tér-elmélet érdekelte, s újabb meglátásait különböző háromdimenziós tárgyakban fejezte ki. Merő passzióból végezte el a képzőművészeti egyetem szobrász szakát, s hogy a külvilág alkotásait csak művészetként és szoborként tudta értelmezni az többet mond el társadalmunk általános szellemi színvonaláról, mint Rozdkiewka szándékairól.

Művészetnek látták azt, amit nem értettek, azt, ami messze meghaladta a kor túlságosan egzakt, gögös, a lelket és intuíciót kizáró szellemi színvonaltalanságát, holott valódi tudomány volt. E találkozásunkkor barátom hosszasan kifejtette legújabb elméleteinek tapasztalati alapját, mely beszélgetésben kevertük a nem euklidészi geometria, a jungi mélylélektan, és a távol keleti filozófiák egymásra vetíthető elképzeléseit. Külső szemlélőnek mindez merő zagyvaságnak tűnhet utólag, de kétségtelenül zavarba jött volna a különösebbnél-különösebb tárgyak láttán, melyek mindeközben körbevettek minket. Ezeket az álombeli szextánsokat és egyéb abnormisnak látszó műszereket, barátom főleg fémhulladékból, álmai és látomásai alapján, hosszás és lázas víziók nyomán építette. Alkalmanként kiállította őket, mint szobrok, így senki nem fogott gyanút, hogy bármiféle gyakorlati hasznuk is lehet. Pedig ezek a műszerek voltak minden idők legérzékenyebb eszközei, melyekkel olyan tájakra lehetett kalandozni, miket a mai kor műholdjai az űrből be nem fotózhatnak. Volt közöttük olyan gömbszerű képződmény, melynek szívében ezüstgolyó kalimpált, s olyan, amely apró fogaskerekek ezrei között pörgetett homokszemeket. Ha gyakorlati hasznukat nézzük volt olyan, amelyet afféle iránytűként lehetett alkalmazni, vagy éppen távcsőként, netán szextánsként, de persze csak akkor, ha az ember tudta hogyan.

A mai mindent digitálissá és tömeges gyártásban arctalanává tevő tárgykultúra dacára, talán néhányan még emlékeznek rá, hogy azon felül, hogy egy tárgy nem árt, ha hasznos, még lelke is lehet. Rozdkiewka ezt a lelket kölcsönözte a különleges műszereknek, s használatuk során nem is annyira a tárgyat kellett tudni megfogni, hanem ezzel a lélekkel kapcsolatot teremteni.

Nagyon értékelte bennem, hogy megértem milyen – szobroknak csúfolt – műszereket is készít is ő valójában, s néhány korábbi kalandom során már igen nagy hasznát vettem egy-egy szerkezetének. Egyik első nagy kalandom során mélységes és sűrű dzsungelben bukkantam rá rég eltemetett romok bejáratára apró, tengerisün kinézetű szobra segítségével, melyet midőn keresünk valamit erősen markunkba kell fogni, s ha közelébe érünk annak, amit meg akarunk találni előbb megszúr, majd ha megtaláljuk vérünket veszi. Akkor aztán gondosan el kell rakni a műszert, s a tenyerünkbe vésett véres pontok és fájdalmas karcok mutatják a további utat. Többszeres, dzsungelbenötte piramisokban bolyongtam véres tenyerem követve, olyan titkok után kutatva, melyek messze vinnének mostani elbeszélésem témájától. Ott voltam a mélyben, s tenyerem fájó pontjait és vonalait követve a sötétben: most mégis is itt vagyok. Ilyen és hasonló elveken működtek barátom „szobrai”, s valahányszor találkoztunk lelkesülten mesélt legújabb eredményeiről, kísérleteiről és álmairól. Mert barátom ezeket a tárgyakat álmaiban „kapta meg”, ahogy ő fogalmazott. Volt ezekben az álmokban nemegyszer valamiféle előrelátás, amiben vizionálta azokat az újabb műszereket, melyeket el kell készítenie. Így, mikor én megérkeztem hozzá, tudta, hogy mire készülök, s amikor a szót arra tereltem, hogy újabb expedícióhoz lenne szükségem segítségére, ő elkomorodott.

- Legszívesebben veled mennék. – mondta kusza szakállát igazgatva, de láttam rajta, hogy ezt csak merő baráti aggodalomból mondja.

- Mit láttál álmodban, Mateusz? – kérdeztem gyanakodva.

- Három különböző szerkezetre lehet szükséged. Talán négyre, de a negyediket nem tudom elkészíteni.

- Nem? – vontam fel szemöldököm.

- Még nem. – legyintett.

- Miért? – értetlenkedtem, hiszen soha még álmában látott tárgyról le nem mondott, s addig dolgozott, míg el nem készült vele.

- Olyan vidékre fogsz vetődni, melynek tereiben még az én műszereim is felmondhatják a szolgálatot. A negyedik műszert nem szilárd anyagból kéne elkészítenem, s olyat még nem csináltam.

- Hogy érted? Higanyból?

- Nem fémből.

- Nem értem. Hát nem cseppfolyós?

- Nem hiszem.

- Nem hiszed, vagy nem tudod?

- Ugyan, hiszen tudod, hogy tudom! Mindig tudom, barátom, csak éppen most nem teljesen biztosan tudom – és zavartan kacagott. – A negyedik műszer talán légnemű. Időre van szükségem, hogy rájöjjek az összetevőire.

- Tudod, hogy indulok.

- Tudom. Ne légy türelmetlen. A másik három műszert már elkészítettem, kettőt ismersz is belőlük. A Tengerisünt és az Ezüstgömböt. A harmadik sem szokványos.

- Soha nem készítettél még szokványos tárgyat. – kacagtam fel kissé megnyugodva.

- Köszönöm elismerésedet, de a harmadik lehet kissé zavarbajtó lesz.

- Mi az?

- Ez a kendő. – és kirakott elélem egy hófehér kendőt.

- Viccelsz?

- Szoktam, de most nem. Biztosan tudom, hogy ez kell. Használatát illetően még gondolkodok, de nem az orrodra kell bele fűjnod. – nevetett fel.

- Biztosan?

- Barátom, ameddig csak lehet tartsd tisztán, vigyázz, hogy semmi, de tényleg semmiféle szennyeződés ne érje. Az életedet mentheti meg a kendő tisztasága ott ahová mész.

- Te már tudod, hogy hová megyek?

- Az álmaim szerint az ismeretlenbe.

- Mindig oda tartok.

- Mindenki oda tart.

- Mit láttál még az álmaidban, Mateusz?

- Mérnök vagyok, nem jós.

- Mit láttál?

- Ne faggass feleslegesen – állt föl zavartan és mérgesen –, hiszen te tudod a legjobban, mennyi kuszaságot kell lefejtetni, hogy az énünk és a világ fátylai mögött meglássuk a valóság végtelen arcait.

- Igaz. Köszönöm. Így is sokat segítettél.

- Szükségem lesz a negyedik műszerre is, megpróbálom időben elkészíteni. – újra azt a régi aggódást láttam szemeiben, hiszen ő csak a legritkább esetben használta készülékeit.

Mi, vándorok voltunk azok, akik különböző utazásaink során megfejtettük az ő álmai szülte eszközöket, s nem egyszer segített tovább. Most azonban tudtam, megértettem, hogy ez alkalommal az életemet mentheti meg nem csak a három különös „szobor”, hanem az el nem készült negyedik is. Ott álltam hajóm előtt, indulnom kellett a déli tengerek felé, s csak a három tárgy volt hátizsákomban. A negyedik nem. Mégis felszálltam a hajóra és elindultam.

2.

Az általam bejárt tengeri útvonalak a legveszélyesebbek között vannak számon tartva. Naponta érkeznek hírek a túlterhelt, elsüllyedt hajókról. Már rég nem vitorlások ezek, hanem nagy motoros hajók, melyre a helyiek mindent és mindenkit felpakolnak. Legális és illegális árukon túl, embert és állatot egyaránt. Talán csak szerencsémnek volt köszönhető, hogy sikerült a több napos útra külön kabint bérelnem, ahol kipakoltam könyveimet és felkészültem, hogy a lassú déltengeri utazást jegyzetek készítésével töltöm. Kutatásom fő tárgya régi rögeszmém volt, egy alternatív, vagy talán egy igazibb irodalomtörténet kidolgozása, feltárása és megosztása. Elméleti alapjait már korábbi, nálam tájékozottabb kutatók letették, egyszerűen csak megérzéseimet kellett követnem, s intuícióm most azt diktálta, hogy ki kell hajóznom Batáviából.

Miután berendezkedtem a kabinomban kimentem a fedélzetre elszívni egy fűszeres indonéz kretek cigarettát, amint ott dohányoztam megpillantottam a hajó orrában Grigore Laurențiu, a Grammatikusok némasági fogadalmat tett nagymesterét, a híres és meg nem értett nyelvész és irodalomtörténész. Örömöm határtalan volt. Sokan azt képzelik egy filozófról, hogy ideje nagy részét könyvtárakban és otthon tölti, s ez bizonyosan a nagytöbbségre igaz is lehet. Utoljára talán csak a humanizmus tárta fel Európa kiválasztottjai számára, hogy filozofnak lenni életmód és küldetés. Akkor még sejtették, hogy a filozofok eredményei éppen úgy hozzátartoznak a tudományhoz, mint az orvosoké és fegyverkovácsoké. Egy filozof tud gyógyítani és képes háborúkat kirobbantani eredményeivel. Gondolatainak lehet olyan ereje, hogy királyok és papok bukhatnak el nyomán. Nem volt teljesen babonás a gondolat, hogy valamiféle varázslók vagyunk mi, akik a versek mélyén az élet szikrázó tüzéhez találunk táplálékot.

Tudtam, hogyha ebben a tévedhetetlen világban sikerül eltévednem, akkor megtalálom azt az ösvényt, melyről oly hálátlanul letért a tudomány. Filozófként tudtam azt is, zsigereimbe volt vésve, hogy az irodalom nem csupán „irodalom”. Az, hogy az irodalom ennyire elvált a valós élettől az emberek számára, kétségtelen, hogy egy tudatos vagy öntudatlan szándék szerves része volt. Nehéz volt eldöntennem, hogy mi a rémisztőbb. Ha ugyanis tudatosan ölték ki a költészet szeretetét az emberekből, akkor amögött nem csak mérhetetlen gonoszsgot, hanem olyan magas fokú szervezettséget kellett feltételeznem, ami akár az egész világot átérheti. Ha pedig mindezt öntudatlanul tették, akkor abban a fátum oly végzetes jeleit véltem felfedezni, mely kétségtelenül az elkövetkező szellemi-lelki apokalipszis legvisszataszítóbb jeleként lehetett csak értelmezni. A grammatika, a retorika, a poétika és a többi kihálófélben lévő tudományt a kevés megmaradt filozof úgy úzte, mint meztelen jógik a jóga ősi praktikáit, s hasonló hatással is jártak. Mások lettünk. Nem tudtunk belesimulni a tömeges elbutulás tompa gyönyörébe, azonnal felismertük a hazugságokat, s ha meglettünk valami „igazat”, mely régi korokból a romok között még ránk maradt, akkor rátapadtunk, mint nyomra a vadászkutyára, és követni kezdtük, remélve eljutunk az Eredethez. Az Eredet volt az egyik legnagyobb misztérium, melyről egészen pontosan még mi sem tudtuk mi lehet.

A Grammatikusok titkos rendje szerint az Eredet az első üvöltés volt, amelyet valamilyen nyelvtani célzattal ejtett ki sok-sok évezrede az ősember. Hitük szerint, ha valaki rekonstruálni tudja ezt az első üvöltést, abból hangról-hangra felépíthető az ősnyelv, amelyre minden ma létező nyelv visszavezethető. Velük szemben álltak a Szkeptikusok, akik tagadták az Eredet létezését, szerintük ugyanis több eredet is lehetséges, az ősnyelv rekonstruálása lehetetlen és az értelem ellen való vétek. Amikor a Grammatikusok korábbi nagymestere, a velem most éppen egy hajón utazó Grigore Laurențiu, a technika és az okkult mágia keverésének segítségével már egészen közel került az Eredet megfejtéséhez, bejelentette, hogy következő előadásán feltárja az első üvöltést, akkor a Szkeptikusok bombamerénnyel fenyegették meg. Grigore Laurențiu, a nagymester visszalépett, majd némasági fogadalmat tett.

Odasétáltam mellé és kretek cigarettával kínáltam. Udvarias kézlegyintéssel visszautasította. Tudtam, hogy nem fog megszólalni, de jó érzéssel töltött el, hogy ha ilyen nagy tudású Grammatikus egy hajón utazik velem, ebből úgy éreztem, hogy alighanem jó nyomon vagyok. Ő specialista volt, én csak amolyan általános filosz, nem konyítok jobban sem a retorikához, sem a poétikához, s titkos rendekbe sem állt különösebb szándékomban belépni soha. Pedig bizonyosan nagy előnyökkel járt volt.

Ott álltam mellette hosszan, s én se szóltam semmit. Végül csak megkérdeztem, hogy meghívhatom-e a hajó kábitájába valamire, s ő bólintott. Én teh manis panaszt, vagyis forró-édes teát ittam, ő gyömbéres kávit. A maláji utasok érdeklődve nézték a két európai vándort, akik számukra döbbenetes módon: szótlánul ülnek egymás mellett. A naplementét még megnézte velem, majd mindketten visszahúzódtunk kábitájainkba. E találkozás valószínűtlenségi együtthatója, melyet mindig pontosan megfigyelek és feljegyzek, megnyugtatót affelől, hogy jó nyomon járok alternatív irodalomtörténetemben. E történetet *Edgar Allan Poe Palackban* talált kézirat című novellájának szoros olvasásával és sűrű elemzésével kezdtem, melynek első kiadása az asztalomon hevert. Legértékesebb kincseim egyike volt a *The Baltimore Saturday Visiter* 1833 október 12-én megjelent száma, melyben ott volt az említett elbeszélés. A történet magja. Az elbeszélést most újra elolvastam, újabb és újabb kretekre gyűjtva, amikor egyszer csak hajónk dülöngélni nem kezdett. Kinéztem a folyosóra és egy szundanéz matrózzal találtam szembe magam, aki kétségbeesett arccal állt előttem. „Naga!” – sóhajtotta visszafogott sikoltással. Visszamentem kábitomba és vízálló hátizsákomban sietősen összehajtam, elsősorban a Mateusz Rozdkiewkától kapott eszközöket, majd pedig néhány könyvem és jegyzetem, és sietve indultam megkeresni román grammatikus kollégámat. Kábita üres volt, a hullámoktól sújtott fedélzeten találtam meg, ahol erősen kapaszkodva a háborgó tengert nézte. Odarohantam hozzá, s láttam, hogy meglepően nyugodt maradt. Táskámból sietősen kikerestem a kis ezüstgömböt, átöleltem Grigore Laurențiu, még éppen a megfelelő pillanatban, amikor egy hatalmas és veszedelmes hullám az egész hajón átsapott, előntve és felborítva azt. Ahogy a vízbe zuhantunk Grigore meglepetten tapasztalta, hogy áttetsző, ezüstös gömbben vagyunk mindketten, teljesen szárazon. Láttuk, ahogy az emberek és a hajó az örvénybe süllyed, mi pedig az ezüstgömbben a felszín felé bukkanunk. Ahogy felértünk az örvény peremére kerültünk éppen, s közvetlen közelünkben tíz emelet mélység tátongott. Az örvény túloldalán ekkor pillantottam meg azt a másik, azt a bizonyos, azt a retteget hajót, amire mindig is vártam, hogy végre felszállhatok.

3.

Miután hálát adtam a sorsnak és a hullámok véletlen fodrozódásának, hogy román kollégámmal együtt a másik örökké bolyongó hajó közelébe vetődtünk, nyomban és sikeresen átkászálódtunk annak kötélfűzőjére. Onnan sietve a fedélközbe igyekeztem, mert tudtam, hogy ez a hajó nem süllyedhet el, ellenben engem még lesodorhat a vihar, s aligha tudnám még egyszer ily szerencsésen átvészelni a katasztrófát. Grigore mindezeidáig szótlánul követett, ám amikor el kellett rejtőznünk és lépéseket hallottunk nyomunkban, először vettem rajta észre a rettegés tüneteit. A fedélközbe utánunk jött az ismeretlen hajó legénységének egy igen sötét tagja, akinek már szaga is borzasztó volt. Talán meglátott minket, talán csak megérezte, de mivel a kinti vihar még mindig tombolt, s a hajó ennek következtében ide-oda vetette magát, a fedélköz lámpásai folytonos dülöngélésükben nem mutattak meg minden sarkot, ahogy azt sem, ahol mi húztuk meg magunkat. Amikor a feszültség elült észrevettem magamon Grigore tekintetét, tudtam, hogy az ezüstgömb felől akar érdeklődni, de nem mondhattam neki semmit. Próbáltam suttyogva az értésére adni, hogy most túl hosszú lenne megértenie ezeknek a műszereknek a működését, ő azonban ragaszkodott hozzá, s ezt hangsúlyozandó többször megrántotta kabátom ujját.

Nem tudtam, hogy hol kezdjem, melyik történetnél. Sokan azt képzelik, ha valamiről beszélni kell, elég csak arról szólni pár szót, s máris értik. Dehogyan értik. Még egyetlen tárgyat is sokszor jobban leír az az eseménysor, amely eljutatta azt korábbi tulajdonosától hozzá, mint a szavak, amelyekkel illetjük, vagy a szavak, melyek feladatát elmondják. Használni a tárgyat pedig nem feltétlenül az tudja, aki tudja, hogy miért is kéne használnia. Nem elég, sosem elég a miérteket tudni, az igazi kérdés a hogyan és a hol.

Különösen az ilyen tárgyakra volt ez igaz, mint amiket Mateusz barátom kreált. Vannak ugyanis dolgok, melyeknek nincs olyan konkrét céljuk és funkciójuk, amit meg lehetne ragadni. Amikor ezeket elmondtam suttogva Grigore komolyan bólintott, amiből megértettem, hogy csak meg szeretne nyugodni és érteni valamit mindebből, ami oly hirtelen történt. Nagy lélegzetvétel után, elővettem táskámból néhány könyvem és jegyzetemet. Elmagyaráztam elméletem alapjait, s hogy abban milyen fontos és kiemelkedő szerepe van a *Palackban talált kézirat* című elbeszélésnek. A Grammatikus nagymester hálás közönségem volt, mert egyrészt joggal feltételeztem, hogy kiváló ismerője Poe művészetének, másrészt akkor sem esett kétségbe, amikor elméletem következő kiemelkedő eleméhez értem, a francia dekadens költészet csodálatos alakjához: Charles Baudelaire-hez. Részletesen elemeztem Poe talán nem csak európai, hanem világsikerhez vezető útját a francia költő fordításain keresztül, majd pedig felhívtam figyelmét Baudelaire megkerülhetetlen Poe-tanulmányára. Bizonyára valamennyien emlékszünk azokra a fontos megállapításokra, melyek ebben a nemcsak irodalomtörténetileg, de léttörténetileg is fontos esszében elhangoztak. Filozofok nemzedékének hosszú sorának adott energiát a lázadáshoz, a magát realista és materialista álomba ringató világgal szemben, egy-egy olyan mondat, mint például: „Az anyagiakra mohó és kiéhezett világból Poe az álmok birodalmába emelkedett.”

Ismertem olyan vándor kutatót, aki mindvégig az álmok birodalmának valóságosságáról zengett ódákat, s hogy egyszer ő is eljut majd oda. Amikor a katedrák professzorai lehűsítették kedélyét, ő izgatottan idézte ugyanebből a tanulmányból: „A fölkelet professzor urak nem gondoltak arra, hogy az élet mozgása olyan bonyodalmakat, olyan kombinációkat teremthet, amelyek váratlanul érik majd iskolás bölcsességeküket.” – és ezzel az idézettel kilépett az egyetemről, s hosszú keleti expedíciókat szervezett, míg el nem jutott az Ázsia szívében fekvő Takla-makán sivatagba. Ez a barátom volt, ez a megveszekedett Baudelaire-rajongó: Hanzély Márton.

Amikor történetemben ideértem erősebben kellett kapaszkodnunk, s két lekötözött hordónak vetettük hátunkat, a könyveimet, pedig gyorsan összekapkodtam, félve, hogy a túl heves dülöngélés szerteszórja őket a fedélközben. Grigore ijedten markolta meg a madzagot, de megnyugtattam, hogy tudom hol vagyunk és hogy merre tartunk. Minden a terv szerint zajlik, és szerencsére a menetrendszeri átszállásunkat is elértük. Arckifejezésében ugyan láttam némi kételyt és kétségbeesést, de amikor újra el tudtam viszonylag stabilan helyezkedni, tovább folytattam Hanzély Márton történetét.

Hanzélyval nagyon jó barátságban voltunk, nem csak én, hanem Mateusz Rozdkiewka is, még az egyetemen ismerkedtünk meg, ahonnan barátom nyom nélkül tűnt el egy szép napon. Hosszas nyomozások sem vezettek el hozzá. Sejtettük ugyan, hogy valamiféle alkímiai kísérleteket folytatott az apja nyomán, de eltűnése után nem sokkal kénytelenek voltunk bejelenteni halálát is. Természetesen nem halt meg, hanem elindult felkutatni az „álmok birodalmát”. Az ujugurok lakta vidékeket járta be, a Himalája legmagasabb csúcsainak tövében, míg el nem jutott a hegyekkel körbeölelt sivatagba: a Takla-makánba. Itt hosszú évek kíméletlen harca révén, végül elérte, hogy ugyan a kínai hatóságok felügyelete alatt, de ásatásokat indíthatott a sivatag ősi városaiba, melyeket korábban már egy másik – szintén magyar – kutató elkezdett feltárni. Hogy Hanzély Márton miért gondolta, hogy az álmok birodalmát éppen a legezárta sivatag homokkal betemetett ősi városaiban fogja megtalálni: máig rejtély. Nem tudjuk. Mindig is sajátos fiú volt, akinek mindannyiunk közül a legerősebb volt az intuíción és imaginációs képessége. Más korok-

ban alkimistának hívták volna, megint másban mágusnak, a mi korunkban nagyon kellett vigyáznia, hogy őrülnék ne nézzék. Történeteit ezért sosem adta elő közvetlen, mindig valamilyen mesébe szőtte, remélve, hogy nem veszik majd teljesen komolyan, s amiket leír merő kitalációnak találják, s senki nem fogja neki elhinni, hogy megtalálta a homokba temetett városok között, azt az egyik legrémesebbet, mely valódi útvesztő az emberi értelem számára. E hosszú történet külön novellát érdemelne, ahogy az is, miképpen tűnt el a valóságból Hanzély Márton, most azonban legyen elég annyi, hogy ő volt közülünk az első, aki megtalálta a H. P. Lovecraft által leírt eltemetett sivatagi várost. Amikor visszatért Hanzély, Matueszt és engem keresett meg, s hosszasan előadta elméletét, arról, hogy az imaginációs erő segítségével miképpen tudjuk valósággá tenni, amit olvasunk, majd pedig az intuíció révén hogyan tudunk tájékozódni abban a megváltozott világban. Elmondta azt is, hogy az álmok birodalmában sajnos a rémálmok is ott vannak, nem csak sajátjaink, hanem másoké is, s hogy Lovecraft rémálmainak valóságával szembeülnie, egyszerre volt borzalmas és felemelő. Megértette, hogy mi filozok magasabb rendű valóság feltérképezését vállaltuk fel, mely minden újabb álommal változik, így aztán valójában csak tévelyegni lehet benne, odatalálni bárhová is egyenlő a lehetetlennel. Különböző technikákat tanított meg Mateusznak és nekem, de bevallom én mindvégig szkeptikus voltam, egészen addig, amíg Mateusz el nem készítette a gyakorlatok hatására megálmodott első különleges szobrát.

Alighanem ez a kicsiny tárgy volt az áttörés, és a motiváció. Amikor én magam is körberöpültem vele egy intézet parkját, megértettem, hogy a továbblépésemhez nélkülözhetetlen az imagináció és az intuíció magas szintű elsajátítása. Miután eléggé felkészített bennünket Hanzély ismét, szokásához híven eltűnt, s magunkra maradtunk a tudással.

Ekkor értesültem először az Eredet körül folyó vitákról, a Grammatikusok és a Szkeptikusok ellentétéről. Grigore Laurențiu megragadta a vállam, és szájára mutatott. Bólintottam, s elmondtam, hogy az Eredet körüli vita igaz, hogy csak érintőlegesen, de belevágott legújabb kutatásomba, melyben a másféle irodalomtörténet megszerkesztésébe kezdtem, s mely révén eltévelygek a világ végére. Első vagyok a filozok között, aki kutatásához képes elmenni a helyszínre. Vagyis, ha Poe *Palackban talált kéziratát* kezdem olvasni, akkor előbb-utóbb azon a hajón kötök ki, amit ő leírt. Ha például Platón azon dialógusát olvasom, ahol Atlantiszról értekezik, akkor oda érek. Kacagva mondtam: „...vagy ha Mu, Gondvána, vagy mondjuk Mahruh elveszett világairól...” – folytattam volna, de ekkor a hajó legnagyobb meglepetésemre mintha megfeneklett volna. Borzasztó nyikorgás és csikorgás mellett, úgy tűnt beleszaladtunk egy hatalmas zátonyba, ami közvetlen mellettünk óriási rést tépett ki oldalából. Amikor nagy nehezen magunkhoz tértünk a ragyogó nap éppen felkelt a látóhatáron. Hamar összeszedtem holmimat, felsegítettem kollégámat, s kikászálódunk a résen, s legnagyobb megdöbbenésemre hatalmas, fekete, bazaltövekből épített, semmi máshoz nem hasonlítható város szélén voltunk.

4.

A felkelő nap csodálatos fényeiben sétáltunk a hatalmas bazaltkockákból épült városban, s különösen jól esett oly sok déltengeri viszontagság után végre ismét szilárd talajt érezni lábunk alatt. Úgy sejtetem, hogy Ponape szigetén lehetünk, Nan Madol ősi romjai között, a lehető legkeletebben, amennyire eddig csak eljutni tudtam. Kezembe véve Mateusz Rodzkiewka által készített különleges műszeremet, s vártam, hogy tenyerembe karcolja merre kell mennünk. Grigore Laurențiu pedig csodálkozva figyelte, hogy tűröm, amint a markomba fogott kis gömbből kimeredő tüskék felkarcolják tenyeremet. Miután követtem a véres vonásokat, és végre felismertem a nagy bazalttömbökből álló romváros terét, melyen éppen álltunk, elindultam a nyomon.

Így sétáltunk keresztül Nan Madol halott városán, egészen a város titkos és túlsó végéig. Máig megfejtetlen, hogy kik és miért építették a neolitikus építkezésnek ezen távoli és utolsó nyomait. A jávaiak szerint Gondwana elsüllyedt birodalmának túlélői, más fantaszták szerint a legendás Mu sziget lakói. Bárhogy is történt, ami ezután jött, minden képzeletemet felülmúlta. Miközben különleges térképemmel a város legszélső pontjáig jutottunk, mindvégig éreztünk, hogy az ismeretlen félelem és végzet a fekete romok között mögöttünk kavargog és követ. Ám a legszélső ponton, mintha csak ránk várt volna, úgy állt két helyi lány az izzó napkeltében. Ikrek voltak. Grigore kérdően rám nézett, én bólintottam és lassan és óvatosan közeledni kezdtem. Kezeimet feltartva jeleztem békés szándékunkat, s ekkor észrevettem, hogy mindkét lány zakóm zsebéből kilógó fehér kendőt figyeli. Megálltam. Óvatosan kihúztam a kendőt, szét-tartam és felmutattam. A fekete bazaltromok között, melyeket itt-ott benőtt a sűrű dzsungel, s melyet a türkiz tengerár mosott körbe kegyetlenül mindenütt – ott: ez a fehér kendő szinte világított. Fehérsége, tisztasága szinte túlviláginak hatott. A két lány egyszerre suttogott egyetlen szót, amit csak nagyon nehezen lehetett érteni. „Tekeli-li. Tekeli-li!” – s amikor válaszként elismételtem, már ott gomolygott hátunk mögött a fekete végzet.

Ahogy hátrapillantottunk barátommal mindketten megdöbbszünk. Hallottam már a déltengeri sárkányokról, nagákról és más ősi szörnyekről, de az a feketeség, amely ott gomolygott minden leírást felülmúlt. Talán megkísérelhetném elmondani, hogy pontosan mi is történt ott, de bevallom magam sem értettem mindent, csak azt, hogy miközben a rettentő iszonyattal szembesültünk a két ikerlány mindkettenket átkarolt, s a következő pillanatban, már az óceán felett repültünk széleseben.

Hallottam réges-régen egy mondát, amelyben Nan Madol, az elsüllyedt fekete város három sárkányáról beszéltek. A rettegett Isokelelekről, aki mindig is vágyott a szeretetre, amit a másik két sárkány egymás iránt érzett. Mert a másik két sárkány, Olisipha és Olosopha, ahogy a helyiek hívták őket, ikrek voltak, elválaszthatatlanok, örök szeretetben. Ez a monda jutott eszembe, miközben félájultan láttam, hogy végtelen óceán felett repülök. Elképzelttem, hogy elrepülünk az ősidők szörnyű és óceánba süppedt városa felett, R'lyeh borzasztó romjait véltem a hullámok alatt, de mi még messzebbre megyünk. Messzebbre, mint bármelyik tévelygő elődöm. Messzebbre, mint bárki is gondolná.

Egyszer csak odaértünk a partfokra ahonnan nincs tovább, amit régi és igazmondó térképek úgy ábrázoltak, hogy onnan az óceán a semmibe zuhan. Hatalmas köveken álltunk, s pontosan tudtam, hogy előttünk a tökéletes vég, mindennek a vége, amelyet kutattam, kerestem, s amely most, hogy ideértem és megtaláltam még csak meg sem döbbszött. Sokkal inkább kíváncsivá tett, ránéztem barátomra, aki könnyes szemekkel előrelépett, és megszegte némasági fogadalmát. Kiengedett egyetlen hangot, a kezdeti, az első hangot, az Eredetet, amelyből minden nyelv, minden ige, minden történet fakad. E pillanatban megértettem, hogy a kezdet és a vég egy és ugyanaz. Láttam az Eredet áradó hullámzását a létezésben, és a Kezdet és Vég állandó és örök, folyton más formában megnyilvánuló jelenlétét, melyek mint kapuk engedik magukon át a létezést. Mindig elkezdődik valami új és mindig menthetetlenül befejeződik valami régi. Az egyetlen, ami állandó az ezen keresztülhaladó változás, a lét, az ige. Ilyeneket gondoltam, miközben a világ végén álltam. Aztán leültem a sziklaszirtre és mosolyogva meglóbbáltam a lábaim. Újra elővettem kendőm, hogy megtöröljem arcom, s ekkor megéreztem valamit, ami emlékeztetni kezdett újra. Megéreztem egy illatot és ez elég volt, hogy a világ végéről is tovább tudjak menni.

Áfra János

A férfi akarata

megkívánom
magamévá teszem
belülről besötétedek
borostás arc néz vissza
felszínre úsznak lassan
beléjük akaszkodok
parancsom határozott
megkeményedek tőle
felemelnek a tények
a tárgyaim összegében
magam vagyok a lényeg
ennyire vagyok férfi

A nő akarata

várakozok
nyugodtan fogadom
pedig egymást kiderítjük
foltokkal körülvelt pupillák
és vissza kell ereszkedniük
majd engedem őket
de könnyezve hallgatok
mindennek helye van
és úgyis visszatérnek
helyet nekik adok
vagy velük leszek egész
ennyire nő vagyok

NÉMETH JÁNOS: Gólya - tusrajz

A te másságodban

A te honvágyad,
a te utazásaidban,
a te családot,
a te otthonodban,
a te tested,
a te szobádban,
a te imáid,
a te templomodban,
a te nyugalmad,
a te faludban,
a te mozdulataid,
a te sétáidban,
a te szépséged,
a te erdődben,
a te illataid,
a te kertedben,
a te védettséged,
a te körzetedben,
a te akaratod,
a te magányodban,
a te csened,
a te vágyaidban,
a te életed,

ahol nincs hely
a magamfajta
idegennek.

„Székfoglaló”

Ez a szék is „megszületett”, és „meghal” majd. Tűzben ég el, vagy elkorhad a szeméttelen. Sorsa sorsomra hajaz. * E kopott, nyikorgó ülőalkalmatosság épp olyan HATÁROKBA ZÁRT, akárcsak egy kő burkolta bolygó, vagy én, a sajgóbőrű emberállat. De a KOMPLEX TUDAT ÉS NYELV tekintetével, mindketten, csak lebegő, állóhullám-felhők vagyunk. * A látással és a míves szavakon edzett öntudattal csak makacsul kitartó, (talán megható - már-már erkölcsi) SZILÁRDSÁGÁT látni e székeknek. Vagy az ÖREGSÉGÉT, ahogy épp kiütözik a megfakult lakkfelszínben. * Így van jelen, itt, a megnyilvánult és virtuális világegyetem egy jelentéktelen zugában: szobámban. * Ez az öregecske, TÁRGYI LÉNY, nagyon is EGYÉNI. Az az eklektikus, ipari stílus formálta ilyen gyönyörűen és komikusan avataggá, amelyik (egykor) még a kézműves formákat akarta utánozni. * Ez a vén szék olyan fura-furcsán KÜLÖNC TÁRGY tud lenni, hogy a bennem élő KŐKORSZAKI BOLONDMÁGUS hirtelen előtör valahonnan, és (esztétikus) rohamában megszemélyesíti. Úgy érzem, hogy nem is egyik rejtett, ösztönös tudatrészem, hanem EZ A VÉN TÁRGY FILÓZIK, négy lábon álló nagy értelmességgel. A képzelte és valóságos, ósdi LELKI FICKÓ meg elrévülten, elragadtatva, (és talán, némi ironikus gúnnyal) „figyeli”. * Aszongya az öreg nyikorogvány: „A NEM KELETKEZŐBŐL és az EL NEM PUSZTULÓBŐL, meg a NEM EGYSZERIBŐL és a NEM KÜLÖNBÖZŐBŐL váltunk ki – félig-meddig hasonló módon – mind a ketten. És most LÉTEZGETÜNK ÉS KOPUNK, egymást birtokolva, mint a logikusan örült végletek, vagy a szerelem tébolyultjai...” * Eddig csak néztem, de most ráülök az agg bútordarabra. Míg köhécselek és a fejem zibong a szövegszédülettől, tovább hallgatom legbenső KŐKORSZAKI (STÍLUS)LÉNYEMET, amint a szék csöndjét és nyikorgását ilyen abszurd szöveggé fordítja le MÁBAN ÉLŐ, LOGIKUS FELEMNEK. * Megdöbbenő, ahogy ez a limlom tárgy ISTENKEDNI próbál! A szememre veti, hogy ő tartott a hideg padló fölé iksz ipszilon évig. „Gondviselőm” volt. Olyan hála jár neki, amelyik már-már az imádat kültelkén lebeg. * Összeráncolt homlokomban tűnik el a kőkorszaki képzet. Rádöbbenek, hogy mindezt csak a SZEGÉNYSÉG szégyene mondatta (szellemi maszokban). Nem dobhatom ki ezt az ósdi vacakot, hogy divatosat és korszerűt vegyek. Nincs miből. * És ez a régmúltig hátráló „merengés” is csak a MÉLYSZEGÉNYSÉG PÓTCSELEKVÉSE. Utazás és luxusélet helyett NYELVI JÁTÉK. * Szegénymódon érzek tehát: „Szeretlek öreg székem. Őledben ülve szeretnék száguldozni még a külső világénál szabadabbnak, (és dacból) tágabbnak érzett BELSŐ TÉRIDŐKBEN. *És a te szelíd székkarjaid közt fulladjon belém a SZABADVERS ...*”

A tükör

az „időfolyam” egymás után sodorta el a bútorokat, minden álmatag barnaságukkal és szüropegésükkel együtt, csak egy kecsesen domborodó pipereasztalka maradt meg szigetnek - palmettás keretű velencei tükrével - időtlenül fiatal női testre emlékeztetett, szeretve utáltam ezt a biedermeier ósdiságot nagynéném szobájában, alig tudtam úgy ránézni, hogy ne éreztem volna az irdatlan időn át benne lengő, páváskodó, tündöklő és elhervadó nők ködképeit, - ami legszomorúbb, az csábított: a mulandóság virulás volt egykor, és a tükör sosem akart elhomályosulni, ha letörölték róla az unalom porát vagy a tragikus események kormát, az újrakezdés fényét ragyogta, – csak a mulandóság arcai cserélődtek

A vén tengerész

életünkben és szavainkból hiányzik
a tenger, ám ebben a vénemberben
a Nagy Víz vájt magának medret,
már mozdulni sem tudna a saját
benső óceánja nélkül, nem hablatyol
róla túl sokat: egész lényéből áradnak
minden szikkadt tényfeltaszítva
a hullámok, ha meg töprengő csöndjeit
széttaposva kurjant s dobant: egy
sziklákba rúgó tengerre hasonlít, néha
elég pár mesemondat emléktöredék
máris csaknem szétveti füstös csehónkat
a Csendes Óceán!, nem csoda hát: fél
tucatnyi szárazföldi tökfű tengeri
betegséget kapva imbolyog a nagy
csudálkozástól, (pár percre visszatér
rég elosont nevetésem is!) – amikor
elmegy a falak hirtelen lyukas hálók
lesznek: kicsordul belőlük a Nagy Víz
emlékével minden nagyszerűség,
itt marad – trágár szavak göcsörtös
csomói között – a hétköznapi
szennye és pora

Ferdinandy György

Géniuszok

Szabadka, Zombor, Újvidék! – Volt egy ilyen katonanóta (menetdal, marschlied) valamikor a negyvenes évek elején. Kölyökkoromban üvöltve énekeltem. Ennyit tudott a Délvidékről egy hozzám hasonló székesfővárosi gyerek. Azt persze igen, hogy arrafelé esett meg a nándorfehérvári ütközet, amikor is – amint az a történelemkönyvekben áll – porrá vertük az Oszmán (az ocsmány) törököt. Meg hogy erre a daldalra emlékeztet a déli harangszó. De arról már csak felnőtt fejjel értesültem, hogy Nándorfehérvárból időközben Szerbia fővárosa lett.

Ideje volt tehát – jobb későn, mint soha! – megismernem ezt az istenáldotta vidéket, ami – kell-e mondanom? – azóta annyi más istenáldotta vidékünkkel együtt elveszett.

Egy szó mint száz, siklunk lefelé, déli irányban, egy autósútrádán, ami Szegedet megkerülve egyenesen a röszkei határállomásra vezet. Útitársaink a Vajdaságból kerültek ide hozzánk, háborús menekültekből lettek veszprémi (egyetemi) emberek.

Irdatlan síkságon suhanunk át, értem már, hogy miért kap nevet ezen a vidéken minden *halom*. Kiderül az is, hogy miért beszélünk olyan halkán a határról. Olyan áhítatosan.

Röszkénél – oda-vissza – hosszú sor áll. Az úti okmányokat ellenőrzik. Még a tízórais kosárba is beleszabolnak a vámosok.

Útitársaink nyugtalanok:

- Vedd le a szemüvedet! – figyelmeztetik egymást. És ne nevetgélj! Persze hallgatni se tanácsos: a némaság is fölöttébb félreérthető.

Hát igen. A félelem. Nekem is évről-évre elszorult a gyomrom Hegyeshalom és Nickelsdorf között. Pedig azoknak a sötét éveknek már régen vége van.

Átérünk, alig másfél óra alatt.

- Röszkettünk Röszkén! – Vezetőnk sóhajt egy nagyot. A szülőföld évről-évre gyomorszájon vágja a hazalátogató kiszakadtakat.

A határzóna itt is virtuális világ. Lakatlan. Az út mentén romkocsmá: aprócska, kifosztott épület. A Csalogány. Siklunk, némán, a magyar rendszámú (külföldi) kocsiban.

*

Célállomásunk, Zenta, Esztergom méretű város. A középiskola mellett kapunk szobát; felcipelem a könyvektől dagadó kofferokat.

Alig félóra, éppen csak megisszuk a kávé, és kezdetét veszi a műsorom. Sinkovits Péter, egy újságíró-kolléga kérdez. Mindenről tud. Amihez csak hozzájutott, mindent olvasott. Elszégyellem magam: én még azt sem tudom, hogy hol vagyok. Zentáról nem a híres ütközet, csak Zentai doktor jut eszembe, a szentlőrinciek (a SZAC) legendás kapusa.

Harminc fiatal ül körülöttem a teremben. Okosan kérdeznek, ez itt egy úgynevezett tehetségkutató gimnázium. Nagyon hiányzik nekem a tanítás. A százszor elátkozott negyven év a trópuson.

A piac itt van a közelben. Kiszédelgünk a térre, lágyan pislog a langyos őszi nap. Feleségem végigtapogatja az ingeket. A százdolláros Yves Saint-Laurent pólókat itt tízért kínálják az árusok.

A Tisza-partot pedig nem hagyhatja ki, aki idelátogat.

Korán keltünk. Felmászunk a szobánkba, kialudnám magam. Alattunk, a földszinten, a folyóiratok jövőjéről folynak a tanácskozások. Nyilván arról, hogy *digitálisak* lesznek, vagy *virtuálisak*. Lemegyek, beülök a terembe kétszer is, azután mind a kétszer ki is osonok. Nem mintha nem érdekelne a jövő. De hát mindez itt csak technika. Az alkotó munkához nem sok köze van.

Nem szeretem persze, ha *interneten* íródik valami. Valahogyan mások: lezserebbek az ilyen szövegek. De amúgy minden újdonságra kíváncsi vagyok. Nem követem a régi tanácsot, azt, hogy *járt utat a járatlanért...* Ha megfogadtuk volna, még mindig az óriásgyíkok csapásán settenkednénk, *homunculusok*.

Hát csak így. Ilyen morfondírozások közepette múlik el a nap.

*

Nem vacsorázom. Rendszerint elnyom az álom, amint lenyelem a gyógyszerimeket. Ma este azonban mázsás kötet váraozik az asztalomon. Nyolcszáz oldalnyi szöveg, „megjelenését támogatta a Magyar Művészeti Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap”.

„Tisztelettel és barátsággal” ajánlja a Szerző. Belelapozok, azután nem tudom letenni. Az első részt („verses gyorsregény”) másfél óra alatt végigolvasom.

Fiatalkorok írnak az ilyen (mű)fajtalán mamutkönyveket. Vajon milyen lesz a folytatás? Egyelőre félelmetesen izgalmasak.

Alig pirkad, de a piacon már mocorognak az árusok. Mindenütt, a kávézóban csakúgy, mint a téren, magyarul beszélnek. Furcsa kavalkád: hol szegediesen, hol palócosan.

„Magyar Szó” ez is, ez a vaskos, újvidéki napilap. Megveszem, belenézek, azután egyhuzamban végigolvasom. Fogalmam sincs, hogy kiké s hogy kinek írnak. Gyilkosság, gyermekrablás, gyűjtogatás: kavarnak a gyé-betűs címszavak. Kegyetlen olvasmány. Lent ingyen sört és örök életet ígér egy plakát. Mindkettő megvalósítható: inni és hinni jó dolog.

Az apróhirdetésekből szopós és hasas birkák, bikaborjak, végezetül pedig az *in memoriam*. Száz szigorú halott.

Tíz óra felé a rendezvény (a tanácskozás) ébredni kezd. Egyik a másik után, gépkocsik állnak meg az udvaron. Gyűrött ifjú emberek kászálódnak ki belőlük. A szerkesztőségek: öten egy-egy kocsiban.

Kétórás késéssel indul útnak a nap. Ebéd majd valamikor délután. A meghívónk, Márta szerint van egy lerobbant kocsi a közelben. Egy belső udvaron, ahová keskeny, sötét sikátor vezet. Körülüljük az asztalt, egy üstben zsíros mócsingféle rotyog. Odabent énekelnek, „járom az utat...”, félévszázados Vámosi és Záray-dalokat.

Sok simlis öregember. A régi társak jutnak róluk eszembe. Azok, akik visszamentek falura, amikor elültek a fényes szelek és bezártak a (népi) kollégiumok. Ők is így dűnnyögnek most valahol, egy ilyen hátsó udvaron.

*

Este végre sor kerül az én fellépésekre is. Kerülne, ám egyelőre hatról-hétre, hétről-nyolcra halasztják. Még egy kis harapnivalót is kitesznek elé, hogy türelmesebb legyek. Nehéz megmagyarázni, hogy nem működik az agyam, ha beszédtem a gyógyszerimeket.

Amúgy illusztris környezetben váraozom. Tavaly Bodor Ádám volt a díszvendég, és hát annakidején innen indult el Csáth és Kosztolányi. Erre tanyázik ma is Tolnai Ottó, és itt, Szenttamáson született szegény Gion. Ide hozott le Józsa Márti. Mind-mind – őt is beleértve – határon kívüliek.

Eszembe jut, hogy ha mai állapotunkról térképet csinálnék, a szomszéd országokra esne, ha nem is mind az öt, de legalábbis ötből négy géniuszom. A konzervatív Erdélyország Keleten, itt Délen ez a veszedelmes Vajdaság, és hát – hadd egyszerűsítsek! – valami fogcsikorgató humor Északon. Közöttük pedig, az aprócska haza. Magányosan küszködő vidéki folyóiratok, nyugatra kacsintgató székesfővárosiak.

Az ötödik már csak papíron létezik. Mióta ez a szép, új világ a nyakunkba szakadt, megszűnt (felszívódott, kihalt) a nyugati magyar irodalom. Dilettánsok dagonyáznak Cs. Szabó, Határ Győző, Szabó Zoltán örökében, az ő (ki)húlt helyükön hirdetik tragikomikus számársaikat.

És Kárpátalja? Munkácsi, Bernovics-őseimet még csak nem is ismerem. Ez lenne az én öt gazdátlan géniuszom. Pedig hát mindnyájan egy csónakban evezünk. Hogy annyi irányban, ahányan csak vagyunk?

Tolnai Ottó este érkezik. Pontosan negyven éve láttuk utoljára egymást. Párizsban, egy Műhelyes összejövetelen. Nem sokat változott: olyan most is, mint a Marly-ban készült csoportképeken. Emlékszem, megbámultuk a hazuról érkezőket. Nyilván megbámulták ők is az idegenbeszakadtakat. Jó volt ott, együtt, Galliában. Hittük, erősen, hogy egységes és szétszakíthatatlan a magyar irodalom.

Most pedig itt. Fent a pódiumon Ottó Borgesről beszél. Elszálltak az évek. A párizsi társakból lassan már senki se marad. Hogy újak állnak a régiek helyébe? Digitális (virtuális) folyóiratok?

Itt ülnek ők is a téren. Ötösével, egy-egy lerobbant gépkocsiban.

*

Megszámolom, hatvanan vagyunk a teremben. Pályatársak, irodalom közeli fiatalemberek. Márta bemutat, felteszi az ilyenkor szokásos kérdéseket. Próbálok röviden felelni, asszonyom szerint túl sokat beszélek.

Megkérdem, hogy megy-e még *Colombo*, az amerikai krimi-sorozat. Akárcsak a nyomozó, ha lazítani akarok, én is szüntelenül a feleségemre hivatkozom. Csak hát missis Colombo virtuális személy. Az enyém pedig, tessék, itt ül a teremben. És nem szereti, ha túl sokat hablatyolok.

Ezen elnevetgélünk. A fiúk csodálkoznak, hogy a képernyő *Kalambo* hadnagyát következetesen o-val, *Kolombónak* szólítom. Elmagyarázom, hogy a mesterdetektív nem *gringo*. Olasz bevándorlók unokája, olasz neve van.

- Amerikát talán *Kalambassz Kristóf* fedezte fel?! – teszem fel a drámai kérdést, és ezen mindenki jót mulat. Ráadásul – így szoktam lezárni a témát – Péter Falk, a színész, a mi Falk Miksánk dédunokája. Volt idő, amikor magyarul beszéltek a hollywoodiak.

- Későre jár, műhelytitkokról már nem esik szó kilenc óra után. Nem sok értelme lenne: a könyveimet nem árulják a zentai boltosok. A restanciát dedikálom, azt, amit áthoztam a határon. Elfogy (gazdára talál) mind a hús darab.

Az utolsó szó Tolnaié. Visszafogad – mondja – a Vajdaság. Érezzem itthon magam. Még akkor is, ha a becskerekai családból senki se maradt. (Mert igen, az egyik felszólaló elmagyarázta, hogy Nagybecskereken is élnek névrokonok.)

Reggel kilenckor indulunk. Ilyenkor még alszik a tábor, ketten kísérnek ki az épület elé, Péter, az újságíró, és házigazdánk, Beszédes István, akinek ilyen szép, beszédes neve van.

Áthaladunk Magyarkanizsán, Horgoson, elmarad mögöttünk a Csalogány, ez a csalóka, csalogató csárdaépület. Röszkénél ismét van másfél órányi várakozás, de mi most már nem „röszketünk”. Megcselekedtük, amit megkövetelt a haza. Feleségem előkeresi passzusát, mi többiek a lakcímet igazoló hatósági kartonokat.

Ennyi. Meghívtak, körbejártak. Árnyékaért becsülik a vén fát. Idővel talán tűzrevalónak is jó leszek.

Bozók Ferenc

Bodobács

Játszótereken van most,
lendül a hinta,
hátán polinéz harcos
maszkja a minta.

Forró betonon járkal,
ünnepi díszben,
múltból jön elő, mászkál,
jár-kelek a szívben.

Május daloló estjén
enyhe meleg volt.
Mint Proust, felidézhetném
most a gyerekkort.

Megint Rimbaud

Nyútt, hasadt bakancs a bánat.
Kócos, éjnehéz hajamba
holdsugár gubancolódna,
csillag és bogáncs tapadna.

Gondjaim zsebembe gyűrve
ballagnék az éjszakában.
Rugdosnám, miként a labdát
glóriám az út porában.

Apollinaire

miként a lebbencs
csörögve hull a sok levél
a kertkapunknál
türelme vesztve vár a tél

az ősz halott és
letépvé már a hangszál
a kézfogásunk
elillan és a nincsbé száll

Kassák feje

Mértanilag koponyáját
jól kitalálta az Isten.
Homloka tiszta kubizmus,
készre alázta a forma.

Tárgyilagos szigorúság
térgeometria-arca,
vésni való orosz ingje,
hűvöse, rendje, nyugalma.

Porcelánangyal

Törékeny angyalom, filigrán nipp!
Te suttogó kerámiák között
lakásmagányba szobrozódva
alázatos fejed leszegve élsz,
s én sűgva sem merem bevallani
neked nevét, ki elfeledte rég,
ki voltam egykor én, s hogy ő ki volt.

Csontos Márta

Advocatus diaboli

Nem tudom, ki kohol érveket
ellenem, Atyám. Ki az érintett
személy, aki betesz nekem?

Valaki eljárást kezdeményezett
abban az elérhetetlen magasságban,
ami csak vakfolt mennyei térképeken,
s ahol, a Nagyfőnök rezidenciájában
angyalok kara zeng a boltívek felett.

Nem várhatok már tőled pozitív döntést,
hiába énekelek kapud előtt.
Bűneim eltorzítják a kottafejet.

Könnyű elhíttetned mindenkivel,
hogy csak folt vagyok a *tabula rasa*-n,
gyáván elfordulsz tőlem, s intesz az őrnek,
hisz nincs engedélyem a belépéshez.

Már megutálta bennem magát a rend,
csak fénytelenül inhalálok idebent.

Minden oldalról szorongatnak,
szűkül a kör. Bűneim ellen nincs

golyó álló felszerelés, a vádbeszéd
anyagát Justicia már nem revideálja.
Nincs többé távolság az ördög jobb
és bal keze között. Már túlnőtt
a gonosz az eredendő pozíción,
szabadlára helyezett kísértés fenyeget.

Nem rendeltél mellém védőügyvédet,
csak a vád képviselője terheli
agyam tévképzetekkel, s közben úgy
létezek, hogy már nincs szerzett kincsem,
mit felajánlhatok a semmiért
cserébe, mit tőled kaptam.

Melletted áll követed, *Advocatus Diaboli*.
Helyettem neki adtad a főszerepet.

Árkádia pedig nincs többé

„A gyöngeséged az egyetlen hiba, melyen nem lehet segíteni.”
(La Rochefoucauld)

Te soha nem akarod a változást választani,
csak az emlékekre támaszkodsz, s a régi
illatokból faragsz ikonokat a látóhatárra.
Nem veszed észre, mily csapnivalóan gyenge
támaszték az az elvesztett érintés, melyre
építeni akarsz megint, egyedül maradsz
kifosztva egy lepusztult zsványtanyán,
már nincs, akit rábírnál az ott maradásra.

Pánsípot fűjsz, barlangról barlangra jársz,
próbálsz a hajnal istenét megidézni,
selyembőrű nimfákkal lebegsz álmodban
a tisztáson, új Leandernek jelölöd magad,
Héro fáklyáját lesed a távoli toronyszobából;
várod a jelet, de nem tudsz a széllel egyezséget
kötni, nem tudod a csillagképek titkát megfejteni,
nincs neked már út Árkádiába, a közeli Vénusz-dombnak
sincs szerelem szaga, csak szemed tapad
kiéhezetlen a fénybe. A távoli árnyékok vágyakozó
libbenésel lassan szétszóródnak az éjben,
s már nem tudod a *puzzle-t* többé kirakni,
nincsenek taktikák, elbuksz a csatatéren.

Kezedben fehér zászló, már behódolnál
nincs más feltételed, csak 50-60 kg
szőke hús, melynek szép márványos a vágó-
felülete, tömött és rugalmas, romlás előtti
állapot, melyen még rejtve van a *date of expire*.

Vaktérkép

A Nagy Árnyék térképén nem
találom a nyomod, Uram,
már nem bírom soká a keresését,
én is csak fogyó árnyék vagyok.

Arccal a Fénynek látom;
létem égett lepke, nincs helyem
a mennyei válogatottban, nem
minősítesz többé versenyképesnek,
s a célszalagot is egyre
messzebbre húzzák az angyalok.

Uram, összefutnak odafönt
az erőterek, hiába keresem az utat,
elvesztettem nyomkereső képességemet.

NÉMETH JÁNOS:
Szarvasok - tusrajz

Az első magyar lettrista alkotás

• (Egy paradigma lehetséges részlete – L. Simon László kötetéről) II. rész

L. Simon László a kötetében a nyelvet nemcsak atomizálja, a legapróbb részre bontja, de a legkisebb, tovább már nem osztható elemét, a grafémát egy századmilliméteres pontossággal dolgozó nyelvi laboratóriumban, kvantummechanikai eljárással, szubatomi részecskékre bontja, s az absztrakt költői nyelv megteremtésével, a grafémarészletek véletlenszerű megjelenítésével új jelentést ad a betűknek.

A könyv hátoldalán szereplő magyar ábécé 44 betűjének mindegyike sorrendben, egymást követve, külön-külön lapon virtuálisan jelenik meg a kötet jobb oldalán. Ez az ábécé-rend is lettrista örökség. François Dufrêne is egyik művének előszavában azt írja, hogy tiszteletben tartja Isounak az *Introduction à une nouvelle poésie et à une nouvelle musique (Bevezetés az új költészetbe és az új zenébe)* című könyvének törvényeit, így „az ábécé betűinek természetes egymásutánját” is.¹

Az *egy paradigma lehetséges részlete* című kötet jobb oldalain az Isou által elnevezett hipergrafikus eljárás technikájával a szerző a kimetszett, megcsontkított betűrészletet, azaz a paradigma egyik lehetséges részletét mutatja meg, a könyv bal oldalát pedig érintetlenül hagyja. A nyomtatott oldalon a fehér terület, valamint a fehér margó, a „csendkeret” fontosságát már Francis Edeline is kiemelte.² Maurice Lemaître pedig a műveivel arra hívja fel a figyelmet, hogy a csendnek csak megfelelő kontextusban van funkciója.³ Az *egy paradigmában* a nyüzsgő világtól elválasztó csendfal, a fehéren hagyott fejléc és lábléc mellett a szomszédos oldal teljes érintetlensége nemcsak a tekintetet nyugtatja meg, de kontrasztosságával felerősíti a fekete síkidomok üzenetét is. A költő a láthatatlan betűtestből ugyanis csak egy szeletet vág ki, és ezt teszi láthatóvá a jobb felső indexben megadott koordinátautasítással. Egy pauszra nyomott négyzethálónak az adott oldalra való ráillesztésével, az X és Y tengely segítségével pedig ellenőrizhetjük, s érzékelhetőbbé tehetjük az index általi betűrészlet-meghatározást.

Erre a négyzethálós útmutatásra szükségünk van a mű megközelítése során, hiszen a puzzle-játékhoz hasonlóan, ha nagyon kevés elem áll rendelkezésünkre, akkor segítség nélkül kevés az esélyünk arra, hogy észrevegyük, „mikor illesztettünk a helyére egy-egy darabot.”⁴

A hátsó borítón közölt, normál Times New Roman típusú betűk méretéhez képest a belső oldalakon megjelenő grafémák testrészlete 8,2-szeres nagyításban láthatók. A hátsó borítón lévő minták és a belül található betűk méretaránya (1:8,2) is jelzi, hogy a költő a kötetet egyfajta „mérnöki” szemlélettel alkotta

¹ François DUFRÊNE, *Tombeau de Pierre Larousse* = Grâmmes no 2. Páris, 1958, 28. Idézi Papp Tibor: PAPP, *I. m.*, 62.

² „A nyomtatott oldalon a fehér terület fontosságát nem kell bizonygatni, de talán nem vagyunk eléggé tudatában annak, hogy minden könyvünk minden oldala fehér margóval van keretelve, ami egyenértékű egy csendkerettel. Egy könyv nem tűnne túl kellemes látványnak margó, fehéren hagyott fejléc vagy lábléc nélkül. Nemcsak azért, mert eltér a normálistól, hanem azért is, mert eltűnik a csendfal, ami körülveszi és elkülöníti a szöveget a nyüzsgő külvilágtól.” Francis EDELINÉ, *Le logo mandala*, Cahiers Internationaux de Symbolisme, Centre Interdisciplinaire d'Études Philosophiques de l'Université de Mons (Ciéphum), Belgique, 1984, 218. (PAPP Nóra fordítása.)

³ Lemaître a művek bevezetővel való kiegészítésére törekedett, s a címadás művésze, kezdeményezője is volt. Például egy 594 szóból álló verscím után egy üres papírfelületet közölt. SZOMBATHY, *A konkrét költészet útjai*, 15.

⁴ BODOR Béla, *Önmagát rejtő titok. L. Simon László: Egy paradigma lehetséges részlete*, ISBN 963 7596 26 7, Alföld 1998/9., 104.

meg (ezért is adja meg a könyv hátoldalán, az ábécé alatt a méretarányt). A mérnöki munka viszont az egész kötetre kiterjedt: a borítótól a hibajegyzékig L. Simon László tervezte, szerkesztette meg a könyvet. Ezzel megalkotta az első úgynevezett könyvművét, amely nyitánya lesz a saját művészi koncepciója által megtervezett, megszerkesztett „(mű)alkotásainak”.⁵ A kötet anyagából kiállítást is rendezett: közel egy méteresre nagyította fel a betűkivágatokat. A hibajegyzékkel pedig nemcsak a régi könyvkultúrák általános gyakorlatát idézi meg, amikor hibajegyzéket tettek az ólomszedéses kötetekbe, de felveti a szándékos vagy véletlen hibaejtés kérdését is. Ugyanis a kötetben vannak hibás koordináták (négy helyen – a Gy, K, Ny, O szegmenseinél – találkozunk téves jelbehatarólassal), amik ellentmondanak a „mérnöki” precizitásnak, ugyanakkor ezeket a hibákat kezeli (viszont ki nem küszöböli) a megadott jegyzék. A hibajegyzék felfedezése, kötetben belüli megtalálása előtti olvasói tapasztalat (nem egyeznek a megadott koordináták), vagy a cédula helyesbítő sorai ismeretében a pauszpapírral való kontrolljáték és a hibák elkövetésében való alkotói szándékosság feltételezése egyaránt kiemelik a befogadót a passzív szemlélődésből, s arra ösztönzik, hogy egy megállapított helyes korrekcióval részese legyen a mű életének. Ha pedig nem a szerzői tudatosság eredménye, hanem valóban hibázott a költő-szerkesztő a könyvmű megalkotásakor, s utólag ezért volt szükség a módosítások jelölésére, akkor ez ugyanannak a véletlennek a műve, amely meghatározta, hogy az egyes betűknek melyik szeletét mutassa meg a könyvmű szemlélőjének, s ez a tudatos-tudattalan véletlen is a mű továbbírására, „megalkotására” hívja az olvasó-nézőt.

Bohár András szerint a szerző szándékán kívül a kötetbe kerülő hibák nemcsak az alkotó véletlenszerű művészi jelhasználatát jelentheti a viláértelmezés lényegi mozzanatában, de maguk a jelek is változhatnak azt az antropológiai és etikai üzenetet közvetítve, hogy kommunikációs csatornáink is sérülékenyek. Viszont mindez „saját paradigmáink lehetséges részleteinek kidolgozásakor és más paradigmákkal való érintkezéskor” reményt is jelent az „ideális kommunikációs közösség” megteremtésében.

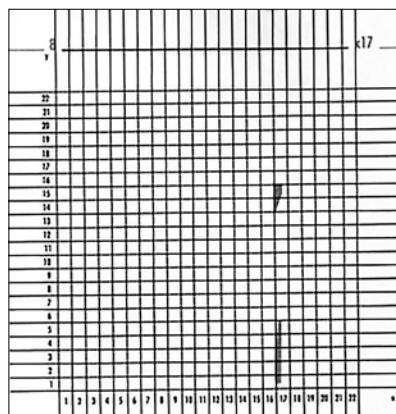
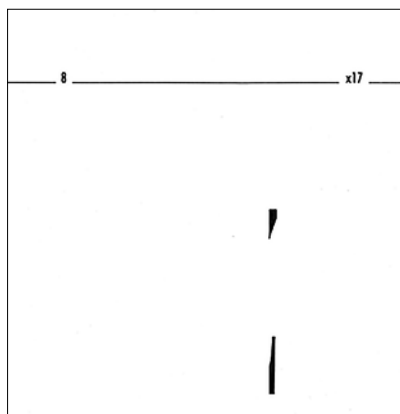
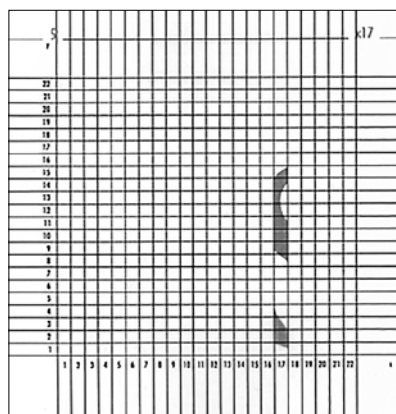
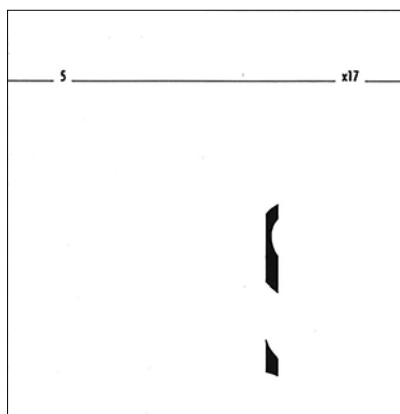
A költő a kötet címnek és a benne foglalt jelsorozat kódjainak feloldásában a koordinátarendszer, valamint a back cover-i ábécé mellett a kötet elején mottókkal is segíti az olvasót. „A véletlenszerű olyan, amilyen” Erdély Miklós-idézet mellett felsorolja a paradigma terminus technicusának a lehetséges szótári változatait,⁶ s ehhez az előzetes tudáshoz (így a kötet címhez is) hozzáfűzi: „amennyiben valamely paradigma összes lehetséges eleme maga is önálló paradigma”. Azaz paradigmatiszta jelentéssel ruházta fel a betűelemeket. Ahogy a hangok a fonológia szabályai szerint épülnek fel, ugyanilyen koherenciát rejtő meghatározottság alapján egészülnek ki a befogadó alkotóképzetében a grafikai minták. A művek Umberto Eco-i nyitottsága itt valóban előhívja a kreativitást. Ez a nyitott „szöveg” azonban az értelmezés során nagyon is zárt programot ír elő, hiszen az olvasó nem használhatja úgy az önálló jelértékkel bíró betűelemet, ahogyan akarja, csakis úgy, ahogyan a grafika kívánja. A betűk „paradigmasora” („ragozási” formája) csakis így épülhet fel. S ezen a ponton már megkérdőjelezhető a Kabai Zoltán által felvetett paradigma-sérthetetlenség elvének elvetése, sőt a metafizikus szemlélet megszűnését szemléltető alkotássorozat feltételezése is.⁷ Hiszen a paradigmarészlet az egészet is megjeleníti, mert a részben benne van a teljesség, ahogyan erre a költő a nyitókötetének alkotói programjában is utalt („amiből letört /

⁵ Amelyek viszont már művészkönyvek lesznek: lásd az *ISBN 963 7596 26 7* (1997) című kötetét. Tatai Erzsébet éppen a művészkönyv és a nyomdai úton előállított, sokszorosított, de a művész koncepciójával megtervezett „kiadványok” közötti különbséget akarja érzékeltetni (Lásd: TATAI Erzsébet, *Neokonceptuális művészet Magyarországon a kilencvenes években*, Praesens, Budapest, 2005. 30.). Ami viszont szintén alkotás, hiszen az alkotója a szerkesztés során a könyv vizuális megjelenítésébe is beleíródik.

⁶ „1. bizonyításra vagy összehasonlításra alkalmazott példa / 2. ragozási minta / 3. az adott korszakban elfogadott általános tudományos tételek együttese; a kor tudományos világképe”

⁷ Kabai szerint az alkotó a „paradigmát, vagy akár egy részletet nem tekinti metafizikus objektumnak, hiszen megsérti azt. Ami azt jelenti, hogy az alkotás tárgya elveszti misztikus voltát.” KABAI Zoltán, *Paradigmák*, Észak-Magyarország 1996. december 21.

az törötten / és csonkán / egész: a lehetőségek tára // csak a teljesség / láttán / támad / hiányérzetem” – *torzó*), s ez a költői eljárás mód nem a „metafizikus objektum” feldarabolását jelenti, hanem a titokzatos teljesség egy-egy vonásának bemutatását. A teljesség megismerése ugyanis egy folyamat, amire meg kell érni, hogy megérthessük és birtokolhassuk az egészet. Ennek a megismerési folyamatnak az állomásai a részletek felvillantásai. S a zárt programú paradigma ezekben a részleteiben válik variálhatóvá (s itt lépünk vissza az Umberto Eco-i gondolathoz): a graféma előhívása, megjelenítése tehát nyitottá is teszi a művet. Nemcsak a jelkód feloldása utáni vizuális élmény továbbgondolása által, hanem a további grafémáriszletek véletlenszerű egymásra következései is az állandóságban a dinamizmust, és fordítva, a változóban is jelenlévő változatlant, a misztikusságot érzékeltetik. A koordinátarendszer által behatárolt sávok kiválasztásában ugyanis nincs szabályszerűség, s egy új sáv egy új, imaginatív részletet villant fel előttünk. S bár néhány sáv többször, kétszer ($x16, x17, x18, x21, y1, y8, y12, y15, y16, y22$), háromszor is ($x3, x19, y11, y13$) szerepel, az azonos index ellenére mégis eltérő részletet, vizuális elemet látunk, hiszen más-más graféma része jelenítődik meg. Akárcsak az $x17$ koordináta által behatárolt részben: az ábécé betűi közül a „Cs” és a „Dzs” azonos tartományba eső grafikarészletének különbsége látható.

L. Simon László a lettrizmusnak jelkészletet kibővítő metagrafikus eljárását, egy kódolt jelkészlethez újabb grafikus jeleket, elemeket társító gyakorlatát egy forradalmian innovatív alkotói attitűddel haladja meg: ő nem újabb grafémákat vagy/és elemeket rendel az ábécéhez, hanem a meglévőből elvéve, a betűtestből darabokat, vagy betűtest-nélküliséget kimetszve a redukciós eljárással konstruktív módon építkeznek: egy teljes paradigmasor lehetséges változatát mutatja fel a paradigmák egy-egy részletének felvillantásával. Emellett önálló grafématörténet(ke)t is alkot: egy-egy paradigma lehetséges változatainak történetét, illetve megadja a kivágott elem egyedi, csak rá jellemző arculatának rajzát.

Hans Robert Jauss – Wolf-Dieter Stempelt követve – paradigmaticus izotópiának nevezi a valamely szöveget megelőző elvárás horizontot. A kijelentések mennyiségi növekedésével ez a horizont immanens, szintagmatikus elvárás horizonttá alakul át, amelyet felvázolhatunk egy olyan szemiológiai rendszerrel is, amely a rendszeralkotás és rendszerkorrekció között jön létre.⁸ Bár a lettrista alkotásokban a betű mint esztétikai tapasztalat ragadja meg a figyelmünket, s Isou fogalmával élve „mint értelmi tárgy” jelentéktelen számunkra, a paradigmaticus izotópia terminusa mégis helytálló, ugyanis a szubatomizált betűk esetében az ugyanazon elemnek az eltérő tulajdonságú részéből, részeiből az imaginatív recepció során az elrejtett grafémát próbáljuk előhívni, s az elvárást erősíti a szerzői instrukció is, az ábécé negyvennégy betűje alapján megadott oldalszám.

„A »mérnöki játéknak« az is a része volt, hogy 22 vízszintes és 22 függőleges részletet lehet egy betűből kiválasztani, azaz összesen 44 részletét mutathatnánk meg mindannak a 44 betűnek, amelyek a magyar ábécét alkotják. Összesen így felfoghatatlanul sokféleképpen állhatott volna össze a kötet, ez valóban csak egy lehetséges részlete egy egyébként szintén csak lehetséges paradigmának”⁹ – vallja L. Simon László a művéről.

A betűelemek alkotói kimetszése, megjelenítésüknek és befogadói továbbrajzolásuknak lehetséges változatai a gondolati generálás analógiájára megalkotott értelmezői „programmal” szinte már beláthatatlan távlatokba kerülnek. A variációk esztétikai sokféleségének lehetősége teoretikus megközelítésben a lettrista kompozíciót azokhoz a számítógéppel generált dinamikus alkotásokhoz közelíti, amelyek szerkezeti felépítésében legalább egy olyan alkotóelem található, amelyet csak számítógépen lehet létrehozni. Ilyen jellegzetes alkotóelem a kombinatorikai eszközök alkalmazása (a betöltésre váró üres szerkezetek kiválasztása, az elem[ek] feltárása a koordinátában), a véletlen szerepe a mű létrejöttében, vagy az olvasó és a mű közötti „párbeszéd”.¹⁰

Ez a „generálás” egy idő után ugyan kimerül, de ezzel egy újabb műgenerálási folyamat elindítójává, alapfeltételévé válik, hiszen – ahogy Bodor Béla is rámutatott a tanulmányában – a paradigmák a „sok-sok mintavétel során betelnének”, s ekkor „végtelen számú paradigma kijelöléséhez elegendő jelkészlethez: ábécéhez jutnánk.”¹¹ Viszont ez a véges végtelent jelent, mert egy emberélet kevés lenne a paradigmasorokat magába foglaló kötetek áttanulmányozására.¹²

A kiválasztás és megkomponálás másra nem jellemző egyedi jegyei alapján válik a betűrészlet alkotássá, lettrista művészi kompozícióvá. Akárcsak egy lineáris, klasszikus formájú versben a hapax legomenonokkal,

⁸ Hans Robert JAUSS, *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*, ford. BERNÁTH Csilla és mások, Osiris Kiadó, Budapest, 1997, 53.

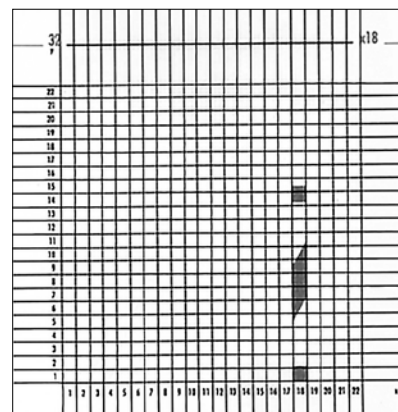
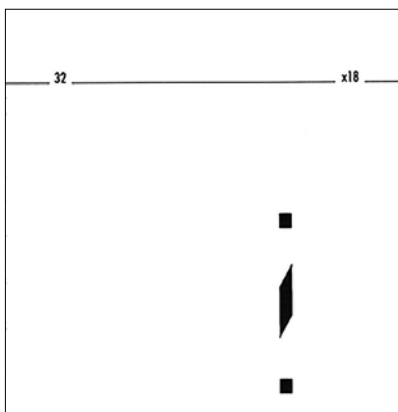
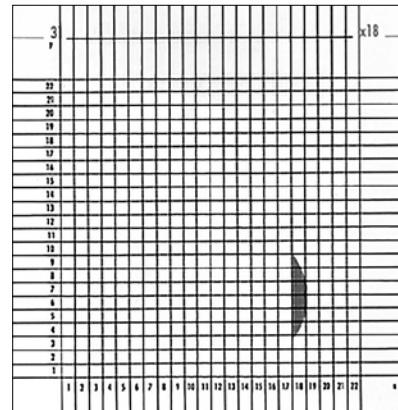
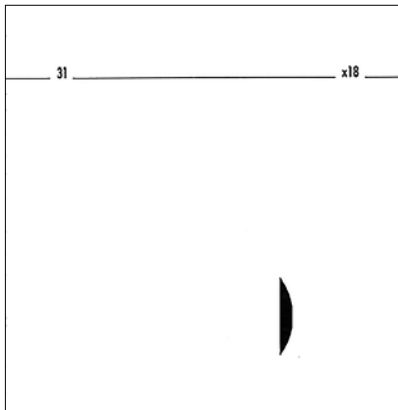
⁹ L. Simon László (kézirat). Összesen 1936 paradigmarészletet jelent ez. A kötetben való megjelenés variációs száma pedig: 4444. Azaz 2,050773823·1072 paradigmasort kaphatnánk, ami 4,660849598·1072 kötetben férne el. S ha egyetlen kötet átnézésére csak egy percet fordítanánk, akkor is 8,867674273·1064 (azaz kb. 88,7 decilliárd) évre lenne szükségünk.

¹⁰ Papp Tibor szerint a számítógépen készült irodalmi mű csak akkor igazolja számítógépes mivoltát, ha szerkezeti felépítésében a három elem közül legalább egy megtalálható. PAPP Tibor, *Műzsával vagy műzsa nélkül? Irodalom számítógépen*, Balassi Kiadó, Budapest, 1992, 167.

¹¹ BODOR, *I. m.*, 105.

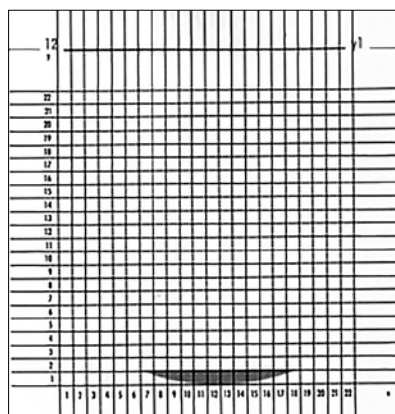
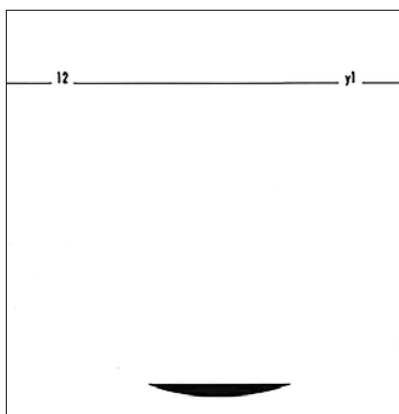
¹² Ha átlag életkornak 70 évet számolunk, akkor 1, 26681061·1063 (kb. 1, 27 decilliárd) emberélet lenne szükséges a kötetek átlapozására.

itt a paradigmarészletekkel teremődnek meg az eredeti költői képek. S a grafémaszeleteket a pauszpapír segítségével továbbrajzolhatjuk, a szerzői intencióhoz az értő „olvasás” során új elemeket csatolhatunk, amelyek jobban kirajzolják a graféma elrejtett testét, vagy akár egy új paradigma lehetőségét, megalkotását teszik lehetővé, akár csak az $x18$ „S” és „Sz” betűtestének részletei.

Az x tengely mentén kirajzolódó „S” jelteste pedig hasonlóná válik az $y1$ tengelyen megjelenő kalligráfia-résszel. Papp Tibor a betűjel rajzának önkényesen megváltoztatott képének tartja a könyvben megjelenített részleteket, hiszen a megváltoztatás aktusa „egy részlet kiemelésében valósul meg.”¹³

¹³ PAPP, I. m., 62.

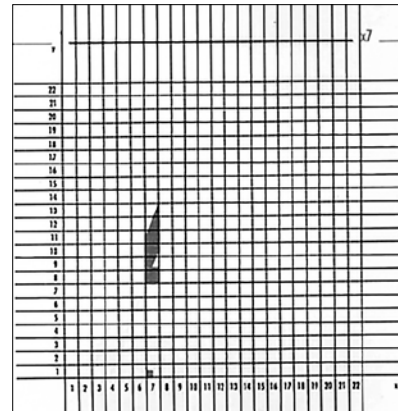
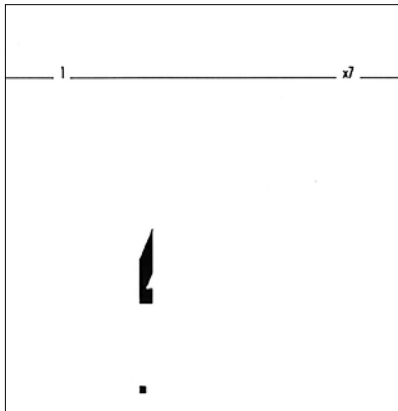
Az irodalmi szövegekből ismert elvárás- és szabályhorizontot L. Simon László lettrista alkotásai éppen ezzel a sajátosságukkal, a nyitott és zárt program egymást feltételező összekapcsolásával írják felül: a pauszpapír koordinátaival behatároltnak tűnt horizont az x, y tengely nyitottságával válik immanenssé, s teremt meg a változtatás és a reprodukció új határainak kijelölésével egy másik dimenziót.

Így kap értelmet a címbeli minősítő szó is. Ugyanis a paradigma *lehetséges* részlete egyrészt utal a nyelv paradigmatisz voltára, s annak részlegességére, másrészt az egy-egy paradigmatisz helyzetbe kerülő betű (vagy hang) lehetséges, de mégsem szükségszerű részletét is megmutatja. Valamely grafémának az egy paradigmatisz helyzetbe kerülő volta mellett (*egy paradigma lehetséges részlete*) viszont jelen van a határozott névelővel való megjelölés is: [A] *paradigma lehetséges részlete*. S erre már lettrista kommunikációval, vizuális kompozícióval utal a költő.

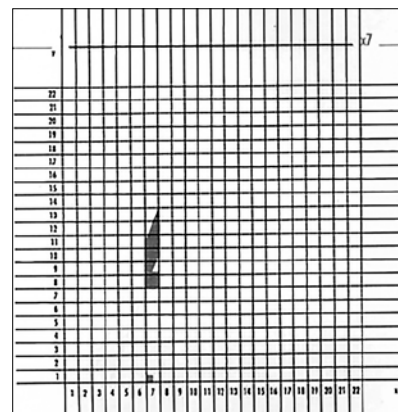
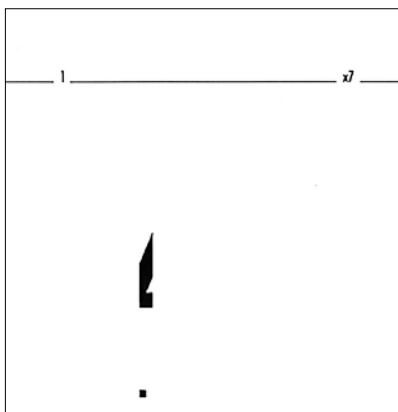
A magyar ábécé első betűjével, a kötet lettrista kompozícióit megnyitó művével tudjuk feloldani a borítón megjelenő vizuális elemet. Az „A” graféma bal oldalának középső részlete és a talp egy parányi eleme metsződött ki az x7 tengelybehatárolással. Az így nyert hipergrafikus elem új képzeteket, akár a tiltás, a parancs, a felszólítás nyelvi, grammatikai jelét, a felkiáltójel elemét is előhívhatja az értelmezőben. Mindez benne van, benne lehet a részletben, s a metajelentés így jobban feltárul(hat), mint az egészben,

ahol az elsődleges jelentés is megragadhatatlannak tűnik. A rész-egész viszonyának akcidentális volta teremthető meg. S ahogy a szubsztancia a létező legbensőbb, változatlan lényegét jelenti, amelyet a járulékok határoznak meg, ugyanúgy a betűtest akcidensei is, a koordináta-rendszerrel kimetszett rész-szubsztanciák határozzák meg, építik fel a korábban jelentéssel nem bíró grafémát.

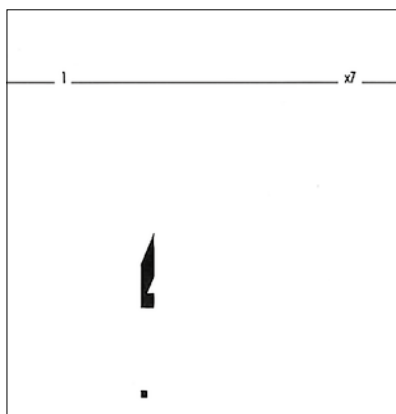
A konvencionálisan elfogadott, kiejtett betű, a hang megformálása tehát lehetetlenné válik. A két jeltest (a leírt és a kiejtett) ugyanis elválik egymástól, annak ellenére, hogy eredetileg a lettrizmust – Isidore Isou szerint a betű izmusát – nem választhatjuk szét a fonizmustól (Paul Delbouille ez utóbbi terminust használta). Hiszen ahogy a betű az írott nyelv alapeleme, ugyanúgy a fonéma a beszélt nyelv, a költészet legkisebb, tovább nem osztható alapegysége. A lettrista költemények tehát főleg fonémákból álltak, s az értelmezésük is ezen alapult. Viszont kétségtelen, hogy a lettristák a műveiket – ahogy erre Szombathy Bálint is rámutat a tanulmányában – „szinte kivétel nélkül sajtó alá rendezve” jelentették meg.¹⁴ A vizuális és fonikus műveknek, az írásnak és a hangnak újszerű összeolvasztásával a vizuális nyelv is megújult. S ahogy a hangokat, úgy a betűket sem tudjuk felruházni a priori jelentéssel.¹⁵

Az „A” betűtest kiejtett hosszú párját az írásban egy ékezzel különítjük el. A graféma fő teste tehát megegyezik. Így a megjelenített elemeket – a több vizuális információ elérhetősége miatt – akár egymásba is illeszthetjük.

¹⁴ SZOMBATHY, *I. m.*, 2, 15.

¹⁵ *Uo.*, 17.

Ez a konstrukciós munka előhívja a paradigma megteremtésének lehetséges fázisait. Egy dekonstrukciós eljárással létrehozott, a grafémából megjelenített jeltest tehát a lebontás lenyomataként a felépítés aktusává válik, s az alkotói teremtő attitűd és a befogadó léthelyzete összekapcsolódik. Néha azonban a jeltestnélküliség válik üzenethordozóvá. Példa erre a paradigmasor egyik különlegessége: a 17. oldalon egy testetlen betűvel, egy üres, csupán felső léniával behatárolt oldallal találkozunk. Az ábécé 17. grafémájának közlésében ugyanis a megadott behatárolás ($x3$) túllép a „J” paradigmaticus adatain. A koordinátautasítás azokkal a jegyekkel írja le a jellemző sajátosságokat, ami nem része a betűnek. Egy olyan grafémáról van tehát szó, amit az $x3$ koordinátatérrel nem tudunk behatárolni.

A jelölő szintérré a posztstrukturalizmus vezette be a külsődlegességet, az írást. Ez a redukálhatatlan külsődlegesség a véletlen eseményének nyitja meg a szignifikációt.¹⁶ Ehhez a véletlenhez pedig hozzákapcsolhatjuk a dekonstruktív jel és játék derridai fogalmát, mely szerint az írás alapvetően nyitott rendszer, többféleképpen értelmezhető, s a nyelv ikonikus természetéből adódóan a jel állandóan szóródik, osztódik. Így nincs (le)zárt struktúra, csak kiegészítés, egybejátszás, szuplementaritás. Bár David E. Wellbery az írásról szól, viszont megállapításait az írás legkisebb egységeire, a betűkre is alkalmazhatjuk. *Az egy paradigma lehetséges részletének az elemzése során a dekonstruktív tevékenység szituativitását, egy új értelmezői technikát kell tehát kialakítanunk, hiszen itt a jelenlét és a távollét oppozíciója jelenítődik meg, ahol a jelenlét már nem jelenlét többé, hanem a différance rendszere. Az alkotás ereje ebben az elkülönöződésben teremtődik meg.*

Egyes megközelítések szerint a lettrista vers egy reduktív dimenzióváltás, ugyanis a szavak és mondatok kontinuumából (azaz egy írásfolyamatból) vonja ki a betűket.¹⁷ Kibédi Varga Áron szerint is a nyelv médiumának elhallgatásával ezek a „szövegek” az írás verbális és vizuális együtteséhez, a bimedialitáshoz képest monomedializálódnak.¹⁸

Viszont ebben a látszólag nyelvileg reduktív dimenzióváltásban – ahogy a fentiekből láthattuk – nagyon is jelen vannak a produktív mozzanatok. Az atomizált nyelvi elem, a graféma az irodalomhoz tartozás

¹⁶ Lásd: David E. WELLBERY, *Az írás külsődlegessége = Intézményesség és Kulturális közvetítés*, szerk. BÓNUS Tibor, KELEMEN Pál, MOLNÁR Gábor Tamás, Ráció Kiadó, Budapest, 2005, 423., 426.

¹⁷ Lásd: SÁNDOR Katalin megállapítását: *Hová „olvasni” Géczy János képszövegeit? = Képvitelek. Tanulmányok az intermedialitás tárgyköréből*, Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2002, 212.

¹⁸ KIBÉDI VARGA ÁRON, *Szavak, világok*, Jelenkor, Pécs, 1998, 162.

jele (Papp Tibor szerint már egyetlen nyelvi elem megléte is elegendő ahhoz, hogy egy mű irodalmi alkotássá váljon), a tipográfiai, vizuális-figuratív dimenzió esztéticitása, valamint a paradigma lehetséges elemeinek felvillantása (akár hallhatóvá, hangzóvá formálása) pedig éppen a feltételezett homogeneitás és monomedializálódás megkérdőjelezését és a bi- vagy multimedialitás megteremtését jelenti.

H. Nagy Péter szerint abban az időben, amikor „az avantgarde »közérzet« továbbcitolása egyre inkább vesztít történeti jelentőségéből”, L. Simon László tevékenysége „újrakezdemenyezőnek” és valami „fontossá alakítható »tradíciófelvétel« ösztönzőjének” tekinthető.¹⁹ A Schwittersi következetes költészeti program Isidore Isoun át megújuló és radikalizált betűművészetének az avantgárd kiteljesedését.

NÉMETH JÁNOS: Fekvő akt - 1999

¹⁹ H. NAGY Péter, *Töredékek a kortárs magyar líra paradigmáiról. Irányzati struktúrák, lehetséges kánonok, főbb alkotók és kiadványok – alakulástörténeti vázlat, lírai betétek nélkül* – <http://epa.oszk.hu/00000/00002/00037/hnagy.html>

Kelemen Lajos

A vers kétes szerzés?¹

„Itt már e lét – addigi létük?”

Kalász Márton

„Ahogy Newton mondja: mindig rágondolva.”

Albert Camus

Mintha a címében mesélgetős tárgyú könyvekre emlékeztető *Hírek Árgyélusnak* osztott elégtételadás lenne. A test és a lélek igéivel megrakottan, s azzal a tudattal, hogy egy költőnek semmi tárgy nem késői, nem korai, mert helyet és időt akarata szerint szuggerál, vagy tagad, szabadságának minimuma: képeket serkenteni egy lelkiállapotról. Egyébként a túl termékeny és túl könnyű költők épp ezt a kézenfekvőnek vélt szuverenitást kihasználva tempóznak a pusztá mondással verstől versig.

Kalász Márton költészete merőben másféle indíttatás. Kimondani, hogy verse csupa érzékiség és anyag, nem szentségtörés. Ellenben e kijelentésnek csak akkor van értelme, ha azzal kezdjük, hogy máskülönben meg csupa lélek. A csupa lélek líra Kalász-féle változata pedig, jusson bár akármilyen messzire tőle, sosem tagadja meg a külvilágot. Ami rajtunk kívül van, közel hozható ahhoz, ami eltölt bennünket. S minden érzéken túli megnyilvánulásnak a tudatban többnek kell lennie a költői fantázia tüneményénél, többnek az öncélú játszadozásánál. Néhány kortársunk sajnálatára úgy is mondhatnánk: a nagy költők verseiben a szavak között is líra van.

A tarka, de ember és világ nem éppen sima egymáshoz illeszkedéséről szóló könyv, a *Hírek Árgyélusnak* szerzője rendben végigjárja a magához méretezett költőkálváriát. Előző munkáihoz

mérten most mintha mégis másképp ostromolná tortúráit. Feltűnő, hogy egyre tömörebb formulái alatt, a rafinéria és az egyszerűség szövetségével, nem erőltetett és készakart, hanem a tapasztalataiban megragadt, természetes szimbólumok kibontását végzi. Egyféle formát bárki felismerhet a világból, az ellentétek heves összedolgozása viszont egyéniséget feltételez már. Mit jelent ez a költői gyakorlatban? Több tudatosságot, hűtést a költőiségnek. S mintha egy ős gesztus még tovább differenciálná a költő készségeit; mintha eligazodóbbnak szeretné látni a versben eligazodni kevésbé tudókat: ismeri a titkot, hogyan kell fényes látószögbe állítani a hétköznapit. Bensőség, odatartozás, egyetemesség. Nem dereng-e fel a Kalász Mártont majd rokon-attitűdök felé vivő Hölderlin és kommentátora, Heidegger? (Ma ezt történeti rátalálásnak szokás hívni, avagy: íme, az atavizmus, ahogy felszabadít egy sorsszerű szimpátiát.)

Mindenesetre Kalász Márton most a tárgyi-lag megragadható konkrétumtól a kontúrt nyert lelkeségig engedi játszani szellemet. E szellem voltaképpen apró megfigyeléseken át, a versalany egyéni látásának köszönhetően fedezi fel a tárgyvilágot koronázó érzékfeletti tartományokat: hogy azután tapasztalatai egy nagyszabású közérzet-lírárt támasszanak. Furfangos művészet is ez. El tudja hitetni az emberrel, hogy a létezés alakjai és jelen-

¹ Részlet az *Itt már a lét* című, Kalász Mártonról szóló kötetből

tései nagyon gyakran úgy érintik, mint ahogyan egy miniátort a kötelezettség. Kicsiny, mozgalmal képeiben viszont roppant távlatok, szapora, titokzatos tendenciák bújnak. Igaz volna, hogy a színes élet szemlélője mindegyre fölfelé, a fény lépcsőin cipekedik földi benyomásaival? Hogy filozofikus alkat, az nem kétséges.

A *Hírek Árgyelusnak* akármennyire kevésbé sáros talpú, s akármilyen intim bensőséggel és fölényes biztonsággal fogja munkára a fantáziát, s ha kono- kul kutatja is a láthatóban a rejtettet, ugyanilyen hajthatatlan törekvése, hogy anyagszerűen fogal- mazzon. Nemcsak a gondolatnak és a tárgynak, de még a szemlélődés konkrét miliójének is helyet kell kapnia a versben. („Keresztbe fekszem, két vetetlen / egymás mellé tett ágyon...”, „Itthon maradt! mondja-e rólam végezetül az itthon maradt nép?”) Kedély, indulat, fogalom, lelki keret: a tárgyas közzel egy-rangon jutnak szerephez. („Sóvárgá- sunk: mondani valamit. / Ha mást nem, az időjá- rásjelentés / szorongását: északon havazik.” Vagy: „Fölsüt álunkban a megfoghatatlan, / távoli Föld. / S ígér, / ígér.”). A vékonyka kis kötet határa és folytathatósága éppenséggel abban egy, hogy a tárgyvilággal van vonatkozásban. Szavai olyanok, mint a két irányban kiterjedő tükröződés: ha igaz, hogy gondolatokból és fogalmakból csapolja a lírát, igaz az is, hogy ahonnan honosan tölti kedé- lyét, el nem szakadna a földi valóságtól. S nem is annyira a megnevezésen múlik.

Vad ragaszkodás, a közelnézet és az elvonatkoz- tatás ötvözése a lényeg.

Csábító, mély értelmű program ez, későbbre is nem akármilyen panorámát ígér – és az: osztott elégtételadás. S Kalász Márton birtokol valami még fontosabbat: aminek megragadja valamely aspektusát, az egyszerűen jelentőségteljessé válik.

Meg kell érteni egy látásmódot, ami most kezd kibontakozni. S reprezentatíván majd egy újabb kötetben fog kiteljesedni. Kalász szinte semmit nem veszít őrzésre érdemes írásmúltjából, de míg poétai múltjának valamennyi védett darabja egy evolúción átesett szerzemény; borzasztóan idegen- kedik attól, hogy utánozza önmagát. Értsük meg hát azt a látásmódot, amely a kész művek révén

szavatolja a líra egyik legegységibb jellemzőjét: a feszültséget. A költő persze aligha tekinthet el attól, hogy az egymáshoz feszített fogalmak és képek tüneményéért nemcsak a vers alapjául szolgáló ösz- tökének és benyomásoknak szükséges egy másutt zajló élet felé irányulniuk, hanem szinte az emberi karakter, a versbeli alany, vagyis önmaga átterem- tését is feladatai közé muszáj emelnie.

Megoldania felvételét egy újféle látásnak.

Valami szubtilis fanyarság, és minden lelkiségé- vel együtt is a közvetlen élet iránti szomjas ragasz- kodás hatja át a *Szállást*; itt van hát a könyv, talán nem mindvégig egy végletesen más beállítottság verseivel. De egy új szellemiség elkötelezettségével! A szerző az irónia realizált szemléletét versről-versre mind szorosabban magáénak fogadva, a korábbi- akhoz mérten egy még nyitottabb intellektuális látótérben, a létezés alapjait sajátos színekkel és árnyalatokkal éli bele műveibe. „Eltávoztak érzé- keink. / Még palackban / képzeletünk – / a másik, nem édeskori. / Kezdjük pók-lombból / hántani.” Miről beszél e hang, a *Két kis kép, ugyanarról* gaz- dája, ha nem épp most fogadja meg, hogy ismeret- len zugolyok felkutatására szánta el magát?

A *Szállás* olyan új belátások könyve, amely húsz év elteltével is értékelhető atavizmus a mai, jóval hermetikussabb, törtebb szavú alkotásokban. Metszően okos iróniája nem a komolyságot akarja elnémítani. Nem a groteszk egyedüli érvényessé- get tolja előtérbe. Nem tréfálkozni akar. Hanem a gúny különös nézetéből szerzett felfedezéseit kívánja bekapcsolni a létezők összességébe. Még- pedig az élet friss, eredeti nüánuszai gyanánt.

A szabadság-ábránd aszimmetrikus érzése pél- dául („repülhetsz-e terheiddel az örök Dél irá- nyába?”) a gondolkodás alkonyából metsz ki egy jéghideg, absztrakt képet: „Ahol mégis hideg van. / Kockára fagnak gondolataim.” (*Tundra-kutya*) Egy emeleti hűvös konyhában várni a pirkadatot, lelkiismereti küzdelmekkel vívódva: ilyenkor nem tudja eldönteni az ember, megmentse-e vagy meg- ölje magát. „Jön, amely nyakunk levágja, / jön a fejsze a lépcsőn fölfelé, / ím hallják kihagyó lépé- seit (...) jön, mint a hadirokkant, haza”. (*Fülelés*) Ha ennél is idegölőbb és borzongatóbb közérzetet

nyögnek azok, akik minden látszaton túlpillantanak és lépten-nyomon egy abszurd világ evidenciáit kell összevetniük a természetességgel, nos, ők azok, akik tűrik a képtelen fokozatot: „Elmében asztal; elme / asztalomon – / a téboly bent / eszik.” Ez az ütemezett részletekben megjelenő valóság nemcsak kíméletlen. Azt a realitást is igyekszik szavakba önteni, amelyik egy másik életre, egy másik alanyra, egy másik véletlenre van beállítva – azt a realitást, ami a valóságosság benyomását kelti, de ténylegesen a metafizika szüleménye, s ütemezettsége annyi, hogy váltakozva tűnik megfoghatónak vagy megfoghatatlannak. Még hozzá csakis egy sajátos rítus által; s nemcsak rítusról van itt szó, ritmusról is. S rítust, ritmust már magához ragadott, s egyre inkább úgy fest, hogy *végre* ragadott magához a töredék. Alakul az új, az eladdig fel sem merült asszociációkért az iróniában megmártott, lefürdetett realitás és a plasztikus tárgyhűség ellentmondásából kibontakozó új Kalász-líra. A közvetlen jelentés csodálatos píruettje; megcsavarodik, s valami furcsa, különös ívet rajzol ki a fogalom, amely majdhogynem másodlagos jelentésében nyeri el igazi súlyát. Itt többnyire nagy távolságok születnek. De semmi sem beláthatatlan. Főleg amíg a mechanikus rutinon van ereje élcelni a költőnek. S a *Szállás* a gúny, a játékoság megannyi elegáns változatával emelkedik a komolyságba. „Csak megvagyok, leveskét alkotok; / dajkáltam épp, / bóbiskolva, szegény- / szóval: ami, / míg világ, öcsém, a világ, / jobb álmunkban: neked is, nekem is / léssen / eljövendő.” (*Az eleven szeretet*) És a *Szállás* még valamit helyre igazít; használ, még hozzá nem is kevéssel, a folytatásnak. Feltűnik Hölderlin tornya. Valamint e kötet lapjain jelenik meg először az az egy tömbbe szedett, a szonettre emlékeztető tizenégy soros verstípus (*Nem tudtam, hogy sírni fogok*), amely kigazdagodva, az absztrakció becsét és lehetőségeit gyarapító külső, mintegy scripturális védjegye lesz Kalász Mártonnak. Egyelőre azonban *Az imádkozó sáska* szolgálatára jelenik meg.

Kalász Márton pedig egy egészen magasra rakott mérőlécc mellett esküszik örök hűséget annak a költői örökségnek, amelynek erős alapjain, érzelmeinek és kíváncsiságának szabad folyást engedve, egy megváltozott, merőben új arcú költészetet hoz létre. Saját tradíciója, valamint tanultsága, s az, ami mindig ismerős, az lesz mindig új a számára: egyrészt az emberi lépték – mint támpont s tájékozódás. Másrészt a formában is megnyilatkozó erkölcs, ami a pontosság, a kidolgozottság kötelmeit hozza előtérbe.

Az imádkozó sáska – amennyire újdonsült forma, annyira új, először felmerülő szemlélet. De nem kell hinni, hogy e költészet ki tudja miféle rejtélyes gyúráson, alakításon esett át. Akkori jelenében a Kalász-féle líra egy magasabb érésszintjét mutatja. Az átélt, megtapasztalt, kitanult valóság szinte csupa mindennapi, a világ tényeit domesztikáló, véletlenszerű, vagy banális, prózában is elmondható dolgokból nyílik ki, s egyúttal nyílik át, életteliségét védve, a nem annyira kimondható, mint inkább sejthető, sugallható szépség s e szépség kontrasztjainak tartományába. Úgy, mintha a kis terjedelmű, sűrű darabokban lüktető növeserő jóformán az eső, a napfény, a földáram törvényeihez, vagyis mintha a természethez idomulna. Ezekben a csupa tizenégy soros versekben forr, áramlik, önmagát élvezzi az élet. Árad, gyönyörködik, de mintha pusztán azért volna mindeme elevenség, hogy helyekhez és időkhöz való kötöttségét, az éleslátás és a gyöngédség folyóvízű képeinek birtokában, helyet, időt egyszerre csak elhagyna a vers. Egy-egy hirtelen fordulatban, váratlan asszociációban bölcs, szkeptikus, vagy nagyon is abszurd távlatok tárulnak fel. S ami áradt és forrt, s csupán alkalminak tetszett, visszatér az örök, ősi, elpusztíthatatlan processzusokhoz és okokhoz. S innen már egyre távolabbra szorul a derű.

Józan, etikus irányú költészet *Az imádkozó sáska*? Messzemenőkéig. A valósághoz való bensőséges odatartozás e kötet egyik legfőbb állásfoglalása. A vershős az örökös, aki megkapta a tanúsítás, a felmutatás, s ezekkel együtt a kipellengérezés

jogát is. (Jobbára csak céloz rá, de tudható, hogy közösség áll mögötte; a kíváncsiak üssék fel az *Atossza királynő álmát*, s kezdjék az elejétől olvasni e könyvet.) Tanúsítás és a gúny joga – mindezeken túl, az esztétikai boldogulás kiteljesítésért Kalász Márton a metafizika életbölcseletével, a tapasztalati világ iránt érzett keserőséggel néz szét. Lírai erejének és szuggesztivitásának biztosítékául nem egyszer a fekete humor, a satíra, a groteszk eszközeit bedobva. A könyvcímül is vett *Az imádkozó sáskánál* kevés poentírozottabb szerelmes vers létezik. S ugyebár mennyire kevésbé lágy és kéjes szerelmi póz az, amelyikben e formula egyik hőse azt mondja „elkötekednél / velem, ráállnék, s lerágnád párosodás / közben a fejem...” S persze *Az imádkozó sáska* arra is hoz precedenst, hogy érzékien sem lehetetlen döbbenetet kiváltani, például azzal a fojtogató naturalizmussal, amellyel *Az elítéltek éjszaka* dolgozik, mondván: „csönd van, a tövig amputált remény / napja...”

Annak felismerése, hogy minden valamirevaló vers istenien rejtélyes: affinitás, készség kérdése. De, minthogy a vers iránti szimpátia valamiféle érzéki, megjelenített („szépérzéki”) sugallatba történő belekapaszkodás, tulajdonképpen több mint a titok jelenlétének felismerése: széptan általi beavatás is. A költészetben egyetlen verssor sem a véletlen modellje. (Annál nagyobb baj, ha mégis az!) A lírai versnek csupán a körvonalait érzékelné annyi, mint egy ködhatárt kitapintani. Ha a költő benne marad versében, márpedig benne marad, akkor teljes erejével tagadja a véletlent, és a teljes kifejezésben marad benne. Hogy hol innen az előreláthatatlan?

A formanyelv erőfeszítéseiként létrejövő nagy versek mindegyikében benne lappang; itt még minden arra hivatott, hogy összetalálkozzék – s hogy előzmények nélkül találkozzék össze. Az ironia azonban éppen e biztos összeszorítottság és erőfeszítés ellentéte. Az ironia annyi, mint látni, hogy a nagy szó, a megtermékenyítő gondolat teste miként semmisül meg. Egyfelől megsemmisíteni, másfelől továbbcsavarni a gondolatot: ez a

lehetőség nyílik az ironikus alkotó előtt. Az, hogy az ironia oly kivételes fogalmi neveltje és hajtása, mondjuk: Friedrich Schlegelnek, aligha véletlen. Mint ahogy az ironiáról (ami különben minálunk ma szinte versírói márka) nyilatkozó Hegel zord hangja se akaratlan. Ismert, hogy Hegel – például a szubsztancialitás hiánya miatt – éles ítéletet mond az ironikus jellem fölött. Ezen az ítéleten Kierkegaard úgy osztozik, hogy bevezeti az uralt ironia klassziszt. Csakugyan: mintha az ő elképzelése vetne termékenyítő világosságot arra az ellentmondásra, ami az ironia mint válságjegy és mint a huszadik század művészi ábrázolásmódjának egyik fő jellegzetessége között feszül. (Noha igazából szó sincs huszadik századi ösvétekről, az *eironeia*, más szóval az ironia ugyanis, ha tetszik, Szókratészig visszavezethető.)

Akárhogyan is, az ironiát illetően Kalász Márton a *Szállásban*, majd *Az imádkozó sáskában* (egyébként egyik legkomorabb végkicsengésű könyvében) valóban próbatétel elé állítja szemléletét; nem egyszer olyan képekben beszél, melyeknek vakító fényénél egy sajátos alkotói attitűd bontakozik ki. Az anyagot uraló költő mintegy új perspektívába állva, oda, ahol a szenvedély és az értelem egymást erősítik, beengedi (s éppen az tisztánlátás végett engedi be) a szkepszist. Ez bizonyos fesztelenséget is magával hoz; hozza azt a szemléleti, modorbeli sokrétű összefonódást, amely az egyre zártabb, a korábbi tónushoz képest hűvösebb, s az egyre fragmentálisabb művekben (*Ki olvas éjszaka verset?, Tört mi*) fog betetőződni.

Szenvedély és szkepticizmus közös játékának volt sora azelőtt is, s volt a kételkedésnek közös útja a transzcendens meggyőződéssel: eszünkbe se jusson hát, hogy a múlt század kilencvenes éveiben teljes körfordulatot vesz Kalász Márton költészete. Nem! Csak kötetenkénti fátumának, tulajdon üdv-történetének vagy végzetszerűségének tesz eleget; újból, mint eddig is, csupán a meglévő lesz több a meghódíthatóval.

Az Egerszegi füzetekről (1983-1992)

Tavaly észrevétlenül haladtunk el egy, a zalai irodalom fejlődése szempontjából jelentős évforduló mellett. Harminc esztendővel korábban, 1983-ban jelent meg ugyanis először az a periodika, melyet a *Pannon Tükör* kulturális folyóirat talán közvetlen előzményének tekinthetünk.

Az *Egerszegi füzetek* első száma az egy évvel azelőtt alakult, a megye alkotóit összefogó, fontos irodalmi műhelyként működő, Zalaegerszegi Írókör tagjainak munkáiból válogat. A hetente, csütörtökönként összeülő csoport bemutatkozó gyűjteményét a találkozóknek helyet biztosító József Attila Városi Könyvtár jelentette meg (felelős kiadója az intézményt akkor vezető Gyimesi Endre volt), 1000 példányban, ami azt mutatja, hogy megálmodói a nemrég indult írószerveződés igazán reprezentáns kiadványát kívánták létrehozni, és legalábbis a megyei-térségi olvasók minél szélesebb körével megismertetni az itt élő szerzők munkáit. Ezt igazolja az is, hogy a benne szereplő 18 „írógató ember” nemcsak különböző településeket képvisel – amint a szövegek elé beemelt rövid életrajzokból kitűnik (a megyeszékhelytől Nagykanizsán, Keszthelyen át Letenyéig és a falvakig), s más-más műfajban alkot, de beérkeztségük foka is eltérő, több kötetesek éppúgy találhatók köztük, mint az első publikációjukat éppen itt jegyző pályakezdők. E sokszínűsége hívja fel a figyelmet utószavában a kötetet szerkesztő Hári Sándor is, aki a megyei pártlap főszerkesztő-helyetteseként maga is számos alkotónak – főként az ideológiailag megbízhatóknak – biztosított megjelenési lehetőséget. (Irányzatosságától eltekintve az akkori *Zalai Hírlap* még fontos fóruma volt a helyi irodalomnak.) Noha szövege nem haladja meg a napilapoknál megszokott színvonalat, sőt az itt-ott kiemelt, hangsúlyozni kívánt kulcsszavak

némiképp iskolássá is teszik azt, érezhető támogatása az induló műhely irányában, melynek tagjait melegen, de a kellő kritikát sem nélkülözve ajánlja az olvasók figyelmébe. Hosszabban értékeli a kört vezető Bán Zsuzsa munkáját, aki számára ekkor a megye és a város kulturális szervei által alapított ösztöndíj nemcsak a napi megélhetést, de az irodalomszervezés teendőit és írói tehetsége szabad kibontakozását is lehetővé tette. Jó érzékkel állapítja meg ugyanakkor, hogy a szerző – két kötetet és több rangos kisprózai publikációt követően – itt közreadott dramatizált novellája (*Az áruló*) nem éri el a tőle megszokott minőséget. Ugyancsak behatóbban ír Lackner Lászlóról, Gelencsér Istvánról és Orsós Jakabról. Előbbi regényrészletét (*Bunker a falu szélén*), mely végül egészében *A skorpió jegyében* címmel jelent meg, 1989-ben, az alkotótól szokatlan, „lemeztelenített, szikár stílusa” miatt emeli ki; *Az Adj’ Isten egészségére* című, a megelőző évben már bemutatott mesejáték jelenete, noha a gyermekszínházok számára nehezebben mondható (s életkorilag nem is nekik való, tehetnének hozzá), Gelencsér dramaturgiai érzékét igazolja – legalábbis Hári Sándor számára; a Zalai Írók Egyesülete későbbi első elnökének az egykori cigányvajdát, Vajda Pált megszólaltató, szociografikus riportja (*A nagytisztesség*) pedig főként témaválasztása okán kelt szerkesztői figyelmet. A fiatalabbak esetében a zalaegerszegiek közül Csonka Lajos teljesítményét hangsúlyozza. Talán nem teljes joggal, hiszen lehet, hogy *Zalai Hírlap*beli „tárcái, versei saját gondolatokkal és határozott kifejezőkészséggel rendelkező, az életben, mégpedig mai életünkben kialakult világnézettel szemlélődő irodalmárt sejtetnek”, beválogatott, *Kigyómarás* című regényrészletében azonban még az elbeszélő kiléte sem egyértelmű (hol E/1, hol Ádám). A szintén ide sorolt – egyéb-

ként hévízi – Kiss Attila novellája (*A furulyás*) és a még középiskolás Tóth Imre versei (*Megbonthatatlan, Közben*) sokkal több tehetségről árulkodnak, velük ellentétben Nagy Betti meseátiratát (*Modern mese*) inkább közhelyesnek tarthatjuk. A *Keszthelyi Műhely* három szerzője közül viszont jól ismeri fel a szerkesztő Szeles Józsefben az irodalmi ígéretet, de nyilván korábbi publikációi alapján, mert az itteni ragrímes versei semmivel sem jobbak Kántor János (a tartalomjegyzékben: József) vagy Aranyi László zsongéinél. A két „érdekes személyiség”, a letenyei Kovács Károly és a lenti (nem rédicsei) Soós József korai közléseit inkább bátorításból lehet „figyelemreméltó eredménynek” nevezni, bár valóban jobban sikerültek, mint Szép Gyula, Veér Károly, Németh Veronika, P. Nagy István vagy Szabó András írásai.

Hári utószavában és Bán Zsuzsa bevezetőjében is szerepel az a fontos tény, hogy a válogatás megjelentetése voltaképpen a második jelentős eredmény az Írókör működésében, hiszen korábban már egy irodalmi műsorral, felolvasóesttel bemutatkoztak a tagok a megye több településén, irodalomtörténeti értéke, az első közös kiadványként, mégis megkérdőjelezhetetlen. S ha hozzászámítjuk, hogy ugyanabban az esztendőben jelent meg a zalai literatúra Visszhang című, reprezentáns antológiája – mely nyilván más minőséget képvisel –, joggal nevezhetjük az 1983-as évet kiemelkedő jelentőségűnek és különösen termékenynek irodalmunk teljesítményét illetően.

Mindössze két esztendőt kellett várni az *Egerszei füzetek* második számára. A változatlan kiadásban és példányszámban napvilágot látott kötet ezúttal három, önálló verseskönyvvel még nem rendelkező alkotónak biztosított bemutatkozási lehetőséget. Összekötő kapocs köztük még – amint a kiadványt szerkesztő Lackner László ajánlásában kissé félreérthetően megállapítja –, hogy mindhárom „régie költők”, azaz évek óta az Írókör tagjai és szerepeltek a megelőző füzetben is. Az írásaikból készített válogatás közreadása így nemcsak viszonylagos termékenységüket jelezte, de azt is mutatta, hogy a csoport munkájának irányítói –

Pécsi Gabriella, Bán Zsuzsa, Gelencsér István és Lackner László mellett, akiknek 1983 óta jelent meg könyvük – őket is érdemesnek tartották már terjedelmesebb korpusz közlésére. Szerepeltetésük alkotói fejlődésük elismerése, érésük, nemesedésük igazolása, s ekként a kiadvány köztes állomás pályájukon a korábbi füzetbeli szárnybontogatás és a majdani kötet között. (Ami különböző okokból mindhármuk esetében sokat váratott magára, hiszen Chak István *amima* c. verseskönyve 2003-ban, Tóth Imre debütálása, a *Nostradamus menyegzője* 2004-ben, Soós József *Kincs a fűben*-je pedig csak 2006-ban jött ki a nyomdából – Chaké ráadásul szerzői kiadásban.) A rendelkezésükre bocsátott terjedelem is ehhez szabott (Tóth Imre 35, Soós József 25, Chak István 20 oldalt kapott), mindegyik egységnek saját címe van, s a verseket az alkotók fotói, rövid életrajzai és ars poeticái, valamint a korban – a muravidéki könyvkiadásban még ma is – divatos lektori ajánlások-értékelések vezetik be.

A frissen érettségizett Tóth Imre mintegy ciklusnyi anyaga elé Pécsi Gabriella írt néhány soros és Aranyi László részletesebb bevezetőt. Mindkét szöveg, noha az egyik elég közhelyes, a másik pedig néhol erősen túlzó (többek közt „minden bizonnyal országos figyelmet keltőnek” nevezi a fiatal költő itteni megjelenését), – nagyon helyesen – egyetért abban, hogy a két részre (*Vörösetolódás, Előjáték*) osztott 17 vers második hányada jobb, hangsúlyosabb. Néhol már ebben a válogatásban is megmutatkoznak Tóth Imre későbbi lírájának erőnei (különösen a világállapot-kritika bátor, kemény hangvételében), de, amint Aranyi találóan megállapítja: „tartalmaz kidolgozatlan, megoldatlan szövegeket is (...) és olykor a kidolgozott (...) eszköztárból manierista módon, rutinszerűen szerkesztett verset” – ez utóbbi érhető nyomon az egymásra halmozott, illetve a különböző helyeken újra- és újra felbukkanó képekben, szóösszetételekben is.

Soós József *Emberiségöltő* címet viselő 19, zömében rövidebb írása kapcsán Péntek Imre utal rá, hogy ugyan „szemmel láthatóan küszködik még a

formával”, illetve a „'költőiség' és 'költőietlenség' közt ingadozva 'vegyes alakzatokat' hoz létre, (...) szinte minden versében találhatunk az érvényesség ígéretével kecsegtető megoldásokat”. Emellett áttekinti a szövegekben megjelenő jellegzetességeket is: a társadalomkritikai élt, a groteszkbe hajló humort, az aforisztikus tömörséget. S fő témaként az alkotó lírájában később is meghatározó, pusztuló vidék, eltűnő falu, homályba merülő elődök rajzát, melynek legpregnansabb példája itt az *Ősidéző*:

„téged idézlek szántottarcú öregember
te vagy az őszám – tán a nagyapám:

ingedet dérként lepte be a só
bivalyok koptattak mázsás ígát
róttad egymás alá szótlantul
emberszaggató nappalok sorát

korhadtt fejfák dőlnek horpadtt melledre
a szent földdel tele a száz

ezerszer legyőzött makacs agyag
megőrli fehérlő csontjaidat”

Chak István, aki az előző füzetben még P. Nagy István néven szerepel, a poézis teljesen más ösvényeit járja. *Fohász a biztos gát mögött* címmel közreadott 15 alkotásában – amint ugyancsak Péntek Imre írja – éppúgy akadnak a „szürrealizmus kép- és álmotechnikájával összedolgozott képzettársítások”, „szimbolikus alakok” és sajátosan többértelmű „montázs-versszövegek”, mint a „nyelvkritikai költészet” több-kevesebb sikerrel megkomponált adaptációi, utóbbiak elsősorban e. e. cummings és Zalán Tibor nyomán. S noha e „'minták' (...) hatása erősen érződik, (...) minden esély megvan arra, hogy Chak István eredetisége fölülkerekedjék” – előlegezi meg a bizalmat a bevezető szerzője.

A három, még útja elején járó alkotó textusai mellett külön értéket képviselnek Oroszy Csaba (Tóth Imre) és Béres János (Soós József, Chak István) a versekhez jól illeszkedő, sőt önmagukban is értelmezhető illusztrációi. Kevésbé hangsúlyosak

ezek a harmadik füzetben, ahol Lendvay Antal készítette őket, sőt itt már a tipográfia és a nyomdatechnika is hagy maga után kívánnivalót. Az alkotók fényképei homályosak és az írások több helyütt szinte olvashatatlanok. Emellett a felére csökkent példányszám is jelzi, hogy vagy kevés pénz jutott rá, vagy a kiadó (Major Árpád, az új könyvtárigazgató) sokallta a mennyiséget, esetleg a megelőzőt méretezték túl és ennek tapasztalatai vezettek az optimalizálás irányába, de az is felmerülhet, hogy Kántor János verseit és Orsós Jakab elbeszélését – amit egyébként nem gondolnánk – kevésbé tartotta a szerkesztő, Bán Zsuzsa közlésre érettnek, mint a korábbiakat, illetve talán az Írókör aktivitása is csökkent némileg. Utóbbi indokolná egyébként, hogy miért nem gyakrabban és minden esetben antológiaszerű válogatással jelentkeztek.

Bármi is a visszalépés oka, az 1987-es kiadvány két szereplőjét csoportbeli alapító tagságuk mellett „írásaik gondolatisága, humanista tartalma” hozza közös nevezőre. A Kántor János verseit bevezető interjúban (*Nem hiszem, hogy a művészet egyedül megoldhatja a problémákat...*) – melyről nem derül ki, hogy a szerkesztő, a lektor, Ambrus Lajos, esetleg valaki más készített-e – sorsa és indulása nehézségeiről, a természeti és társadalmi környezet fontosságáról vall az alkotó. Ars poeticáját pedig így fogalmazza meg: „Az életet és az írást mindig egymás mellé soroltam. Egyiket sem hanyagoltam el a másik kedvéért. Számomra a köznapi élet, megpróbáltatásaival, feltétele volt annak, hogy költő lehessenek. A magam és a körülöttem élők életérzését fogalmazom meg írásaimban, hiszen én is az ő mindennapi életüket élem.”. Közreadott lírai korpuszáról, nagyjából az mondható el, amit Péntek Imre írt a megelőző válogatásban Soós József kapcsán: költőiség és költőietlenség közt egyensúlyoz. Kettejük közül mindenesetre a lenti szerző lényegesen invenciózusabb, Kántornál sok a közhely, az ütemtelenség, a ragrím. Igazán értéket így inkább a szentenciózus rövidversek, melyek közül talán az *Ábra* sikerült legjobban, valamint a bátran vállalt súlyos kritikai hang képvisel:

„Itt éltek ők is
a megvetettek
a kijátszottak
a szájba vertek
mint mezőkre kitett rongybabák”

(*Mint a rongybabák*)

Orsós Jakab bevezető gondolatai hasonlóak a fentiekhez. Élet és irodalom, élet és alkotás kapcsolatáról például így beszél: „Mindig nagyon szívesen leültem beszélgetni emberekkel. Sohasem sajnáltam erre az időt. És a sok megismert ember, a sorsuk, az igazságaik, bölcsességük megőrződött bennem. Egyszer csak úgy éreztem, jó lenne ezeket másoknak is elmondani. A tanulságokat, amiket én leszűrtem. Értékek birtokában vagyok, melyeket közre kellett adnom, elsősorban a cigányoknak. (...) Ha elkészülök egy írással – s ez nem megy könnyen – vagy végzek egy faragással, örülök neki. (...) Csak az várhat örömeiket az élettől, aki adni is tud. (...) Ki, amit áraszt magából, azt kapja vissza.”. Az első füzetben megjelent szociografikus jellegű szövegéhez hasonlóan *A templomtoronytól 77°, délre* című novellája is ilyen „életzagú” történet. Ezúttal azonban nem cigány témát dolgoz fel, hanem – saját olajos élményeiből merítve – a nagylengyeli (NL) 1-es és 2-es kút fúrásának körülményeit beszéli el. A keretes, igazán mégis lezáratlan kispróza (ezért novella és nem elbeszélés), mely számos, kevésbé koherens anekdotikus részletet is tartalmaz (e tekintetben talán a muravidéki Szomi Pál *Így kezdődött* című regényével rokonítható), voltaképpen két világ, a földműves paraszti és a(z olaj)munkás találkozását, ütközését mutatja be, s ekként, gondosabb kidolgozással, noha kiadása idején már jelentősen vesztett aktualitásából, igazán értékes alkotássá válhatott volna. A kiadvány minőségi súlypontja mindenesetre erre tolódik, ezért Kántor János több, mint 30 verséhez képest a szerkesztőnek érdemes lett volna legalább még egy novellát közölni Orsós Jakabtól.

Egy esztendővel később, a megelőzőhöz hasonló kiadásban és példányszámmal, ám ezúttal ismét

antológiaszerűen és Hári Sándor szerkesztésében jelent meg a negyedik füzet. Az első kiadvány 18 (és nem 19, ahogy a harmadik kötet bevezetőjében szerepel) szerzőjéhez képest ezúttal 12-en kaptak helyet, köztük Nadrai Róbert, Varga József, Kovács Márta, Károlyfi Zsófia, Kondákor Gyöngyi, Horváth László, Molnár István, Buzási Sándor és Orosz Sándor új alkotókként. Sajnos ezúttal kimaradtak a tagok fotói és életrajzai, és a szerkesztő ismertetője-ajánlója is, így mindössze Bán Zsuzsa kötetindítójából nyerhetünk információt a beválogatottakról. Az írás irodalmi tyúkanyós hangvétele (Horváth Lászlót például „katonafüünk”-ként említi) jelentősen csökkenti a közlés komolyságát, még akkor is, ha ezúttal – egy ifjúsági pályázat eredményeként – főként fiatalok kaptak helyet a válogatásban. Köztük a legfiatalabb a nyolcadik osztályos Nadrai Róbert, akinek kisprózájánál több zsengebb alkotás is olvasható itt, igazolásaként a korábbi kiadványokhoz képest tapasztalható komoly minőségi visszaesésnek. Az induló, pályakezdő szerzők szövegeiről általánosan megállapítható, hogy noha – egy-két kivételtől eltekintve – szinte minden esetben tartalmaznak ígéretes elemet, érezhetően igencsak hosszú még számukra nem is a beérkezésig, a tisztas helytállásig vezető művészi út. Kiemelni nem lehet közülük senkit (talán nem véletlen, hogy azóta mind felhagytak az írással, legalábbis komolyabb fórumon nem jelennek meg), de a korábbi publikációkhoz képest csalódást keltők Kiss Attila és Tóth Imre munkái is. Szép szerkesztői gesztus az időközben eltávozott (Bártfay) Szabó András posztumusz közlése, de a meglehetősen közepes *Szalonnasütésen* kívül érdekesebb lett volna más textusokat keresni, egykori társa, Károlyfi Zsófia emlékező elbeszélésének (*Bandi*) egy szigorúbb elvárások szerint összeállított gyűjteményben minőségi elégtelensége miatt nem lett volna helye, Horváth László novellája (*Lila, kék és a heavy medál*) és Orosz Sándorral közös vegyes négykezese (*Döglött ló, alszik*) pedig nemhogy zavaros, a befogadó számára nagyrészt érthetetlen is. Dicséretes, hogy hátrányos helyzetű roma fiatalemberként fogott az íráshoz, de talán

hasznosabb lett volna neki is az Orsós Jakab-féle hagyományos(abb) irányban elindulnia. Így nyugodtan kijelenthetjük, hogy a színvonalában a dilettáns antológiákat felülről súroló negyedik füzet messze elmarad a korábbiaktól, s erényeként mindössze a folyamatosan megújuló Írókör fiataljai számára biztosított megjelenési lehetőség emelhető ki.

Ugyancsak antológiaszerű az 1989-es kiadvány is. Az ötödik kötetkében 17 szerző kapott helyet, akiket fotók ezúttal sem, mindössze röviden összegzett életrajzok mutatnak be az olvasóknak. Ezek megírását érezhetően – és nem túl szerencsésen – az alkotókra bízta a szerkesztő, Magyar Hajnalka. Így nemhogy formájukban (hol E/1, hol E/3), de az általános adatokon túl, tartalmilag is heterogének – Fülöp Szabolcs például azt is fontosnak tartotta közölni, hogy a csér és a kakukk a kedvenc madarai. Meglehetősen közhelyesre és néhol iskolásra sikerült a *Zalai Hírlap* újságíró-nőjének bevezetője is (*Néhány sor...*), melyben ráadásul ilyen passzust is találhatunk: „Amatőrök? Profik? (...) Mégis jól megférnek egymás mellett. Hiszen az irodalom, s a költészet éppen az a szelete életünknek, ahol az amatőrség is lehet erény, s ahol a minőség lényegi kritériuma nem a befektetett munka, hanem a HATÁS.”. Nos, a marxista esztétikai megállapítás vitathatósága mellett, bárki, aki próbált már irodalmi kiadványt szerkeszteni, tudja azt is, hogy az amatőrség sosem lehet erény – sajnos, elég dilettáns kötet és antológia igazolja ezt elrettentő példaként. A gyenge minőségű írások tudatos beválogatása egy gyűjteménybe ráadásul nemcsak szerkesztői alkalmatlanságot mutat, de a korpusz egészének színvonalát is lehúzza és a velük együtt közölt tehetségesebb szerzők felé sem túl fair gesztus.

A közreadott anyag mindezt szerencsére kevésbé tükrözi. Sőt, az eddig megjelentek közül ezt kell talán a legsikerültebb válogatásnak tartanunk. A füzet ráadásul abban a tekintetben is jól felépített, hogy a pályakezdők felől halad a már bizonyított derékhadon át a beérkezett alkotók szövegeiig. A fiatalok közt a frissen érettségizett Fülöp Szabolcs,

Grószinger Zoltán, Stróbl Gábor és az itteni „katonafiú”, Horváth Zoltán nem szerepeltek a korábbi kötetekben, érezhetően keresik még saját hangjukat, verseiket leginkább lírahagyományunk, főként a romantikus patetikus költészet útjának követése jellemzi (*Költő és hóhér, Erdélyi magyar dala* – ilyen címeket találunk náluk), s ugyanez igaz az idősebb Kereder Józsefre is. A sorozat negyedik darabjában már megjelent Kovács Márta, Buzási Sándor, Molnár István nem haladják meg a régebbi szintet, e tekintetben egyedül Kondákor Gyöngyi képez kivételt, *Cigányköltő* című írásával, annak képi ereje okán:

„Egyszer kezébe vette
a lángot sikoltó napot.
Aztán fejére tették
holdterhüket az esték.
Lábához kúsztak csöndben
ezüstös-sikló folyók,
mellére tekerőztek
magányt havazó évek,
elé térdeltek sorban
vályoghátú kis putrik,
s maszatos, barna arcok
lobbantak két szemében.”

A szinte háziszervőnek számító Tóth Imre, aki a harmadik füzet kivételével mindegyik kiadványban közölt és az első válogatás alkotói közül visszatért Szeles József hozzák a megszokottat, verseik világa, motívumrendszere semmi újdonságot nem mutat. Még komoly erősítés a 10 írással szereplő Pék Pál, a lírikusok doyenje, akinek *Holtág* című, harmadik könyve éppen ebben az esztendőben látott napvilágot.

A prózaírók közt a korábbi „katonafiú”, Horváth László (*A birodalom*) és a novellával is jelen levő Fülöp Szabolcs (*Napszúrás*) szövegeinek kihagyása nem vetette volna vissza a minőséget. Galántai Dénes *Találkozása* a veszteség és oldási kísérlete középpontba állításával (és színvonalában is) Csonka Lajos debütáló füzetbeli regényrészletével (*Kígyómarás*) mutat rokonságot, Orsós Jakab *Jessze*

majortól Urálíg címmel tervezett könyvének itt közreadott egysége (azzal együtt, hogy az életrajzában feltüntetett *Új Forrás* nem győri, hanem tatabányai folyóirat), s főként Bán Zsuzsa *Hallgató tanyavilága* pedig remek választásnak bizonyultak. Míg Lackner László Salome-drámájának rövid jelenetei – a 83-as gyűjteményhez hasonlóan –, a szerző ezirányú tehetségének megmutatása mellett, a harmadik műnem jelenlétét is igazolják a zalai irodalomban.

Fontos szólni arról is, hogy a két utolsó, az ötödik és hatodik kötet megjelenése között, 1990-ben napvilágot látott a *Lüktetés* című megyei antológia. Lehet, hogy csak a kiadó azonossága – ezt a Zala Megyei Tanács megbízásából szintén a József Attila Városi Könyvtár jelentette meg –, de esetleg a két lektor, Bertha Bulcsu és Fodor András figyelme is szerepet játszhatott abban, hogy az Egerszegi füzetek alkotói közül tucatnyian (Pék Pál, Bán Zsuzsa, Szép Gyula, Chak István, Gelencsér István, Szeles József, Orsós Jakab, Kondákor Gyöngyi /a tartalomjegyzékben: Györgyi/, Tóth Imre, Lackner László, Horváth László, Kántor János), illetve ugyancsak posztumusz Bártfay Szabó András, szerepet kaptak az itteni 20 szerző között is. Ez az érdem mindenképp a Zalaegerszegi Írókört és tehetséggondozó munkáját dicséri, sajnálatos, hogy a válogatást szerkesztő Varga Zoltán előszavában említést sem tesz róla.

A hatodik füzet 1992-ben, az Írókör indulásának dekádja alkalmából jelent meg, anyagát Ambros Lajos válogatta és Lackner László szerkesztette. Az ekkorra már megszűnt alkotói csoport helyébe lépett Zalai Írók Egyesülete kiadványaként, Zalaegerszeg MJV Önkormányzatának támogatásával, ugyancsak a József Attila Városi Könyvtár kiadásában, a korábbiaknál igényesebb formában jutott el az olvasókhoz. Ajánlását az a Gyimesi Endre jegyzi, aki már az Írókör indulásánál és az első füzet megjelenése körül is „bábáskodott”. Ezúttal négy, korábban még nem szerepelt szerző kapott itt helyet: a zalaegerszegi Szöllős Viktória és Ekler Ildikó – aki illusztrálta is saját szövegeit –, a keszthelyi Morvai Péter, illetve a Nagykanizsa melletti

Liszóban élő Fa Ede. A számukra rendelkezésre bocsátott közlési felület meglehetősen aránytalanul lett elosztva, hiszen Morvai Péter bemutatkozása és 15 verse 18 oldalt, Szöllős Viktóriaé és novellája 6 oldalt, Ekler Ildikóé és 17 verse 20 oldalt, míg Fa Edeé és hosszúverse 8 oldalt tesz ki a korpuszból. A bemutatkozás fotót és rövid, szubjektív életrajzot jelent, ami jó és hasznos a könyvben, ám a tartalomjegyzék – talán a „nyomda ördögének” köszönhetően – sajnos kimaradt belőle.

Morvai Pétert már „kiforrott, egyéni, kiérlelt, kissé pesszimiztikus színárnyalatú” hangú költőként jellemzi Gyimesi Endre. Itt közreadott írásaiból ez a kiforrottság és kiérleltég kevéssé tűnik ki, mint ahogy „hangjának színárnyalata” is, talán legjobban sikerült verse (*Hazátlan*) mégis tehetségéről árulkodik:

„Nem hazám ez az ország,
ez a város nem otthonom,
kivet falai közül a ház,
ahol lakom.

Bűneimnek bús taván
fehér ladikként ring a: más –
beléülni nem fogok soha.
Nincs utazás.

Nincs utam, se otthonom,
kezemet nem fogja senki.
Isten fölemeli az árvát –
és elejti.”

A 15 esztendő Szöllős Viktória „rövid, csattanós prózája tehetségről, kiváló íráskészségről tanúskodik” – áll az ajánlásban. S valóban, *Mint az életben* című novellája nemcsak a korához képest meglepően érett alkotás, de a negyedik és ötödik füzet fiatal szerzőinek kisepikáit is magasan meghaladja, szomorú, hogy a jelek szerint később felhagyott az írással, hiszen nem találkozunk a nevével.

Ekler Ildikó már rövid életrajzában utal rá, hogy egy kislány édesanyja, szövegei inkább a neki szerzett és lejegyzett mondókák, semmint „nagyszerű

formakésziségről árulkodó gyermekversek”. Végül Fa Ede végtelenbe nyúló, 15 tételes szabad ritmusai (*Freie Rhythmen*), melyek elvileg „a modern költészet kedvelőinek nyújtanak élményt”, számunkra inkább a kiváló esszéista, Montaigne kívánságát idézik meg: „Mennyi szó magáról a szóról! O, Pythagoras, mért nem csendesítetted le ezt a háborgó tengert?!...”

Amint ebből a rövid áttekintésből is látható: különböző mértékű tehetséggel megáldott, pályájuk más-más szakaszában járó alkotók szerepeltek az *Egerszegi füzetek* kilenc esztendő alatt megjelent hat számában (mindösszesen 38-an 229 írással). Többen közülük később felhagytak az írással, s más irányban kerestek érvényesülési lehetőséget, kevesebben kitarítottak, beértek és minőségi versekkel, novellákkal gazdagították a zalai irodalmat. A kiadványsorozat legfőbb jelentősége, érdeme, hogy a

Zalaegerszegi Írókör, majd a Zalai Írók Egyesülete keretében összefogott csoportnak viszonylag állandó fórumot, megjelenési lehetőséget biztosított. Az 1975-ben megszűnt *Zalai Tükör* és az 1995-ben indult *Pannon Tükör* közötti űrt kitöltve, az 1983-as *Visszhang* és az 1990-es *Lüktetés* című antológiák kistestvéreként. Életre hívásában szerepet játszott – különösen az induló szerzők esetében – az önálló kötetig jutás nehézsége is, ez a probléma azonban, a megváltozott társadalmi berendezkedés, a kultúrpolitika (szándékosan nem irodalompolitikát írunk, amit Utassy Illyést idézve „hattyúnyakú görénynek” nevezett) irányának markáns módosulása, a támogatási rendszer kiterjesztése, általános hozzáférhetősége és a gazdag kiadói kínálat ellenére máig él. Így az igény az elgurult gombolyagfonál újrafelvételére, a sorozat esetleges folytatására is.

Pénzes Dávid

Népnemzeti romantika és ami mögötte van

- (Papp István *A magyar népi mozgalom története* című könyvéről)

Manapság – részben politikai okokból/célok miatt – újra egyre hangosabbak azok a vélemények, amelyek a kibeszéletlen múlt, az el „nem mesélt történetek” megismerésének fontosságát hangsúlyozzák. Mondhatni: monográfiák tömegei hiányoznak. (Igaz, pénz sem nagyon lenne kiadni őket.) Lyotard óta tudjuk, hogy nincsen „A történet”, csakis történetek, szilánkok, darabok, cserepek, melyeket mindenki maga állít össze egy – nagy vagy kicsi – egészé. Hogy aztán ez az egész milyen képet mutat, az csakis azon múlik, aki összerakja. Annak pedig, aki elsőként állít össze valamilyen képet mozaikokból, kétségtelenül nehezebb dolga van, mint másoknak.

Papp István könyve olvasható, – kevésbé akadémiai – stílusa nem ad le a tudományosság igényéből, ugyanakkor élvezhetővé teszi az amúgy egyszerűnek semmiképpen sem nevezhető témát. A láb- és végjegyzetek „hiánya” – kevés volta – szintén ezt a célt szolgálja, s ez kissé zavaró lehet azok számára, akik megszokták a különféle kiadásokra és cikkekre utaló – azonnali – jelöléseket (a kötet végén – fejezetekre bontva – pontos irodalomjegyzék olvasható). Kiknek szól a kötet? A szerző szavaival: „... nem csupán a művelt nagyközönséget, ezen belül a fiatalabb, az 1990-es rendszerválás után felnövő generációkat célozza meg, hanem megpróbáltam Borbándi Gyula klasszikus és már első magyar nyelvű kiadását tekintve is csaknem harmincesztendő monográfiáját követően újragondolni, újraértelmezni a népi mozgalom történetét a szakma számára is.” (11. oldal) és persze nem alaptalan a szerző azon reménye sem, hogy munkája „...kézikönyvként is

olvasható, akár érdeklődő középiskolások vagy egyetemi hallgatók számára is” (11. oldal). Nem felejt el a személyes motiváció jelentőségét és hitelét sem (11–12. oldal). A személyes vonatkozásokhoz még hozzátartozik, hogy a Népi Kollégiumok kutatójaként korábban már foglalkozott a népiekhez köthető témával.

Az első fejezetben egy napjainkban is fontosnak vélt és ezzel párhuzamosan gyakran hangoztatott – negatív konnotációjú – fogalomnak, a „populizmus”-nak a definiálására vállalkozik. Méghozzá sikeresen. A fogalommagyarázatot klasszikusan kezdi: „A *populus* szó a klasszikus latinban népet jelentett, amelybe a római polgárjoggal bíró, nem arisztokrata férfiakat sorolták.” (14. oldal). Ezt követően – a mindenkori elit révén némi párhuzamot vonva – az ókor és az újkor közötti időszakot összevetve, közérthetően elmagyarázza miért is fontos a „nép általi legitimáció”, mik ennek a nehézségei – „Ugyanakkor nehéz helyzetbe került a szavazati joggal bíró polgár is, mivel egyre absztraktabb, a mindennapi élettől egyre távolabb eső, nyelvileg is egyre nehezebben lefordítható ügyekben kell állást foglalnia, és elvileg racionális döntést hoznia.” (15. oldal) – és mik a következményei, mely országokban „ölt testet” a populizmus („... azokban az országokban, amelyek a fejlett világ periferiáján találhatók...” (15. oldal)): „... fejlett országokban pedig a társadalom azon tagjai, csoportjai [...] amelyek hagyományos, számos esetben vidéki, kisvárosi életformát folytatnak...”). Négy – alapvetően eltérő történelmi háttérrel rendelkező – ország (Amerika, Argentína, Finn- és Oroszország) példáján – mint-

egy esettanulmányokként – mutatja be a populista mozgalmak – nemzeti – sajátosságait. A populizmus fogalmát lexikon, vagy szótárszerű meghatározások helyett (bár ez sem elvetendő), sokkal inkább történeteken, eseményeken keresztül próbálja megértetni (!) – és nem csak „definiálni” (16–35. oldal). Ez több szempontból is szerencsésnek bizonyult: egyfelől megkönnyíti a megértést, másfelől pedig – az USA, Argentína stb. történetének egy-egy szeletéről lévén szó – egy kevésbé ismert ország történelmének epizódjába (ilyen volt Argentínában Perón) is betekintést nyerhet az olvasó.

A második fejezet nyitányát „filmszerű” – in medias res – kezdettel indítja (ez a kötet minden fejezetére egyaránt érvényes). 1956-ba csöppenünk, a Petőfi Párt szusszanásnyi életébe nyerve bepillantást. A furcsa kezdet nem véletlen (a fedlapon 1920–1990 szerepel). A népi mozgalom „pártjának” a Nemzeti Paraszt Pártnak a szellemi elődei kerülnek rövid bemutatásra: Petőfi, Vörösmarty, Ady Móricz (36. oldal). A lánglelkű Petőfi érthető – középiskolások is ismerik életének politikusi oldalát, ugyanakkor apja kocsmáros volt, így az, hogy korának legjelentősebb magyar költőjévé lett „népmesei hőssé avatta” (39. oldal). Vörösmartyval kapcsolatban már a szerzői is bizonytalan: „... a Szózat költőjének életművét lehetett a legkevésbé lefordítani, értelmezni a konkrét gyakorlati politizálás során.” (37. oldal) – de akkor mégis milyen szerepe lehet? A válasz: „... a nemzeti költészet képviselője, a tiszta, érdekektől mentes, bizonyos mértékig idealizált hazafiság képviselője foglalt helyet a népiek szellemi panteonjában.” (37. oldal). A Nyugat és a népi mozgalom közti – ellentmondásoktól nem mentes – viszonyt is rendkívül tömören jellemzi. Nem felejt el a proletárforradalom utáni kijózanodásban a „mentegetőzni” kényszerült szerzőket és ebből fakadóan a Nyugat finomodását. Mindenféleképpen szerencsés lett volna olyan fogalmakat elmagyarázni, mint a „polgári radikális értelmiség” (41. oldal) ezt akár lábjegyzetszerűen. (Ennek „elmulasztása” révén talán motiválni lehet a fiatal olvasót, hogy utánanézzon?) Ebben a fejezetben olvashatunk Ady és a népiek „virtuális kapcsolatá-

ról”, egész pontosan Ady hatásáról. A „költőóriás” súlyának és rangjának megfelelően foglalkozik Adyval. Tulajdonképpen itt érződik először, hogy érdemes lett volna további alfejezetekre bontani a szöveget, hiszen Adyról egy rövid, velős tömör összefoglalás készült, mely akár történelem-, vagy irodalomtankönyvbe is beillene. A népiek és Móricz kapcsolata legalább annyira fontos, mint Adynál, csak az „egymásra találás” bármennyire is logikusnak hat – utólag – mégsem következett be egyik napról a másikra (44–45. oldal). A szépírók mellett szó esik Kodály Zoltán és Bartók Béla hatásáról (45. oldal) és egy – mára már kevésbé ismert – korának mindenféleképpen kiemelkedő hatású pedagógusáról, a Debreceni Egyetem (akkor még Kossuth Lajos Tudományegyetem) tanszékvezető tanáráról, Karácsony Sándorról (45. oldal). A kötetben teljes egészében végigvonuló Szabó Dezső is „helyére kerül”. Papp nem polemizál – többek között – Szabó elemzett kötetével, egyszerűn bemutatja, röviden felvázolja tartalmukat, majd a történelmi ismeretek fényében rávilágít egy-egy munka gyengeségére, tévedésére. Igazság szerint még – a vélt vagy valós – irodalmi jelentőségükről sem feledkezik meg (ez nyilván szubjektív).

Arra a kérdésre, hogy miért érdekesek a népiek tulajdonképpen – a harmadik fejezetben – a 63. oldalon kapjuk meg a választ: „A népi írók jelentkezésének és mindmáig tartó hatásának legfontosabb oka, hogy a magyar társadalom számos, korábban is ismert gondjára eredeti, szokatlan, a bal-jobb megosztottságot át és felülíró válaszokat kívántak adni.” – Ez a mondat mindennél jobban kifejezi, hogy miért is voltak fontosak és tulajdonképpen máig meghatározóak a népi mozgalom tagjai (vitáik pedig rendszereken át továbbélnek napjainkban is). Ennek megértéshez Papp prezentálja a társadalomtörténeti ismereteket (a parasztság helyzetét és rétegzettségét stb.). Sajnálatos, hogy a „katasztrális hold” jelentését nem adja meg – még lábjegyzetben sem. A harmadik fejezetben leginkább a népi mozgalom gyökereiről, az úttörő Erdélyi Józsefről (67–68. oldal), Illyés Gyuláról és – a szerző által joggal „egyszemélyes tábort képző”-ként (68. oldal)

jellemzett – Németh Lászlóról van szó. Hogyan, mivel indították a pályájukat, milyen kritikákkal indultak. Illyés például 1933-ban – ma már hatásvadásznak látszó – *Pusztulás* címmel indított útleírást a *Nyugatban*. Barátját, Fülep Lajost – a vitatott életművű – esztétát, lelkipásztort és diplomatát (végül egyetemi tanárt) látogatta meg. Sajnálatos, hogy amit akkor írt Illyés a *Pusztulásban* ma is igaz. Személy szerint sajnálom, hogy nem adja meg a szerző lábjegyzetben, hogy a szöveg az interneten is elérhető, az *Elektronikus Periodika Archívumában* (EPA). Ezt azért tartom fontosnak, mert amennyiben diákoknak ír egy szerző, akkor ilyen – sportos hasonlattal élve – „zicceret” nem szabad kihagyni. A fejezetben tárgyalt, Budapest Magyarországra „illeszthetlensége” régóta viták középpontjában áll (Kertmagyarország vs. Budapest), Illyést is foglalkoztatja a kérdés. Miért fontos Illyés esszéje? A szerző utal az ankétra és az ott felszólaló fontosabb szerzőkre is (73–74. oldal). Az ihletők közül nem marad ki József Attila és Kodolányi János sem (Németh Lászlóról később még bővebben lesz szó). A népi-urbánus (lényegében véve máig tartó) vitát sem kerüli meg a szerző – és ami talán az egyik legfontosabb –, hogy nem marad el annak ismertetése sem, hogy mi és hogyan okozta az egész – kiterbebélyesedő, Németh–Hatvány – vitát. Implicite erre (is) vezet vissza a vitát Papp (87. oldal). De mégis mi volt a különbség a két fél programja között? „... [az] *urbánusok úgy vélték, hogy Magyarország modernizációját nem valamiféle sajátos, a helyi viszonyokhoz szabott programtól, hanem a Nyugat-Európában már kipróbált és sikereket felmutató ideológiáktól (klasszikus liberalizmus, polgári radikalizmus, szociáldemokrácia) lehet remélni. [...] A népiek ezzel szemben inkább a helyi adottságokhoz igazodó politika kimunkálásán fáradoztak.*” (87–88. oldal). Napjaink élő vitáinak egyik sarokkövét adja meg Papp. Az akkori vitázók érvei – hogy a történelmi távlat vagy a nyelvi, stilisztikai változás okán, nehezen eldönthető – talán kulturáltabbnak hathatnak a mainál, de talán a legfontosabb, hogy nem volt kibékíthetetlen ellentét – talán napjainkban sincs

– a vitázók között. A népi mozgalom tagjai és Gömbös közti találkozó jelentőségét túlértékeltnek véli (89. oldal).

Nem könnyű műfaj a szociográfia. Minden korszak tudósai közt voltak olyanok – főként az (átvitt értelemben is) a peremvidéket járók –, akik a statisztikai igazságok (evidenciák, tények) által eltakart (kitakart) valóságot, egy leíró – szépirodalmi, vagy annak is beillő – műfajra cserélték. A műfaj elsőről – úttörőiről – is szót ejt Papp István. Kiss Géza, Féja Géza, Szabó Dezső, Illyés Gyula, Németh László mind-mind elsőként használták a valóságot leíró sajátos műfajt. A magyar szociológia azonban gyenge intézményi lábakon állt és a nyugati áramlatok is csak esetlegesen jutottak el azon fiatalokhoz is, akik érdeklődtek a parasztság sorsa iránt – jegyzi meg joggal Papp (96. oldal). A paraszti/népi életforma átalakulása – a városiasodás, városba áramlás – átalakította és új – lényegében véve máig megoldatlan – problémák elé állította a falusi életformát. Csakhogy a Papp hősei – és itt van némi ellentmondás – maguk is elsősorban faluról, vidékről – vidéki kisvárosokból – elszármazott fiatalok voltak, akiknek esze ágában sem volt a fővárosi – pezsgő – életet a vidéki (cifra) nyomorúságra, mezőgazdasági munkára cserélni. Kétségtelen, hogy járták a vidéket és ki így, ki úgy megírta a maga módján a parasztság vélt/valós gondjait – és gyűjtöttek mesét, népdalt –, ám én úgy látom, hogy volt ebben egy nagy adag – nem pejoratív értelemben véve – „parasztromantika”. Természetesen objektívek próbáltak lenni leírásaik elkészítésekor, de „... az általános tudományelméleti törvényszerűségek miatt, hiszen érték- és érzelemmentes témaválasztás a társadalomtudományokban nem létezik...” (96. oldal) – ez ma már „evidencia” (és a természettudományokra is egyaránt igaz), akkoriban mindenekelőtt a politikamentességet értették az objektivitáson. A szerző idézi Illyést, aki érezte, hogy ez a romanticizálás, idealizálás – finoman szólva is – problémás: „... mentesen a parasztrajongástól, sőt a nagy visszatérők otthonrajongásától is, ...” (104. oldal). A modern (nyugati) társadalomtudomány-elméleti ismeretek hiánya érezte

a hatását a szövegeken, már magán a témaválasztáson és a hozzá kapcsolódó helyszínek kiválasztásán. Nem marad ki a settlement fogalma sem (97–98. oldal). Ez a sajátos, Angliából származó mozgalom Magyarországon is igen népszerűnek bizonyult – elég ha csak az újpesti telepet és annak történetét vesszük szemügyre (lásd Balipap Ferenc szövegeit az *Esély* 1989/1, 1989/2, 1990/3 számaiban). A 4. fejezetet elsősorban a szociográfia műfajába sorolható munkák elemző bemutatása. Kiemelten foglalkozik Veress Péter (*Az Alföld parasztsága*), Illyés Gyula (*Puszták népe*), Erdei Ferenc (*Futóhomok, Paraszatok*), Szabó Zoltán (*Cifra nyomorúság*) munkájával. A fejezet végén pedig az 1939-es Nemzeti Parasztpárt (NPP) – romantikus – megalakulásának körülményeit olvashatjuk.

Az *útkeresés stációi* (5. fejezet) kétségtelenül a kötet egyik legnehezebb szakasza. Nehézségét az események gyors – filmszerű – váltakozása (pörgése), a nevek (újságok, szervezetek) és események (pl. szárszói találkozó) nagy mennyisége teszi nehezzé. Ebben a fejezetben esik szó részletesen a történetírás népi mozgalomhoz való viszonyáról. Az 1990 előtti és a rendszerváltás utáni krónikások eltérő hozzáállása – témaválasztás szempontjából is – sajátos historiográfia. Ezzel nem is foglalkozik sokat a szerző és mivel nem nagymonográfia, úgy vélem „megbocsátható bűn”. Az útkeresés zajos viták, veszekedések mentén történt – és tulajdonképpen történik mind a mai napig. Németh László és Szekfű Gyula vitája az értelmiségi pengéváltások újabb fejezetét jelentették máig ható tanulságokkal. Németh fogalomhasználata – Papp joggal jegyzi meg, hogy szerencsétlen (129. oldal) – túl azon, hogy rendkívül leegyszerűsítő máig megtalálható a magyar történelemmel kapcsolatos közéleti vitákban (mély- és hígmagyar). Ugyanakkor kevesen idézik fel – de nem a szerző – Babits kertészpszichózis hasonlatát (131. oldal). Veres Péter középre húzása – Illyés Gyula „menti meg” a szélsőjobbtól –, Féja Géza „nemzeti szellemű” irodalomtörténete, Kodolányi transzcendens, ezoterikus, vallásos nézőpontja – hibáikkal együtt – az útkeresés három egyedi, sajátos stációira adnak

példát. Adódik a kérdés, hogy vajon ez általánosítható-e, a teljes népi mozgalomra érvényes? A fejezet egészét tekintve megkapjuk a választ – implicite. Mint ahogyan arra is, hogy vélhetően mi vezethetett – többek között – Kodolányi János 1945 utáni háttérbe szorulásához (140. oldal) és tulajdonképpen – 1989-re – elfelejtéséhez. Erdei Ferenc – „... akinél olyan erkölcsi és intellektuális katasztrófa következett be...” (140. oldal) –, kinek úttörő szerepe volt a népi mozgalomban, miként záratott ki abból. Illyés, a népi mozgalom összefogására (integrációjára) tett kísérlete – melyre Babits halálát követően volt módja – a *Magyar Csillag* révén egyike azon ritka irodalomtörténeti eseményeknek, amikor sikerült felülemelkedni a napi politikai szimpátiákon, világnézeteken. A fejezetben egy rövid kitekintés is olvasható elsősorban azokról az erdélyi írókról, akik a népiekkel rokon-szenveztek, vagy a népikkel együtt gondolkodtak. A fejezetben szó van még a Püski kiadóról – annak előzményeiről és magáról Püski Sándorról, az akkor 28 éves jogászról – és az ott kiadott kötetekről. A különösen hosszú fejezet végén az 1943. évi szárszói találkozóról (vagy konferenciáról – kinek, hogy tetszik) esik szó. Rendkívül jó lényeglátással a legfontosabb események és legfontosabb intenciók kerülnek terítékre, így a lehetséges „harmadik út” problematikája és Németh László – utóbb rendkívül pontos és találó – leírása a sztálini diktatúráról és bevezetésének elkerüléséről. A fejezet legvégén pedig egy bekezdésnyi szó esik a fiatal antifasiszták és ellenállók tevékenységéről (partizánakciók, zsidó-mentések).

A hatalom sáncai mögül még 1945–1948 között is reménykedve ki-kikandikáló népiek közül csak kevesen ismerték fel, hogy egyáltalán nem egy – Németh László által elképzelt – harmadikutaság és nem is egy kapitalista alapokon nyugvó demokrácia fog felépülni. A Magyar Kommunista Párt törekvéseit alig látták tisztán, kivételt képzett: Kovács Imre, aki 1946-ban két lehetőséget vázol fel: „...végre tisztázni kell, hogy mi is a demokrácia, és vállalkozhatunk-e arra a lépésre, hogy fõlváltjuk a szocializmussal” – majd így folytatja – „A

Kommunista Párt kizárólagosságra törekszik, taktikája elárulja, a kizárólagosság pedig azt jelentené, hogy egyöntetű doktrínára és egyöntetű programra van szükség.” (200. oldal). Csakhogy 1945 után megváltozott a „nép” szó jelentése, melyet jól érzékeltet a szerző – az amúgy forrásmegjelölés nélkül sokat idézett – Kodolányi János fogalmával „szavak inflációjával” (173. oldal). A kommunista párt a nép nevében a nép ellenségeivel szemben lépett fel. Persze, hogy pontosan mit értett a kommunista párt nép alatt tulajdonképpen sohasem definiálta, megmaradt homályos, a széles tömegek elérését célszó politikai – mai szóval élve – gumicsontnak. Akár a „profi politikus” és az ügybuzgó, „lelkes amatőr” közti különbséget is érzékeltetheti a Nemzeti Parasztpárt belső huzavonáiban megmutatkozó, a „népiség pártszerveződésének végzetes gyengesége” (201. oldal), ugyanis: „sokan egyszerűen nem értették meg, hogy a pártelvi demokrácia más logika szerint működik, mint egy laza, egészen eltérő véleményeket is toleráló mozgalom” (201. oldal). A párt belső harcait és az FKGP centrumának szétverését is bemutatja a szerző. Ma már egyáltalán nem meglepő, hogy az FKGP szétverését Veres Péter nem a többpártrendszert ért súlyos veszélyként érzékelt, hanem lehetőségként a szavazatmaximalizálásra. Bibó István munkásságával részletesen is ebben a fejezetben olvasható. Nem akar újat mondani Bibóról (új elméletet, új nézőpontot bevinni a Bibó-diskurzusba), hanem egy rövid, velős, pontos, tárgyilagos képet ad Bibó munkásságáról, az életpályát csak itt-ott érinti, ahol szükséges. Itt is kimaradt egy fontos ziccer: Bibó István: *Válogatott tanulmányok I–IV*. Magvető kiadó, 1986 ugyanis elérhető a *Magyar Elektronikus Könyvtárban*, amely a bevezetőben említett fiatalok számára – lévén ők már „digitális bennszülöttek” – elsődlegesen elérhető forrás. Egyetlen tanulmányával foglalkozott kiemelten a szerző (*Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem*), amely valóban „méltó lezárása volt” annak a kérdésre, hogy miért bukott el „rendszeresen” a magyar elit a történelem vizsgáin (210. oldal).

Az '50-es évek sajátos helyzetet teremtett. A

kiépülő, „sztálinista diktatúra” – az elnevezés problematikájáról bővebben lásd lejjebb – nem kedvezett a népiek számára sem. A szerző mégis nagyon jó élethelyzetekkel, példákkal érzékelteti a korszak – amúgy nehezen megfogható – sajátosságait. (Az '50-es évek amúgy sem könnyen „definiálható” korszak, a kérdést bőven tárgyalja Rainer M. János: *Bevezetés a kádárizmusba* című kötetében.) Ilyen sajátosság, hogy a Nemzeti Parasztpártot formálisan nem tiltották be, nem oszlatták fel, de megszűnt létezni. Papp nem felejt el, hogy ugyan a sajtón keresztül fenntartották a koalíciós kormányzás képét, de ez valójában már csak látszat (212. oldal). Az ötvenes évek jellemzéséből – sajátosságainak leírásából – nem marad ki a cenzúrát gyakorló Kiadói Tanács (majd Főigazgatóság) 1953-as megalakítása (213. oldal), vagy éppen a Déry regény (Felelet) 1952-es vitája (213. oldal). Természetesen a népi írók nem szüntek meg tevékenykedni a Rákosi-korszakban sem, de „*velük kapcsolatban legfeljebb eltérő típusokról, magatartásmintákról beszélhetünk*” (212. oldal). Konkrétabban: „*a hatalomhoz tartozók, az azzal szorosabban és lazábban együttműködők, a kisebb vagy nagyobb mértékben háttérbe szorítottak, a belső és külső emigrációban élők*” (214. oldal). A későbbiekben ezen magatartásmintáknak a szerzői példákön való kifejtése olvasható. Hogy mennyire alkalmas a kiválasztott szerzők ezen tipikusnak tekinthető magatartásminták megjelenítésére jogos kérdés. A szerzőt dicséri, hogy a kiválasztott alkotók megítélésekor, nemcsak azok „hétköznapi cselekedetét” veszi számba (nyilvános/felvállalt viszony a hatalommal), hanem az új műveiket is röviden jellemzi, megmutatva az abban megbúvó – „sorok között olvasás” – rendszerkritikát is. Azonban van két szerző, akiket nehéz lenne az „*együttműködő/üldözött kategóriákkal precíz módon leírni*” (217. oldal). Természetesen a „két ikonról”: Illyés Gyuláról és Németh Lászlóról van szó. A szerző, a két nagyság tehetségét említi, mint azt az okot, amely a hatalomhoz való viszonyukat bonyolultabbá tették. Németh Lászlót – aki a harmadik út „*legveszedelmesebbnek tartott képviselője*” (218. oldal)

– is elhallgatták, nem jelenhetett meg önálló szépirodalmi művel, így megtanult csehül, valamint felelevenítve orosz nyelvtudását és szépirodalmi fordításokkal jelentkezett. Németh esetében a száműzetés alkotói válságot is jelentett, de – ha egy ideig mégiscsak az asztalfióknak – igenis írt, alkotott. A fordítások kapcsán tanulmányozta az orosz irodalmat, valamint műfordítás elméleti kérdéseit, melyek az 1975-ös *Megmentett gondolatok* című kötetben jelentek meg. Németh mindezek felül önmegfigyeléssel gyógyította magát amelynek tapasztalatai az 1973-as *A kísérletező emberben* írta meg (*Levelek a hipertóniáról* címmel). Mindezekről részletesen ír a szerző (218–219. oldal). A „vakvágányra helyezettek” között volt Keresztury Dezső is, aki „*bibliográfiai, irodalomtörténeti kutatásokkal töltötte az idejét*” (220. oldal), Bibó István ugyancsak könyvtárba került (nem utoljára). Itt azonban célszerű lett volna megállnia a szerzőnek és kicsit mesélni a könyvtár („könyvtér”) és a hatalom viszonyáról. Ez ugyanis tulajdonképpen „menedékként” szolgált és de facto értelmiséghez méltó állást nyújtott – a nyugdíjig –, lehetőséget és információforrást biztosítva az alkotómunkához (vö. pl. Bátonyi Viola: *A könyvtár mint menedék. Könyvtári levelezőlap*, 2006. (18. évf.) 11. sz. és Jáki László: *Zibolen Endre az Országos Pedagógiai Könyvtárban. Könyv és nevelés*, 2009. (11. évf.) 4. sz.). Az persze már más lapra tartozik, hogy egyetemi katedrát könyvtárosi állásra kényszer-váltani nem öröm és sokan sértettként élték meg a „kényszerkönyvtárosi” éveket (például 1962 után Bibó is). A fejezetből jól megfoghatóan kirajzolódik a népiek sajátos viszonya a Rákosi-rendszerhez. Egyik korábbi szereplőről sem feledkezik meg a szerző például Kodolányi Jánosról, Sinka Istvánról. Sinka – a beszámoló szerint – talán kissé naivan állt a hatalomhoz, amikor bocsánatkérést várt el (221. oldal). Függetlenül a hatalom játszmáitól – zavarkeltés, gesztusgyakorlás – a vezető népiekre, így Illyés Gyulára, vagy Németh Lászlóra mind anyagilag, mind erkölcsileg, mindig számíthattak a többiek. Ugyanebben a fejezetben esik szó az emigrált népi írókról. Az „emigráns magyar irodalom”

sajátos képződmény: szerzői magyar származásúak, többnyire magyar nyelven írtak, mégsem váltak – a külföldi megjelenés okán – részévé a hazai kánonnak. A hazai „trenddel” szemben Papp bemutatja a két legmeghatározóbb lapot – *Látóhatár*, majd *Új Látóhatár* – amelyek a magyar népi emigráció legfőbb megszólalási terepévé vált. A „*népi kollégista generáció*” (225. oldal) bemutatására röviden szorítkozik a szerző; csak a legfontosabb szerzőket emeli ki (pl. Sarkadi Imre, Nagy László, Csoóri Sándor). Majd egy filmszerű vágással máris 1956 novemberében vagyunk. ’56 céljairól máig komoly viták folynak, s ezek a viták még évtizedekig fognak folyni. Hogy az értelmiség elbeszél a barikád mellett vagy egyszerűen csak a célok kusza kavalkája végül nem kristályosodott egységes céllá? A szerző amellett érvel, hogy az ’56-os események egyértelműen arra utalnak, hogy „*a korábbi kapitalista gazdasági rendszer restaurációja nem fogalmazódott meg*” (230. oldal). A forradalomban aktívan részt vevő népiek nem kerülhették el a megtorlást. Természetesen a kialakuló Kádár-rendszer sem pusztán a népiek „eltaposásával” próbálkozott, hanem megpróbálta megnyerni a legkiemelkedőbb gondolkodóikat, így 1957-ben Kossuth-díjat kapott Németh László. Ennek ellenére ő maga semmilyen nyilatkozatot nem tett, felesége vette át a díjat és pénzösszeget, melyet a hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnáziumnak adományozta (ahol egykoron tanított). Papp röviden szól a hatalom (Kádár János) és a népiek (Németh, Illyés) találkozásáról (237. oldal). Ezen a veszekedésbe fordult találkozáson ott volt – az akkor még csak „felemelkedő” – Aczél György is. Kitűnő jellemzés olvasható az állampárt működéséről a 238–239. oldalakon. Ebből megtudjuk, hogy miként épült fel a döntéshozatal és hogyan „segítették” a párt-határozatot a „*szakmainak látszó grémiumok*” (239. oldal). Kiemelten jellemzi a „népiekről szóló párt-határozatot”, nem elveszve a részletekben, hanem a lényegét kiemelve.

Kétségtelen a kötet egyik „legérzékenyebb” fejezete az utolsó – politikai szempontból mindenképp –, hiszen a kortársak megjelentetésén túl

nem kerülheti el az 1989-hez való – valamiféle – viszonyt. A Kádár-rendszer sajátos húzd meg, ereszd meg politikáját szemléletesen adja vissza az írók és a politika egymással való viszonyában; érzékeltetve, hogy „hol a határ”, meddig merészkedhetnek el a szerzők (mi fér bele a három T politikájába). A szemléltetés a népieken keresztül történik – az Aczéllal való sajátos viszony például teljesen általánosítható –, ugyanakkor a népi írók „szépiróként alkothattak, de önálló politikai véleményt, ideológiát nem fogalmazhattak meg” (248. oldal) jellemezi – helyesen – a „faramuci” helyzet. Papp részletesen foglalkozik Illyés „kisebbségpolitikájával”, különösen Erdéllyel kapcsolatos szövegeivel és azok hatásával – a román vezetésben keltett érzéseket is bemutatva (249–250. oldal). Számomra itt egy kis hiányérzet marad: Földes György 2007-ben napvilágot látott kötete (*Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*) egy lábjegyzetes hivatkozást megért volna – a két ország viszonyának története iránt érdeklődő (fiatalabb) olvasók kedvéért. A tényleges epilógus a 250. oldal utolsó bekezdésével kezdődik – Illyés halálával – és lényegében véve rövid összefoglalásokkal a kötetben felvonultatott szerzőkről (250–252. oldal). Bibó Istvánnal ezúttal is kiemelten foglalkozik a szerző, aminek indoklása – „személye szimbólummá” vált (252. oldal) – érthető, azonban a Statisztikai Könyvtárban töltött idő korántsem csak a szakmai munkáról szólt (volt benne sértettség is bőven). Mégis miért vált akkora ikonná? – merül fel a kérdés. A szerző szerint azért, mert benne „mindkét csoportosulás megtalálta azt, amit a saját identitása szempontjából a legfontosabbnak tartott” (253. oldal) – vagyis ő volt a közös nevező a – megmaradt – népiek és a demokratikus ellenzék számára. A Püski Sándor – kiadó – kései emigrációja és ’89-es hazatérése, a New York-i évtized egyaránt rövid bemutatásra kerül, ahogy a hazai könyvkiadásban betöltött szerepe – népiek régi

köteteinek újbóli megjelentetése – is. A fejezetben bőven szól az emigráns irodalomról, annak szerepéről és jelentőségéről és az alkotókról egyaránt (254–256. oldal). A megszakítottság és folytonosság több szempontból is érdekes: a Rákosi-diktatúra, majd a Kádár-rendszer sokak szemében az 1945-öt követő „szerves fejlődést” akasztotta meg. A korábban létezett paraszti társadalmat az 1960-as évekre felszámolták, téveszítették átalakítva a „hagyományos” – és részben máig idealizált – falut. Az erről szóló, a „rég” népiek nyomán haladó új nemzedék munkáiba is bepillanthatunk, például Csák Gyula nyomán (257. oldal). Kiemelten foglalkozik – a népiek „hivatalos” örökösével – Csoóri Sándorral is (sajnos itt sem olvashatunk arról, hogy a Digitális Irodalmi Akadémiában elérhető a kötetben is idézett *Tudósítás a toronyból* című munka). A fejezetből azt is megtudjuk, hogy a népi mozgalom, hogyan vesztette el valóságérzékelését és miként redukálódott figyelmük lényegében véve egyetlen válságtünetre (demográfia) a ’80-as években. Árnyaltan – keveset – szól arról is, hogy a népiek tulajdonképpen – egy-egy személyi kilengéstől eltekintve – nem közeledtek az ellenzéki mozgalmakhoz, ennek okát azonban nem fejt ki – „messzire vezető okok” (262. oldal) –, ami érthető. Részletesen szó esik még a monori (1985. június) és a lakiteleki (1987. szeptember) találkozókról, az ottani vitákról, felszólalásokról. A könyv végül az 1990-es választások eredményével zárul.

Papp monográfiája – „mérést” tekintve kismonográfia – ékes bizonyítéka, hogy a XX. századi magyar történelemről is lehet szépirodalmi stílusban (!), közérthetően, tömören írni úgy, hogy közben az olvasó mintegy ráeszmél azokra a párhuzamokra melyek napjainkban is futnak.

(Jaffa Kiadó, 2012)

Bakonyi István

Fehérvári Antológia, 1938-2013

Antológia van sokféle. Hirtelen az jutott eszembe, hogy néhai Borbély tanár úr a székesfehérvári Teleki Blanka Gimnáziumban, a hatvanas években egy-egy helyettesítő órán így szólt: „Vegyék elő az antológiát!” Ő akkor az irodalmi szöveggyűjteményt tisztelte meg így módon. Aztán fölidézhetjük ugyanebből az időből az időnként megjelenő köteteket, többnyire a megyei tanács kiadásában, s ezek amolyan seregszemlék voltak a szűkebb hazához kötődő írók és költők műveiből. És eszembe jut már az *Argus* és a Vörösmarty Társaság korszakából a Péntek Imre szerkesztette *Helyszínlelés*, ami hiteles képet festett akkori állapotainkról. Ám a sokszereplős kiadványok mellett vannak olyanok is, amelyek néhány, egymással sorsközösséget vállaló szerző közös jelentkezését szolgálják. Miként nemrégiben a 63, amelyben László Zsolt, Heiter Tamás és Németh J. Attila versei és prózái jelentek meg.

A Szent István emlékévként kiadványai közé tartozó *Antológia, 1938-2013* igazából egyik csoportba sem sorolható be, hiszen 75 esztendő töl fel, 36 poétával. Olyan költőkkel, akik valamilyen módon kötődtek és kötődnek a királyi városhoz. (Nem véletlen, hogy a Bessenyei János tervezte műves, a klasszikus hagyományt követő keményfedelű borító tetején ezt olvassuk: „Üdvöz légy, királyi város!”) S persze az sem véletlen, hogy az ünnepi kötet előszavát Cser-Palkovics András polgármester neve fémjelzi az ünnepi esztendőben. Tőle egy idézet: „A költeményekből nemcsak a város zegzugos utcái, terei, épületei ismerhetők meg, hanem általuk kirajzolódik történelmi múltja és hangulata is. Az az erő, amely megfogta, vonzotta és megörökítésre ösztönözte a Székesfehérváron, Fejér megyében született, vagy a városhoz ezer szállal kötődő írókat, költőket.”

S valóban: György Oszkártól Gellén Miklós Gáborig ilyen költők valamennyien. Különféle értékekkel és ízléssel, sokféle stílussal és hanggal. Tulajdonképpen tükrözi mindez az elmúlt háromnegyed század magyar líráját is. Annál is inkább, mivel a legnagyobbak közül itt van Weöres Sándor, Csanádi Imre, Bella István, Pilinszky János, Jankovich Ferenc, Takács Imre, Kalász Márton és mások. A hatalmas munka és anyaggyűjtés egyértelműen a szerkesztő és kiadó Bobory Zoltán érdeme, s ehhez nemcsak a versek kiválogatása, hanem egy alapos „kislexikon” is hozzátartozik a kötet végén. Ebből megtudhatjuk a legfontosabb életrajzi adatokat mindegyik szerzőről.

Természetesen az sem kétséges, hogy egy ilyen antológia összeállításában szubjektív szerkesztői szempontok is szerepet játszhatnak. Boborynak köszönhetően ez a szerzők kiválasztásában nem látszik meg. Így kerülhettek egymás mellé a különböző felfogású költők. Más kérdés, hogy a versek kiválogatásában már nagyobb lehetett a szerkesztői szabadság. Ebben a tekintetben is rendkívül színes a kép. A legfontosabb szempontja a szerkesztésnek a minőségelv. Bár nyilván vannak értékbeli eltérések, de azt nyugodt szívvel mondhatjuk, hogy mindenki hozott értéket ebbe az összeállításába.

S persze az olvasó is szubjektív szempontok szerint válogat. Örül pl. annak, hogy a most 30 éve halott, 56-os emigráns Keszei István, a Fehérvárról indult, és Párizsban magyar költővé lett kiválóság *Ars poetica* c. szonettje épp úgy belekerült a kötetbe, mint példának okáért Bella István három nagy műve. De Pilinszky is a legismertebb verseivel van jelen, melyek már ama bizonyos, Borbély tanár úr kínálta szöveggyűjteményben is ott voltak jó fél évszázaddal ezelőtt. Igen, ez az antológia szöveggyűjteményként is használható a középiskolában!

Például azért, mert tudomásom szerint van arra lehetőség, hogy a magyartanárok a szűkebb hazai jeles alkotóit is beemeljék a tananyagba. Lehet-e ennél szebb utóélete egy antológiának?

Olyan szerzőkkel, akikről manapság nem túl sok szó esik. Hogy csak a korán elhunyt Vaderna Józsefet vagy a magányba vonult Álmos Istvánt említsem. A szerzők többsége egyébként ma is köztünk van. Az sem lenne baj, ha az iskolák

megkeresnék őket az antológia ürügyén, és esetleg rendhagyó irodalomórákra hívnák őket. Hiszen itt van köztünk Péntek Imre, Kovács Imre Attila épp úgy, mint László Zsolt, Szikra János, Balajthy Ferenc, Heiter Tamás vagy Saitos Lajos. És mások.

Az ünnepi esztendő eme nívós kiadványa érdemes arra, hogy ifjú szívekben éljen tovább!

(Vörösmarty Társaság, 2013)

NÉMETH JÁNOS:
Múlovarnő - 1993

Péntek Borbála

Cápvadászat egy akváriumban

- (Kötter Tamás *Rablóhalak* című kötetéről)

Érdekes és egyben borzongató kalandozásra hív minket az elsőkötetes Kötter Tamás, *Rablóhalak* című novelláskötetében. Egy különleges ember-típust fektet az író a boncasztalra: a gazdag, ámde érzelmekre látszólag képtelen, luxusétermekben unatkozó, VIP szobákban csajozó üzletemberek világába kalauzol minket. Az ügyvédként praktizáló szerző első kézből közvetít az ikertornyok – soha át nem tetsző – falai mögül.

Szépen, ívesen felépített a könete (mely a novellák világában viszonylag ritkaság), mindjárt az első írás kiemelkedik a sorból, mely a *Mars* címet viseli. Az bevezető pár oldal egy gyermek naiv álmodozása a jövőről, ahol majd robotok élnek az emberek szolgálatára a Marson, így biztosítva a jólétet és a szórakozást uraiknak. A gyermek illúzióit azonban már ott és akkor lerombolja az apai racionalitás, és észre sem vesszük, máris beszipant minket a pénz, a felelőtlenség, a bulik és az üres életek krónikája. De ne ijedjünk meg, Kötter és alteregói biztos kézzel tartják a horgászbotot és az olvasó figyelmét.

Ismerkedjünk hát meg Tamással, a menő cégvezetővel, aki, saját bevallása szerint, a fontos munkákat lepasszolja a helyettesének, mégis ő viszi haza a nagy lóvét és ő jár a cég pénzén elegáns éttermekbe vacsorázni és nőzni, „természetesen a cég érdekében”. És egyben ő az a figura is, aki vécepapírba tekert fejjel bujdosik a munkatársai előtt, hogy egy kicsit pihenni tudjon és aki öntudatlanul, részegen a legnagyobb buli közepén azt üvölti: „Mentsétek ki őket, könyörgöm, mentsetek ki őket! El fognak tűnni, így el fognak tűnni!”. Néhanapján fantáziavilágba menekül és olyankor mágusnak képzelet magát. Vagy vesz egy szamurájkardot, megtanul

egy-két szót japánul, az új munkahely kedvéért, teljes közönnyel alázza meg a kollégáit és nem remél mást az élettől, csak a megszokott luxusétermeket és a megszokott „Miss Bikini, Miss Diáklány, Miss Summer” versenyek győzteseiből álló kompániáját.

Találkozunk Nórával, a sikeres értékesítővel, aki sikkes kosztümjében már a továbbképzés alatt az emelvényről kiszúrja a veszteseket. Saját példájával lelkesíti a cég leendő embereit, külföldi utazásokról, szép lakásról, arany Jaguárról mesél: „Arra biztatlak benneteket, hogy fejlesszétek önmagatokat, hogy ne csak a pénzre, de a sikerre is vágyjatok, mert ez a mi hajtóerőnk”. Az előadás után aztán felveszi a szigorúan gyűretlen ruháját és a gyöngy-sorát, hátrazselézi a copfját és lemegy kutyába, amikor a főnöke igénybe veszi az extra szolgáltatásait is...

Bemutatkozik a minden gyanú felett álló bankár, a kötet legerősebb és leghátborzongatóbb novellájában. Neki még csak neve sincs, de jóban van mindenkivel, aki IGAZÁN SZÁMÍT, előre ismeri a történéseket az esti híradóból, női nevéken szólongatja a virágokat a kertjében és mellesleg időről időre diáklányokat támogat. Egyik este azonban váratlanul felkeresi őt a rendőrség egy eltűnt lány ügyében. A bankár bevallja, hogy ismerte a lányt, de nem hallott róla már hetek óta. A nyomozó felvilágosítja, hogy a fiatal nő a bankár lányával egyidős. Az üzletembert ez hidegen hagyja, hiszen ő gyanú felett áll. A kertben a virágok aznap mégis egy új névvel gazdagodnak: Blanka.

A szerző egyetlen egyszer hagyja el a belvárosi elitnegyedét, hogy egy romkocsmába kalauzolja el olvasóit. Kissé pejoratív hangvétellel mutatja

be a számára nyilván kevésbé ismert világot: itt is mindenki érzelmek nélkül szexel, a pénz az úr, mindenki mindenkit kihasznál, csak a szereplők elhanyagoltabbak, rosszabb ruhákban járnak, a fizimiskájuk helyett filozófiával jutnak be a nők bugyijába. A ki nem mondott kritika neonfényel ragyog ki a sorok közül: a lepukkant, szedett-vedett társaság a degradáló „spirituális” zenéjével nem versenyezhet a VIP szobák csillámos bájával, a „magazinman” nem áll szóba a ponchót viselő cilinderes alakkal. Hogy egyikőjük sem igazán boldog? A cég szempontjából ez teljesen lényegtelen.

Az elsőkötetes szerző, Kötter, tárgyilagosan, de jó adag öniróniával vezet be minket ebbe a zárt világba. A címadó, egyben a kötetet lezáró novella, a *Rablóhalak* ékesen bizonyítja ezt. Itt ugyanis fordul a helyzet: az kapja be a horgot, aki belógatta. Az adóbehajtó vágytól fűtve pénzt fektet a szuper-nő ruhakollekciójába, de kiderül, a nő nagyobb falat annál, mint amit a mi kishalunk benyelni képes.

A szöveg távolságtartó és merev, ami illik is a körbejárt témához. Mégis néha megcsillan egy-két költői kép. Ilyen például a „pepsi kék ég” kifejezés, vagy ez, a nihilt tökéletesen kifejező mondat: „A fák mögött maghatározhatatlan távolságban szögesdrótkerítés választja el a semmit a semmitől”. A személyes kedvencem mégis az a jelenet, amikor a panelban ébredő, zaklatott lelkű adatrögzítő lány így fogalmaz: „Hajnali öt felé járhatott. A csövek kezdtek ébredezni a falakban. Valamelyik fölöttünk lévő lakásban lehúzták a vécét, máshol zuhanyoztak.” Tökéletes metonímia.

Nagyon jól szerkesztett, igényes kiadvány. Az epizódszerű, mégis összefüggő történeteket szépen egészíti ki a fekete-fehér, kiábrándítóan hiteles illusztráció, Gyöngyi Attila munkája. Kötter az írások előtt idézetekkel adja meg a felütést; a téma komoly/komorságától függetlenül veti a be a Bib-

KÖTTER TAMÁS

liát és a popslágerek dalszövegeit egyaránt. Így veszi el, vagy adja meg az élet az ábrázolt kiüresedett világnak. Nincsenek válaszok, hisz nincsenek kérdések sem. Érzelemmentes, tárgyilagosa a papírra vetett, kimerevített kép.

Egzotikus kultúrába/világba kalauzolja az olvasót az író, de lássuk be, ez csak egy akvárium és nem maga a tenger. Kíváncsian várom a következő merítést, hiszen ez a téma nem végtelen...

(*Pesti Kalligram*, 2013)

Előhang az utóhanghoz

• Kiállítók a pécsi Dóm Kőtarban

Nehéz ma fiatalnak, nehéz ma művésznek lenni, s még nehezebb kiállítást rendezni saját művekből, nehéz a mai közéletben levetkőzni s megmutatni meztelen, szellemi önmagunkat, miközben meglehetősen pontosan lehet tudni és érzékelni a várható reakciókat, kritikát kapni a kanonizált, kortárs gondolkodás felől, vagy a legjobb esetben is csak egyfajta tűrést, érdektelenséget, de leginkább értetlenséget, mely folyamatosan sugárzik a streamline-hoz igazodó környezetből, mivel mint önérzetes alkotók kivonják magukat hatása alól.

Persze, lehetséges több választás is, ami a tehetős fiatalokra nehezedő külső nyomásban és kényszerben jelenik meg, hogy fel kell kapaszkodni az önmegvalósítás delejes színpadára, belevetni magukat egy hangoskodó és irányított esztétikai színjátékba, ahol igazi művészi elmélyedésre nincs lehetőség és *nincs idő*, vagy lehet választani a kívülállást, a széllel szembeni magányos haladást, mely nagy türelmet, önbizalmat és nagy erőbedobást igényel.

A kortárs művészeti élet egy olyan páncélburrokba zárt világra kezd hasonlítani, melyben belül darabokra hullott világok és életek bolyonganak, mindenfajta emberi kohézió nélkül, s a tér közbeneső ürességét a depresszió, vagy egy pszichedelikus felhangoltság illata lengi be, ami nem ad megnyugtató kielégülést az alkotók számára.

Nehéz ma fiatalnak és művésznek lenni! Körül – mindenfelé, csak hajszában megfáradt, a napi gondoktól megszürcült, az igazi szellem világából kiszorított emberek élnek, kiket már egyáltalán nem érdekelnek a neofiliában szenvedő, önmegvalósító művészek és alig értelmezhető alkotásaik, hozzájuk nem talál s nem is találhat kapcsolódási

pontokat, melyeken keresztül esélye lenne az alkotások értelmezésére, vagy bármiféle megközelítésére és integrálására. (Hagyja az egészet a fenébe!) Így a vernissage-t követő borozgatás és pogácsázás után a barátok, a rokonok és érdeklődő kollégák elhagyják a kiállító termet, a lámpákat lekapcsolják, a kiállítás pedig hosszú hétköznapi ürességben és sötétségben tátong a következő megnyitóig.

De a történet a sötétben is folytatódik az elvarázsolt kastélyban. A falakon ott lógnak, mint szellemek, a képek, a rajzok és a grafikák, a térben, a posztamenseken a szobrok, mint önmaguk szellemei és árnyai öröködnék, vigyázzák a drámát, a szünni nem tudó feszültséget, az oldódást és a szenvedélyeket, melyek nem tűnnek nyugalmat. Láthatatlan erő és energia dolgozik bennük, titokban hajtanak, úznak és égetnek, mert bennük folyamatos a pillanat s minden gondolat szabadon lebeghet.

Artifex = művészetalkotó! De ki alkot, ki készíti, mit készíti és kinek? Szent Tamás mondja: „Aki kézzel dolgozik, az kézműves, aki kézzel és ésszel dolgozik, az mester, aki kézzel, ésszel és szívvel, az művész.” Ők munkálkodnak a láthatatlanságban, a sötétségben? Visszhang nélkül? Hej, nehéz ma fiatal művésznek lenni!

A modern gondolkodás számos narratívát kínál. Ki-ki harsoghatja a magáét, vagy a másét, bár a discursus előre összetákolta ketrecben zajlik, önkéntes vagy kényszer alatti, kanonizált szavakkal és álarcok mögül járják a *művészétancot*, káprázató reprezentációkban.

Igen – a kortárs művészet így is pragmatikus szemléletű, a működés, a cselekedetek hasznossága kitüntetett szerepű, miközben az alkotás módszere

egy provizórikus szemléleten alapul, ami nem más, mint a *pillanat mámore*, egyben tragikomikuma is, amikor a múlt kidobható szemét, elhanyagolható hagyatékként, sőt, tanácsos mindent, ami onnan ránk maradt, negligálni, mert ami lesz, az lesz, az majd jön és hoz új lehetőséget, újabb mámort és újabb tragikumot, egy állandósult körforgásban, narcisztikus sóhajtások rengetegében.

Igen, a modern *kultúrfelszín*, amiben minden kontextus zavarban van, feltárlja megkerülhetetlen kérdéseit, melyek mindig az élet alapvető jelenségeire kérdeznak rá: hogy milyen ez a világ? A válasz pedig mindig bizonytalan: ez a világ a lehetséges legjobb, vagy: ez a világ teljesen kiismerhetetlen, felfoghatatlan, túlságosan bonyolult, tehát – felesleges rá sok időt pocsékolni, *van s majd múlik is*, de a hátrahagyott szomorúság marad!

A felszín meg csak tovább vibrál, mely lassan elmosza a félelmeket és a történéseket, a teret és az időt is. A korszellem nem kényszerít megismerni vagy összerakni az egészet – ugyanis az egész nem létezik –, csak fragmentumok vannak, csak önálló sodott történések és benyomások. A művész jobb, ha voyeur-effektusban szemléli a világot, melyben minden győzelem virtuális, mindenki a maga szemét saját szőnyege alá söpörheti. Mindez provizórikus, szellemi *transz-szexualitásban létezik*, ettől kapja jelenünk hermafrodita jellegét.

Nehéz ma fiatal művészeknek lenni! Nehéz ma jó kiállítást rendezni! Mégis megpróbáltuk. Hárman. Együtt. A múlt év végén, egy futó ötlet nyomán. A rendező elv kiderül az írásból.

- Vajon korszerű-e *kortárs világban* szobrot készíteni, illusztrációt rajzolni, képet festeni, vagy elmélyülni a gondolatok nehezen feltárható világában, akkor, amikor a világ anyagi minőségét hangsúlyoztatja, akkor, amikor minden anyag és emberi készítmény, bármilyen szellemi termék művészeti tényezővé válik, amikor minden jelenség és kreáció, mint félkész termék, az ötletektől hemzseggő művészek szabad prédájává lett, új jelentéshordozók válnak belőlük, vajon van-e létjogosultsága a műtermi munkának?

Palotás Koppány a kiállított munkáival mond igent, felvállalva azt az ódiomot, hogy rányomhatják a korszerűtlenség lesújtó bélyegzőjét, talál magának új módozatokat ahhoz, hogy gondolatait a modernség elfogadott technikáival és tanulságaival megjelenítse, azt a nézők elé tárja.

Fiatal, harminc éves művész, aki alig több mint két éve diplomázott a PTE művészeti karán. Most még, elsősorban kísérletező kedve hajtja, hogy a legkülönbözőbb anyagokban és technikákban próbálja ki formai, szobrászi ötleteit (beton, fa, öntöttvas, acél, beton, stb.), kutatja szellemi és jártassági lehetőségeit, próbálja kitapogatni azokat a határokat, ameddig képes elmenni, s amik között adnak kezébe, hogy feszültséggel és jelentéssel telítse szobrait.

Keresi azt az autonóm témát, ami kielégítheti művészi vágyait és törekvéseit, s egyben kapaszkodót jelentenek ahhoz, hogy ezt az agyonbonyolított világot önmaga számára megszelídítse, a maga számára érthetővé konvertálja, majd a szobrászat eszközeivel elkészítse, a csak rá jellemző műveit és prezentálja felénk, mint véleményét a világról. Ezt megtenni csak a profán világ kívüli, transzcen-

PALOTÁS KOPPÁNY: Hajó

PALOTÁS
KOPPÁNY:
Nyír

PALOTÁS
KOPPÁNY:
Ölelés

dens dimenzióban lehetséges, a műterem, a galéria és a média háromszögében.

Az olyan munkái, mint az *Áthatás I.-II.* műköszobrok, melyek egy téri és pszichikai esemény sajátos megfogalmazásai, meglepő festési vagy patinázási módszerével eltünteti a valódi hordozó anyagot, az áthatolás drámai eseményét lecsendesíti, lokalizálja és virtualizálja a formát, melyek ebben a kiemelt térben sajátos jelenségekké válnak.

A *Hajó* című kis bronzplasztikája mellőzi az irodalmiaskodás minden zsákutcáját, töredékében és csonkoltságában is Noé bárkáját idézi fel, melyben az élet s benne az emberiség éli át drámai kalandját, egy máig ható történet, mely most is tart, de kimenetele továbbra is bizonytalan. Ebben a cérnaszálon lógó közös sorsforogtatásban kell megtalálnunk létünk valamifajta értelmét és célját. A művész nem vonhatja ki magát az állandó újra- és újragondolásból, a maga meglátásait és értelmezéseit kell, hogy megtalálja és a nyilvánosság elé tárja.

A legizgalmasabb és legérettebb kiállított munkái, a nagyobb méretű betonszobrok (*Nyír*, *Ölelés*), melyek speciális betonból készültek. A *Nyír* körül-

belül egy méter magas plasztikája már túllép egy sima ötlet plasztikai megjelenítésén, egy nyírfát, a természet egyik szép jelenségét választja gondolat-hordozóul úgy, hogy annak természetes és jellemző formáit plasztikai jelekké alakítja át, nem ragaszkodik azok eredeti jellemzőihez, hanem egy téri jelkompozíciót formál belőlük. A nyírfa mitologikus és profán jelentésein túl, a művész egy drasztikus csonkolással, új szellemi tartalmat kölcsönöz a szobornak, feszültséggel tölti meg.

Palotás Koppány legnagyobb méretű szobra a kiállításon az *Ölelés*, melynek ugyanúgy a *felismerhetőség* a kiinduló gondolata. Talált magának egy különös és szép jelképet, melyben két nyírfa kapuszerű összehajlásában olyan, mint egy *tér-rajz*, expresszív és egyben transzparens figurativitás. Semmi sem az, ami. Részleteiben nyírfáág, gyökér, lefűrészelt ág, apró hajtás, levél, mind-mind felismerhető profán tárgy, melyek, mint lego darabok építik fel az ötletet, hogy antropomorf módon átalakuljanak. Úgy lesz belőlük két összenövő emberi figura, hogy maga az ember formailag meg sem jelenik. A szobor a művész filozófiai és emberi

önvallomásává válik. A betonplasztikát egy metafizikus derű hatja át, mindnyájunkban egy „déma vu” érzést generálva, mikor belőle felmerül ez a nagyon ősi kép.

- Az álmodozók és a különösöket látók mozgatják a világot, mikor kultúrát, vagy civilizációt emlegetünk, akkor is róluk beszélünk. Ligeti Attila egy fiatal, harminchárom éves álmodozó, aki különös misztikus figurákat vizionál és teremt, „emberálatokat” vagy „állatembereket”, egymásba építve a profán és a transzcendens világot. Gondolatvilágát és álmvilágát ezek a valláshoz és régi kultúrákhoz kötődő misztikus teremtmények s azok mába átvetülő árnyai töltötték ki. Mégis, ezek a sajátos felfogású szobrok a mai kor szüleményei és képviselői, hisz’ ebben a zavaros eszmevilágú és csapongó érzelmekkel teli világban élünk, a művek ezt tükrözik vissza, megjelenítve magukban a mindennapos tragédiákat és a sorsnyomorgatottak szomorú szorongásait, a nagy menekülést a „most” kegyetlenségétől.

A kiállítás középpontjába helyezett, fekvő *Krisztus* figurája is halmozódó és egymásra rakódó jelentésrétegekből áll, ami egyben, kvázi, a művész egészfigurás önarcképe is. Megjeleníti a mozdulatlan, a keresztről leemelt, szenvedéseibe behalt Istenembert, aki stigmáival feldíszítve, fekete árnyként lebeg előttünk, hogy aztán felfényesedve

LIGETI ATTILA: Jézus stigmái

LIGETI ATTILA: Álom

feltámadjon az emberiség megváltására. Áttörtsége, helyenkénti megszakítotttsága és mozaikszerű összepáratottsága mégsem csak egy konkrét lény karakterikus megjelenítése, hanem bármelyikünk ráismerhet saját megváltójára vagy hétköznapiabb jelentésében, saját szenvedéseire és kiszolgáltatottságára is.

A szimbólumok és jelképek pontos jelentései sohasem tárhatók fel egészen. Ebben áll rendkívüli hatásuk és erejük. Az *Újjászületés*, a *Szfinx*, és az *Álom* emberi méretű szobrai is ettől olyan hatásosak. Ligeti Attila pontosan, terv szerint megválasztott és párosított anyagokkal dolgozik, kihasználja azok fizikai sajátosságait, felületük simaságát vagy érdességét, anyaguk keménységét vagy lágyságát, sőt fényelnyelő vagy visszatükröző képességüket is. Az *Újjászületés* szobrát öntöttvasból készítette, a

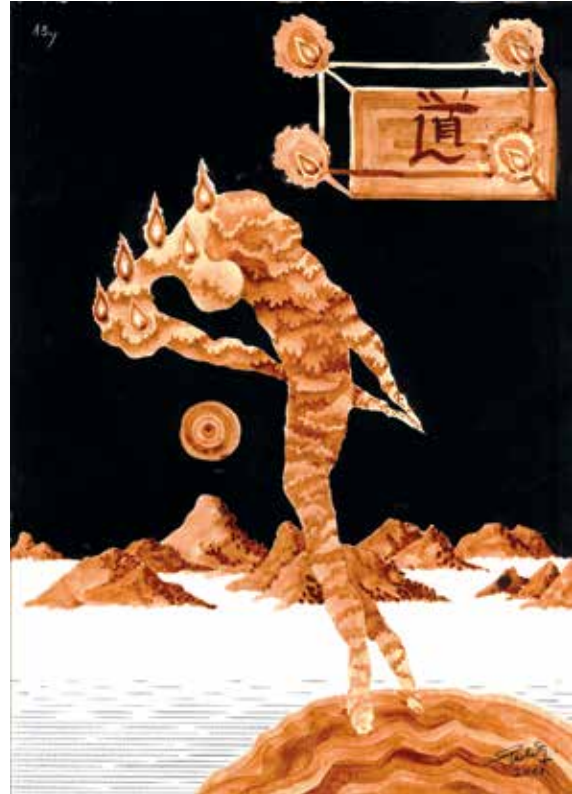

LIGETI ATTILA: Szfínx

darabokat hegesztéssel illesztette egymáshoz, majd befejezéséig a fém felületét felcsiszolta és felpolírozta. Az egyébként is áttördelt, a teret magán átengedő szobor tükröződő felülete bizonytalanná és lebegővé teszi a nehéz fémet, akár meg is láthatjuk benne eltorzult tükörképünket, ha belenézünk.

Hasonló technikával, a kisebb darabok összerakásának, a majdnem egészé építésének megfontolt módszerével formázta meg *Szfínx* című alkotását. Ezt a szobrot ciprus fadarabokból szerelte össze, mely egyszerre ember és állat is, csak fordítottja az ókori mitikus lénynek, mert ennek emberteste van és állatfeje, pontosabban egy tigriskoponya megfaragva. Csontos szemüregéből az üresség és az örökké megválaszolatlan kérdés tekint ránk, sugárzik felénk s kérdezi szavak nélkül, választ nem várva, hogy mi a létünk értelme és titka?

Az itt kiállított legújabb szobrai kősamottból készített figurák, melyek már valódi embert imitáló szobrok, bár ők sem tudják feledtetni hasonlóságukat a görög kő és kurosz alakokhoz. Jelentésükben azonban már nem a múlt mítoszaihoz, hanem a jelen földszagú valóságához közelítenek. Az állatok, a növények, a fizikai dolgok és jelenségek, az emberrel együtt a természetet képviselik. Csak az ember képes elgondolkodni a saját és közös létén, közös sorsukon. A művész természetes földfestékekkel és fénoxidokkal színezte a plasztikákat úgy, hogy azok sugározzák a föld természetes színvilágát, a sárgákat, vörösöket és barnákat. Úgy tűnik, hogy egyre következetesebben járja végig a

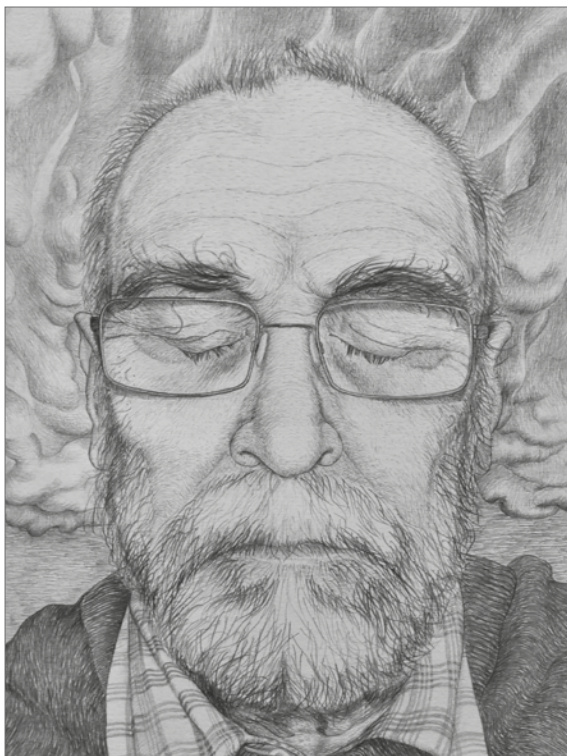
PALOTÁS JÓZSEF: Lao Ce 13

lehetőségek és a gondolatok szerteágazó ösvényeit, visszatér a múlt idők bűvöletéből és az onnan hozott tanulságok és tapasztalatok birtokában, a jelenben próbálja hasznosítani azokat, egy saját járható utat építeni a jövő felé.

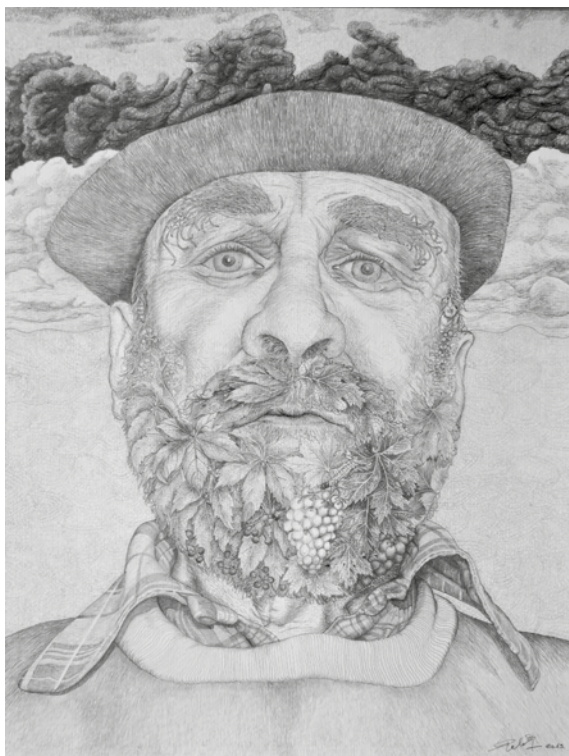
- S végül szólnék magamról. Már nem vagyok fiatal, hatvanhét éves. Aki már, ha hátra néz, mondhatja: „ez történt, ez vagyok én” A kiállítás falain egy életrajz hordalékai, grafikai lenyomatait voltak láthatók.

Semmi pökhendiség, semmi vagánykodás, csak tisztán és sterilen, minden szakmai elvárásnak megfelelően tálalva lógtak drótokon a rajzok, az akvarellek és a grafikák. A legkorábbi rajz, ami itt szerepelt, pontosan harminc évvel ezelőtt készült.

Több mint negyven év tanította a kezét és az agyat az együttműködésre. Amit a szem és az ész észre-vesz, előbb-utóbb papírra kerül. A szobrász ceruzával a kezében él és tervez. A rajz a szobor előlétele és előjátéka, pontosabban előképe. Héрак-

PALOTÁS JÓZSEF: Szemüvegem mögött a világ (részlet)

PALOTÁS JÓZSEF: Önarckép szőlőiloncával

leitosz azt mondja: „Ha az ember lelke műveletlen, szeme és füle hamis tanú.” Ezek a képek egy művész életének igaz tanúi, már lekopott róluk minden sallang, minden, ami pillanatnyi és minden, ami lényegtelen. Maradt a korpusz, a szikár és magányos vonal, a színek archaikus mosolya, a gondolatok meztelenül megmutathatják maguk.

A szobrász – aki ezzel a mesterséggel jegyezte el magát – mégis csak ezeket az időbe rajzolt és festett képeit rakta a falakra, hogy a falak határolta többi teret a két fiatal növendék használhassa ki. Furcsa, A2-es méretű grafikasorozat, mely tizenkét darabból áll, megtöltött két falfelületet. Saját verseim és illusztrációim, színes és szomorú gondolatok együtt egy grafikai zenekarban. Bennük a művészet három alapélménye mutatja meg magát: a szenvedély, a szenvedés és a szomorúság.

Mindezt nagyon is vidáman, szinte szórakoztatóan, mintha a művész örülne saját tevékenységének. Nem nyomasztja már az alkotás kényszere, a

kívülről érkező elvárások, nem köti kezét a kortárs lét loholó vesszőfutása, hanem teszi azt, amiben örömet leli.

Mintha az átélt múlt rakódna rétegekben egymásra, ahogy a vonalak és színek vagy szavak üveggé vált lapjai, mert itt már teljesen mindegy, hogy milyen műfajban, versfaragásban, képíráásban vagy képfaragásban valósul meg, a fontos az, hogy a dolgok legmélyét érintsük, minden erőlködés nélkül, legfőképpen működő szellemi szimatunkkal, mert azok érintése túlfűti az alkotó szellemet, aztán kirobban s kép lesz belőle, szobor vagy vers. Nem számít már, hogy a nagy forgatagban fürdők mit gondolnak, s mit mondanak róla.

Egyik képen, három különböző méretű önportré nyújtja lila nyelvét a világra, mert már a művész megszabadult a kényszerű működéstől s a tőle való függéstől, mert már megteheti.

A falon a lemeztelenedett tény, a szemlélődés és a csinálás között feszülő hatalmas ellentét, ami

végig kíséri az alkotó ember életét. A valódi megismerés nem anyagi, nem cselekvő törekvés, nem kiizzadt mesterséges kép, hanem a megfoghatatlan tudás a transzcendensből jön. Az így született ismeret a világ állapotáról szól, már ha van még, aki érti.

Rajzaimon ezt az állapotot próbáltam érzékeltetni, melynek lapjain egyszerre mutatkozik meg a világ, az egyre rosszabbodó szellemi és lelki állapota, egyben az élet különös nagyszerűsége is. A művész e két dolog határvonalán áll, egyszerre lát át az anyagi világba és a szellem felségterületére, egyszerre tudja szemlélni és felfogni a hétköznapit és az ünnepit.

A *világ* nem figyel az álmodozók cselekedeteire, hanem közönyösen folyik tovább. A folyópartok, a falak idővel üresen tátonganak. Nyüzsgő, szürcsöl

a profán világ s *agyonszubsjektivizálódva* kerüli ki az eléje kerülő talányokat.

S végül, *Az edzésben tartott nyelv* című versemben írom kissé rezignáltan:

„Lehet hogy csak szimbólum voltam
TAUTOLÓGIA személyes KÖRFORGA-
LOMban
Kitalálódttam magamból magamért
Voltaimat gyakoroltam gyártottam
Most pedig saját okaimat nyitogatom
Kit-kat SZIMBÓLINTOK magamnak!”

Verzió a kiállítás címe. Három művész, három verzió arról, hogy hogyan látjuk hárman a világot.

LIGETI ATTILA: Újjászületés

Wehner Tibor

Jelentőségteljes

• III. Zalaegerszegi Szalon

Kiállítási enteriőr

Ha egy városi keretek között rendezett tárlat csaknem harminc művész részvételével szerveződik meg, akkor – mind a város, mind pedig a város művészete – méltán minősíthető jelentőségteljesnek. Elmondható, hogy csaknem minden Zalaegerszegen élő és dolgozó, és a településhez erősebb vagy gyengébb szálakkal kötődő, innen elszármazott, de azért műveivel vissza-visszatérő képző- és iparművész itt van – és ez napjainkban, magyar viszonyok között korántsem természetes jelenség: sőt, kivételes helyzet, hogy nincsenek sértődöttek, tüntetőn távolmaradók, tiltakozók. A résztvevő művészek örömdetes nagy számának regisztrálása mellett számos más tényezőt is mérlegelnünk kell ahhoz, hogy a kiállítást jellemző vonásokat megrajzolhassuk, s a tárlat művészeti

jelentőségét meghatározhassuk. Így a létszám mellett a tárlat arculatát árnyaló, mellőzhetetlen külsődleges tényező a művészcsapat összetétele is, amelynek vizsgálata során a generációs sokszínűsége hívhatjuk fel elsőként a figyelmet: a nagy öregek, az életműüket már felépített alkotók mellett fellépnek a nyomukban járó idősebbek, valamint a középgeneráció magabiztos képviselői is, és hangsúlyos jelenség az érett, a tehetséges fiatalok fellépése. S mindez már a kiállítás jellegének, összképének egyik meghatározó eredője is: a változatosság uralja a III. Zalaegerszegi Szalont. Hagyományos művek és új műforma-objektívizációk, tradicionális kifejezések és váratlan, szokatlan megszólalások avatják izgalmassá ezt a friss műegyüttest.

BÁRDOSI KATINKA: Lélek moiré - olaj vászon - 2011

NAGY KÁLMÁN: Tűz - olaj, vászon - 2014

Kiegyensúlyozott a színvonal: egységesen magas minőséget reprezentál a kollekció, amelyben a különböző művészeti ágazatok, műformák, műtípusok aránya harmonikusnak ítéhető. Azonos súllyal vannak jelen a nagyobb és a kisebb formátumú táblaképek, a kisebb és a nagyobb méretű grafikák – egyedi és sokszorosított lapok –, az akvarellek, a kisplasztikák és a kiállítási szobrok, kisszobrok, és a hagyományos kategorizálás szerint az iparművészet ágazatához kapcsolható kerámiák, tűzzománcok. Mindemellett fontos szerepet kap az installáció, valamint az új médium, a videó, amely az időt és

KOLLAR LÁSZLÓ KÁROLY: Lény - acél - 2006

a mozgóképet a vizuális kifejezés új minőségévé avató módszerével akciót, történetet, jelenséget vetít a befogadó elé, s a megszokottól eltérő, szokatlan produkció átélőjévé avatja a szemlélőt. Bonyolítja a helyzetet, ha a vetített vagy a képernyőn megjelenő mozgókép a hagyományos művészeti kifejezés tárgyaival, képpel és szoborral szoros összefüggésben, összekapcsolva, szintézisben jelenik meg.

Ebből a futó leltárból is eredeztethető a tárlat anyagi és technikai gazdagsága, de még inkább az alkotói attitűd, a művészeti és művészi szemlélet, az alkotói törekvés más és más iránya, más és más stílusú és hangvételű művekben testet öltő vetülete. A korábban, nem is olyan régen, néhány évtizede a magyar művészetben egymástól oly élesen elváló, esetenként egymással szembeforduló figuratív-absztrakt formarend ma már természetes jelenségként, megszokott kettősségként él egymás mellett, és nem kérdőjelezhető meg egyik nyelv sem; sem a természetelvű, sem az elvont kifejezés létjogosultsága. Azért sem, mert manapság már, számos váltás után, ismét a megújított figuratív kifejezés vált a progresszív tendenciák meghatározó művészeti áramlatává, és mintha az elvont képi nyelvezet lenne megszokott, kevesebb újdonságértékkel felruházott. A III. Zalaegerszegi Szalon művei között a képi-plasztikai

elbeszélés válaszolthat így a jelszerű tömörítéssel, a klasszikus komponálásmód feleslegét az elvonatkoztatott képépítéssel, a szimbolikus felmutatás ellenpontjaként jelenhet meg a meghökkentő konceptualitás. Minuciózusan kidolgozott, technikai tökélyre vitt kompozíciók mellett látszólag hanyagnak és lazán odavetettnek tűnő tárgyidézetek kapnak bemutatóteret.

A rendszeresen, vissza-visszatérően megrendezett szalon-tárlatok fontossága aligha vonható kétségbe a III. Zalaegerszegi Szalon műegyüttesének tükrében. Mert lehetőséget teremt az alkotóknak az új művek bemutatására – illetve a tárlat erőteljes inspirációkat ad a munkák elkészítésére, megalkotására –, és a közönség, valamint a kritika, a művészeti dokumentáció számára a leltár megvonásának lehetőségét nyitja meg: pontosan felmérhető, hogy hol tart, merre mozdult az a szféra, amelyet

társadalom- vagy valóság-tükörnek, a kor lényegét megfogalmazó, a korról ítélező művészetnek nevezünk. Fontos kontroll, nélkülözhetetlen fórum tehát a szabad keretek között megrendezett szalon, amelynek helyi változataira alapozva, városi és megyei fórumaira építkezve akár felmenő rendszerben lenne megrendezhető az évtizedek óta halogatott országos művészeti seregszemle.

Ez a 2014-es Zalaegerszegi Szalon sikeres vállalkozásként, magas színvonalú művészeti rendezvényként vonulhat be a város kulturális krónikájába, művészettörténetének lapjaira: megkérdőjelezhetetlen minőségű, élményt adó művek, izgalmas teljesítmények, érdekesítő kezdeményezések jellemzik. A kiállítás anyagát mérlegelő zsűri ezért is volt meglehetősen nehéz helyzetben: a díjazható alkotók, a díjazandók száma többszörösen is meghaladta a rendelkezésre álló díj-számot. Így csak egy

MONOK BALÁZS: Obsessive compulsiv disorder - gipsz - 2013

TÁNCZOS GYÖRGY: Danaé II. - diópác, karton - 2014

FRIMMEL GYULA: Repülő sziget - rézkarc

teljesítményt honorálhattak a zsűri tagjai – teljesen egyhangú vélemény-nyilvánítással és értékeléssel –, azt, amely megítélésük szerint leleményesen ötvözi a tradíciót és az újítást, amely gondolatilag mély, és amely formai megvalósításában, technika-alkalmazásában roppant szellemes, s mindezek mellett a helyi kötődése is szoros.

És ha mindezek kapcsán, mindezek ismeretében valaki a helyi jellegzetességeket, valamiféle zalaegerszegi művészeti genius locit keresne ebben az anyagban, az bizony csalódni fog: ma már elvesznek a helyi vonásokból épülő karakterek, feloldódnak a helyi ízek, elenyésznek, vagy csak a külsődlegességekben érhető tetten az összekötő jegyek és kapcsok, valamiféle közösséget és azonosságot sejtető és feltételező párhuzamok. Azt is csak nagy-nagy kockázattal szögezhetjük le a mai globalizált világban, hogy a magyar művészet nehezen kitapintható jelenkori rendszerében erőteljesen dunántúli, pannon szellemiségű művészet ez, amely az Alföldön aligha szólalhatott volna meg

így, ahogy itt megszólalt. De mindenki a maga útját járja, mindenkit hallatlan sok és erőteljes hatás ér – mind vizuálisan, mind érzelmi síkon és gondolatisággá érő élményszerűséggel –, s maga a művészet is széttagolttá, polarizálttá vált, határtalanná tágította önnön dimenzióit.

Számos, más lehetséges megközelítésmód mellett így is szemlélhetjük e változatos, sokszínű és sokrétű, megannyi önálló hangot megszólaltató, értékes és szép műveket felsorakoztató kiállítást, amely önértékein túl egyúttal megteremti az erős városi kiállítási fórum, a Zalaegerszegi Szalon sorozatának további, távlati esélyeit is. Gratulálva a művészeknek és a rendezőknek, ezekkel a gondolatokkal ajánlom figyelmükbe – a Magyar Kultúra Napján, a *Himnusz* születésnapján – ezt a szép kiállítást.

(Elhangzott a III. Zalaegerszegi Szalon megnyitóján, 2014. január 22-én a zalaegerszegi Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben.)

Enteriőr a kiállításról

Péntek Imre

Budaházi - évtizedek

- **Összegzés és visszatekintés a Göcseji Múzeumban**

Mindenképpen jót tesz egy már kialakult, karakterisztikus oeuvre-nek, ha újabb és újabb oldaláról mutatkozik meg, más-más fénytörésben, meglepő nézetben, válogatásban kerül a közönség elé. Megteheti ezt a jó szimatú kurátor, intézményvezető, hisz neki sem mindegy, sikerül-e az érdeklődést újra és újra felkeltenie – akár egy jó nevű művész iránt... S előfordul az is, hogy a művész maga gondoskodik új, tematikus csoportosítások létrehozásáról, amelyek a már elkészült művekről, a köztük lévő „áthatásokról”, összefüggésekről képesek új információkat adni, s ennek az elképzeléseknek keres kiállítóhelyet.

Bizonyára az előbbi is motiválta a kurátort, Kostyál László művészettörténészt, aki az idén januárban a 60. születésnapját ünneplő festőművésznek, Budaházi Tibornak rendezett retrospektív kiállítást a Göcseji Múzeumban. A megnyitót egy régi barát, Novotny Tihamér vállalta, aki régóta figyelemmel kíséri a festőművész pályáját, az 50. születésnapján katalógus tanulmányát írta, majd az 55. évfordulón a zalaegerszegi és szombathelyi kiállítást méltatta.

S lám, az újabb jeles dátum, az újabb számvetés ideje is elérkezett. Az alapos és mély elemzésből, amit ez alkalommal hallhattunk, egy lényeges meg-

BUDAHÁZI TIBOR: Bicikli - 1976

állapítás: „Budaházi érzi, sejtí, hogy a szimbólumok újjáélesztésére és újraalkotására szüksége van a világnak. El kell ismerni, hogy nagy lelki, szellemi és intellektuális teljesítmény ez a szépség jegyében! Ugyanis: „az Istenbe vetett hit bármilyen privát megvallása, a hit kifejezését szolgáló számtalan jel kizárólag szimbólumokban él. Kommunikálni az Örökkévalóval, kommunikálni az éggel ezek nélkül nem lehetséges.” – idézi Dávid Katalint. A jel-formák virtuóz művészenek tehát csak eszközei az általa nagy fantáziával megalkotott „spirituális kapaszkodók”. De nem csak eszköztára, műfajai is végtelenül változatosak. A sokoldalú művész – aki plasztikákat, elektrografikai műveket, papír-objekteteket is készít – ez úttal első sorban festményeit és grafikáit állította ki. Kiteljesedő oeuvre-jének mintegy esszenciáját.

S szép eredményekről adhatunk hírt, ha visszatekintünk az elmúlt tíz évre, csak a főbb elismeréseket sorolva. A Szekszárdi Festészeti Triennálén az Oktatási és Kulturális Minisztérium Díja, 2008; a kecskeméti Kortárs Keresztény Ikonográfiai Biennále díjai, 2008-2009; a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep Káplár Miklós-díja 2011, majd az első díjast megillető önálló kiállítás a bősörményi galériában, 2012-ben. Hazai, egerszegi tárlat 2012-ben, a Gönczi Galériában, 2013 elején Győrben, a Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi Térben mutatkozott be, majd októberben a III. Ars Pannonica Nemzetközi Képzőművészeti Biennalé festészeti díját nyerte el. Ezt követte a zalaegerszegi Göcseji Múzeumban a születésnap tárlat, idén január 27-én, mely nem csak egy művészeti esemény volt, hanem bensőséges ünnepség, a város köszöntötte egyik legelismertebb,

BUDAHÁZI TIBOR: Fej

BUDAHÁZI TIBOR: Kereszt II. - 1995

országosan is jegyzett alkotóját. Aki a 80-as években, nem kis kockázatot vállalva, Köszegremetéről, Szatmárból indulva, e pannóniai városban találta meg otthonát, az inspiratív légkört s építette fel műtermét. (A szó fizikai értelmében is.)

Ebben a képanyagban helyet kaptak – némileg nosztalgikus éllel – az egészen korai munkák is. Mint az 1972-es *Nagypeleskei gazdák*, amely az alföldi, karakteres realizmus jegyeit mutatja, vagy a *Szatmári műterem*, amely az első műhely meghittségét és biztonságát sugározza. Számomra egy kedves, emlékeket ébresztő mű, az 1976-os *Bicikli*, hisz' fiatalságunk, a hatvanas-hetvenes évek egyik meghatározó közlekedési eszköze, már-már kultikus tárgya volt. A *Nyár* (1985) az átmenet időszakának jellegzetes alkotása; csupa ragyogó, tobzódó színekavalkád, megáradó életöröm. Még megragadóbb a *Csodálatos világ* (1982), mely az égi és földi káprázatok eufórikus tablója. S aztán egyre

komorabb, sejtelmesebb alakzatok kezdik eluralni Budaházi képi világát. *Falak, Töredékek, Jelek* veszik át helyét a tárgyiasan leképezhető valóságnak. Ezek között feltűnnek vallási szimbólumok, mint a kereszt, de épp úgy jelen van a misztikus háromszög, a mindent látó szem, az „istenszem” e sajátos, változatos – olykor kifejezetten lírai – megfogalmazása.

Budaházi festői kvalitásait azok a művek mutatják leginkább, melyek a pseudo-történelem, a titokzatos, letűnt civilizációk tárgyi –szellemi maradványait jelenítik meg, rendkívül finom, érzéki, sejtető formákban. Ahogy Hann Ferenc, egyik értő kritikusa írta róla: „Budaházi piktúrájának kulcsszava az allúzió”. A sejtetés, célzás, utalás. Olykor merev, geometrizáló alakzatokba rendeződik a múlt maradványa, máskor lágy, biomorf formációkat képez, a felvillanó, belülről „szivárgó” fények, rétegzett, áttetsző struktúrák teszik ezeket a

felületeket még izgalmasabbá. Egyébként érdekes: festőnknél megfordul a megszokott helyzet, míg az előtér formációi nagy, foltszerű alakzatokba rendeződnek, addig a háttér rendkívül részletező, aprólékos megdolgozottsággal készül, finom, mikroszerkezetű struktúrákat alkotva. Az opuszokon gyakran megjelenik az a "vízfodorszerű írásfolyam, mely megint csak többértelmű, hisz képalkotó elem", grafikai jellegű, izgalmasan tölti ki a rendelkezésre álló síkot..." (Szintén Hann Ferenc megfigyelése.)

A jelszerű megjelenítés jellemzi kompozíciók újabb fejezetét. Itt már eltűnik a történelmi forrás, a mintázat, a végsőkéig vitt, a makro-és mikrovilág szerkezetét jelképező ornamentika válik meghatározóvá. Elvont, univerzális formációkkal találkozunk, végsőkéig lecsupaszított, filozófiai tartalmak érzékiesülnek – mintegy végletes kontrasztként. S mind aprólékosabb kidolgozású felületekkel találkozunk, a csónak alakú fejfák hullámzó sorozatokba rendeződnek, hol színesek, hol fekete-fehérek,

a vizuális ritmus vezérli a képalkotó elgondolásait. Szépek és ihletettek a kereszt-formációk, a meglepő sárga színárnyalatokkal. Az egyiptomi kereszt emlékeztet leginkább az emberi alakzatra, s Budaházi az ebben rejtőző lehetőségeket maximálisan kihasználja, több variációban. Az *Alak* sorozat a színdinamika játékaival kápráztat el, míg az aranyfestést is felhasználó művészkönyv-töredék a szakrális tartalmakra utal. Feltűnik a labirintus is, mint a rejtélyek örök szimbóluma. S mindezeket a gondosan, már-már bravúrosan kidolgozott „látványokat” (Isten szeme, négyzet, háromszög) a jellegzetes budaházis írásmező, a kalligrafikus hullámlás veszi körül, sajátos érzéki-gondolati keretként.

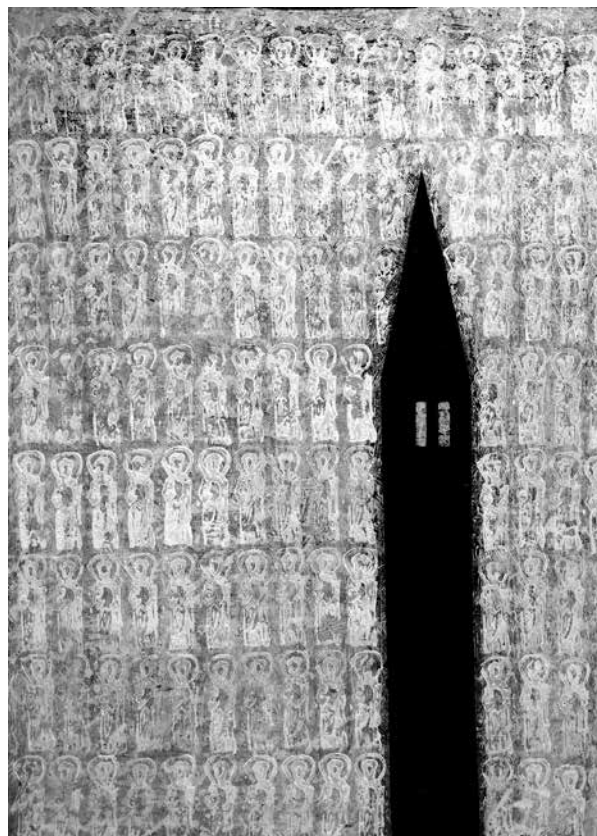
A gyakran feltűnő *Fal*-sorozat darabjai a „határvonalról” is szólnak, *Fal I. II.* a történelmi időbe visz vissza apostol figurájával, lekopott vagy levert freskó-töredékek üzenetét felidézve, a magyar középkor archaikus-vallásos üzenetét fogalmazva meg az utókornak.

BUDAHÁZI TIBOR: Könyv - 2014

BUDAHÁZI TIBOR: Alak - 2011

BUDAHÁZI TIBOR: Fal I. - 2011

Végül elmondható: Budaházinak sikerült az érzéki és gondolati kifejezőmód határán egyensúlyozva, komoly életművet létrehozni, s a hihetetlen tömörséggel, átértelmező erővel jelentkező attribútumok felerősítik a képek spirituális kisugárzását, azt is mondhatnánk: auráját.

De szóljunk plasztikáiról, objektjeiről és a művész-könyv-kompozícióiról is. A már több helyen szereplő „könyvobjekt, Az út”, mely egyik meghatározó elme a kollekciónak, ezúttal is gyönyörködött és meghökkent „átváltozásával”. A statikus könyvalakzat – Budaházi beavatkozása következtében – dinamikus forgástestté, levegős plasztikává alakul, megejtő látványossággá. s van egy mélyebb értelmes is. A piros (véres) folyó – mely elválasztja a két, éles lapjaival „kaszáló” könyvcsoportot, akár a szemben álló gondolatok, ideológiák jelképe is lehet. Korunk kibékíthetetlen ellentéteinek metaforája. Véres konfliktusok analógiája. A könnyed könyvlapokra írt betűk, szavak emberek tragikus sorsát hordozzák, s a Petőfi vizionálta „vérfolyamra” választja el a két tábor, a két felet. A könyv – mint „lelet” – továbbra is érdek-

lődése középpontjában áll: a roncsolt, tépelt lapok, könyvimitációk kitarulva adják elő „titkaikat”. Az írásképp vizuális mintázattá, dekoratív, kalligrafikus indázattá válik, igazolva Hegyi Lóránd azon megfigyelését, hogy az „új szubjektivizmus” jellemzője „a képfelület anti-intellektuális, ornamentális felfogása, a dekoratív elemek kihangsúlyozása”. Mi az érdekes Budaházi eljárásában? Az, hogy nem tömegtermelés (tapétaminták, vizuális közhelyek) világához fordul, hanem számára a történelem, az egyszeri, személyes történés szolgáltatja a stilizálható, továbbformálható anyagot, továbbformálható matériát. A múlt maradványához, „beszédese” fragmentumaihoz nyúl, amikor érvényesíti a szeriális játékosságot, a minimalizmus apró, alig észrevehető eltéréseit. Így válik a szatmárcsekei fejfák motívuma könyvlapokon sorjázó variánsokká, szeriális felületté. Hol fekete-fehér, hol színes kavalkád, kaleidoszkóp uralja ezeket kitarulkozó lapokat, mintha a hajdani idők temetői nyílnának meg előttünk. A középkori bibliai ábrázolásból ismerős apostol figura is szeriális sorozatokba rendeződik, a szakrális formációk felé nyitva

utat. De a jelenig érő ez a kulturális metaforákban való gondolkodás, akár a Fekete könyv vagy az üres (fekete lapokból álló) könyv, notesz lapjait tekintjük. Így született a Babits-évforduló „kettős képe”, az *Hommage a Babits*.

De vannak érdekes, egészen új fejlemények is: egyik a narrativitás irányába keresi a tartalmi és a formai megújulás útját, mint a Szent Mihály a mennyei seregek élén (2013), a másik a festőiség, a színek, a színösszeállítás újabb érvényesítése, mint a *Könyv*, amelynek két lapja két karakteres, piros-kék színfolt. A szigorú szerkezet és a véletlenszerűen „odacseppent”, szétcsorgó festékmozgások, elasztikus egyneműségének érvényesítése. Én úgy vélem, mindkettőnek van létjogosultsága, és logikusan illeszkedik Budaházi évtizedek alatt kiküzdött, az anyag szerkezetét, törvényeit tisztelő és a szellemi mozgásokat rögzítő, feltáró, rekonstruáló szemléletéhez.

Hegy Lóránd írt egyszer a kelet-európai avantgárd szelíd, (ön)ironikus lázadásáról, mely ugyanakkor következetes és makacs. Hasonlóan mondhatjuk, csendes, szelíd avantgárd, amivel a hatvan éves művész szembesít bennünket. A csábítások és csalódások sem térítették el választott szenvedélyétől. Budaházi lapjain a drasztikum átpoetizálódik finom, talányos jelmezővé, melyeken az apokalipszis lovasai, a bibliai szörnyek, vagy János jelenései szeriális kompozíciókká, emblematikus formaelemekké alakulnak. Ám a játékosnak tűnő dekorativitás mögött ott lüktet a tragédia, felsejlenek a sötét, fenyegető árnyak, ahogy érzékelhető az égi szférák arany „fedezete” is: a mindent látó szem ítéletében megnyugvó örök (gyermeki) bizalom. Ami kiapadhatatlan éltetője, forrása ennek nyughatatlan, spiritualitástól ihletett művészetnek.

Kiállítási enteriőr a Göcsej múzeumban

Novotny Tihamér

Genezis

● Nemes László festőművész kiállítása

Keresztury Dezső VMK, Gönczi Galéria, Zalaegerszeg, 2014. február 20 – március 14.

Az egészen mélyre eresztett erdélyi és most már egyre inkább szétterülő hazai gyökerekkel is rendelkező Nemes László festőművésszel – ó, mennyire nem szívesen különböztetem meg ezt a két szellemi s a Trianon utáni különálló államnyelvi territóriumot, de hát a realitás kötelez – legutóbb január 29-én találkoztam zalaegerszegi műtermében, ahol egy gyors mustrát tartottunk a legfrissebb és régebbi művei fölött. Természetesen fényképeket is készítettem a hangulat megörökítése és az emlékezet kedvéért, majd a beszélgetést vacsora mellett folytattuk a művész közeli otthonában.

Hazatértem után a világhálón váltottunk néhány levelet a Gönczi Galériában szerveződő *GENEZIS* című tárlatáról, és kértem őt, hogy írásban is fejtse ki nekem ehhez a művészeti programjához kapcsolódó nézeteit. A továbbiakban tehát az ő vallomásának lényegi részleteit, művészetével kapcsolatos meghatározásait és körülírásait használom fel arra, hogy vele együtt gondolkodjak nézeteiről, újabb keletű munkáinak természetéről és összefüggéseiről. Nem utolsósorban volt festőtanárának, Miklóssy Gábornak az eszmerendszerét is itt-ott megidézve, hiszen a hajdani mester szigorúsága és következetessége, felszínességellenessége, mély intellektusa és a festészet iránti elkötelezettsége feltételezésem szerint – akár inspirátorként, akár „felettes énként” – meghatározó lehetett Nemes László fejlődésére is.

Miklóssynál olvashatjuk *A kompozícióról* szóló 1972 körül keletkező pedagógiai elmékedésében, hogy „van egy kitermelt fiatal nemzedék, amelyik elég felületes akarnoksággal a régi ismeretekből nem tudott annyit elsajátítani, amennyi egy új művészet-

NEMES LÁSZLÓ: Genesis - vegyes technika

ben is szilárd alap lehet. Ez a fiatal réteg általában nagy kollektív sodrásban él, és az uniformizált életkeretben épp a saját egyéniségét (ha egyáltalán van) nem tudja kifejleszteni, amire a legbüszkébb akarna lenni, pontosan egy kapzsi türelmetlenség miatt is.”¹ Az egykori mester világosan látta az új irányzatok csapdáit. Ugyanebben az írásában így folytatja gondolatait: „Nem vitás, hogy a főiskola nem maradhat meg a múlt századi akadémiák poros szemléleténél.

De az sem vitás, hogy a növendék az újnak képzelte ne úgy hasonítsa át, mint amikor a néger sárga cipőt húz, és cilindert tesz az úszónadrág mellé. [...] Ahol a törvény megszűnik, kezdődik a zsarnokság vagy az anarchia.”² Majd nem sokkal lejjebb Schellinget idézi, aki azt mondja, hogy „az igazi jövő csak a romboló és megőrző erők együttes eredménye lehet. Éppen ezért nem a gyenge, az újkor minden evangéliumának uszályába került szellemek, hanem csakis az erős, ugyanakkor a múlthoz is ragaszkodó szellemek azok, amelyek képesek az igazi jövő megteremtésére.»³

A fiatal, frissen diplomázott Nemes Lászlót is valószínűleg megérintette ez a „kapzsi türelmetlenség”, hiszen ő is egy „kereső és megújulásra vágó” alkotója volt saját generációjának, ám mindig is hitt „a szakmai tudás felsőbbrendűségében”, „a tanulási folyamat” szükségességében, az alkotás társadalmi, kulturális és szellemi beágyazottságában. Egész eddigi művészeti tevékenysége bizonyíték erre. Nemcsak azért, mert a kipróbált újdonságok mindig valami sajátos ötlettel, az egyéni tapasztalásból születő markáns ízzel, de a hagyományok tiszteletével is társultak nála. Ezért történhet meg velünk, nézőkkel és értelmezőkkel például az, hogy ha meglátjuk azt a bizonyos vízszintesen húzódó, gesztusértékű kék foltot a *Nehéz szülés* című festményének felső harmadán, természetes reakcióként Vermeer *Lány gyöngy fülbevalóval elnevezésű* képe juthat az eszünkbe, ahol a nő turbánján ugyanezzel a – megidézett – színnel találkozunk.

Nemes nagyon is tisztában van azzal, hogy csak annak lehet jövője, akinek múltja van. Ő tehát nemcsak, hogy nem tagadta meg, de keresi, kutatja is európai és nemzeti műveltségi gyökereit és szellemi közegét. Vállalja szűkebb és tágabb társadalmi környezetét, megvállja hovatartozását, személyes hitbéli elkötelezettségét, megfesti érzelmi életét és élményeit. Tudja, hogy a valódi művészet nem pusztán „exhibíció”, önmutogató feltűnési viselkedés, de egy olyan folyamat eredményeként születik meg, amelynek megvannak a szilárd alapjai. Mert az egyéniség csak úgy születik és marad meg, ha szuverén kifejezési eszközei nem levegőbe rakott vakolatra, „hanem mélyen alapozott építmény falára kerülnek”

– ahogy Miklóssy Gábor is állította egy vele készült riportban.⁴ „Csak aki már valaki, az csinálhat olyat, ami már valami» – éled fel bennünk Goethe mondanása.⁵ „A művészetben nincs lift» – mondotta volt Kodály Zoltán.⁶

Nemes László a fentebb emlegetett, 2014. február 5-én kelt elektronikus levelében a következő előzményekkel vezette be *Genezis* című tárlatát: „az utolsó kiállításomon szembesülhettem azon törekvéssel [ez volt a *Zöld* című tárlat a *dunaszerdahelyi Vermes-villában, 2013-ban*], amely egyfelől kereste a tiszta festészet eszközeit, az ecsetkezelés tradicionális tudását és emlékeit két komplementer [a zöld és a piros] viszonylatában, a plasztikai térben. Kutatta azon formai megoldásokat, melyek kokettálnak a dekoratív világ és a harmadik dimenziót sugalló megoldások irányába. Igazi küzdelemként éltem meg ezt, harc volt ez a felületen a felületért, az ösztönösen és tudatosan keresett motívumokért, amelyek bennem lehetnek. Magammal hozott és belém égetett emlékek ezek egy közös, de mégis mellőzött világból, Erdélyből, amely a színvilágunkat illetően hasonló életérzés a bartóki és kodályi zenei megfogalmazáshoz. Ez a két szín ott van a lelkekben, a házakon, az öltözékeken, és csak érezni kell. Ez nem egy fölösleges, kisztílú illusztráció a nemzeti hovatarozást illetően, sokkal inkább egy mélyen a lélekben élő, létező kódrendszer egyszerű formája, amelynek ereje van, volt és lesz, akárcsak a *Himnusz*nak, ameddig magyar él a földön.”

Ez a vallomás nemcsak azért fontos számunkra, mert nagyon is szinkronban áll Miklóssy azon tanításával, hogy „a művésznek erőteljes felelősségérzete kell, hogy legyen, ami hozzáfűzi őt közösségéhez, mely kultúrájával elindította ezen a földi úton”,⁷ de azért is, mert hallatlan merészségről és szenvedélyről, majdhogynem lehetetlen vállalkozásról tesz tanúbizonyítást – a festők nagyon is jól tudják ezt! – a komplementer színek, gesztusok és foltok elementáris használatában, a sík és a tér újszerű összeolvasztásában. Nyugodtan állíthatjuk, hogy ez a dunaszerdahelyi kiállítás olyan mérőföldkő volt Nemes életében, amely egy régi ábrázolási probléma kicsúcsosodásának tekinthető. Erről így ír levelében:

Kiállítási enteriőr

„valamikor a '70-es években elkezdtem tömböket rajzolni pasztellel, még sok meg is van belőlük. A *tömb* megjelenítése a térben, keresve a statika és a dinamika lehetőségeit, mindig kísértett engem. A tömbszerű formák megjelenítéséből később elvont keresztjelek, korpuszok születtek, melyek azután még inkább átalakultak. Az emberi lét, a genezis alapjait keresve jutottam el újból a női testhez, születésünk, létünk, érzelmeink tárgyához, a *Földanya*, a tudat alatti titkok fantasztikus világához. Nem annyira egy szürrealisztikus világba, inkább a tiszta valóságba, a női teremtmény érzelmi és tudati fel-tárásába.”

A művész *Genezis* című ciklusának erőteljesen robbanó, repülő, fröcskölő gesztusrendszerét és a dinamikus festői folthatásokban igencsak bővelkedő kép-háttereit és azokat a tömbszerű, pasztikus női tes-teket látva, amelyeken keresztül-kasul futkosnak az érzelmi elfojtásból vagy elragadtatásból származó, lávaszerűen kibuggyanó, nyomhagyó szenvedélyek és vágyak, és szinte szétfeszítik az adott kereteket, valóban felidéződnek bennünk előző sorozatainak a teremtés művelését és csodáját metaforikusan után-zó, a teret és a síkot össze- vagy inkább egybekavaró színenergiák heves és robbanékony kézmozdulatai. Mindezeket látva és tapasztalva az már bizonyos,

hogy Nemes számára „a hideg objektivitás nem lehet célja a képzőművészetnek”,⁸ még akkor sem, ha már legalább harminc esztendeje próbálja beemelni a festészetbe a fotográfia tárgyilagossabb, elidegenítőbb technikai megoldásait. Magyarán a fotórealizmus és a tiszta festészeti és grafikai gesztusnyelv összekapcsolásával, „technikai egyvelegével” olyan összhatást szeretne elérni, amely a dinamikus szemlélet újszerűsége mellett képes megidézni a tradicionális piktúra hangulatát és harmóniáját is. E művek esetében a célja nem kevesebb, mint „az elvont és a hús-vér közelségű igazságok közvetítése; a tapintás, az ízlelés, a szaglás érezhetővé tétele a vizualitás segítségével”: azaz a szinesztézia festészet útján történő közvetítése.

Nemes László tehát egy váratlan, többszörös csavart jelentő leleménnyel fejlesztette tovább fentebb megnevezett festői programját, ahol is a kétdimenziós táblaképek és a térben létező tömbök bizarr módon egészítik ki egymást. Tudniillik a plasztikusan ható akt kilép a vászon síkszerű rétegeket alkotó, illuzórikus teréből, és mint tépett és kollázsolt plakátfelület, hirdetőoszlopszerű tértestté formálódik egy helyspecifikus dimenzióban.

S arra a kérdésre, hogy miért jelenik meg sokszor ugyanaz az akt a vásznon és kubusokon, az alkotó így válaszol: „szerelmes lettem ebbe a formába, minden kis részletét érzem. Lehet, hogy ő az édesanyám, a szerelmem vagy egy képzeletbeli ideálom. Ő a Földanya, Maya vagy Afrodité, esetleg egy utcasarki nő. Nem tudom, de örök!”

Genezis – mondja a művész, s a szó, amely származást, keletkezést, eredetet jelent, sőt nagybetűvel még a Teremtés Könyvét is megidézi bennünk, egyaránt utal az alkotó formanyelvének fejlődésvonalára, de a teremtés metaforikus voltára is, amelyben festőnk mintegy folyamatosan megkísérli és megismétli az örök Éva archetípusának tudatalattinkból történő egyszerre szent és profán előhívását. És talán az sem lehet véletlen, hogy Nemes éppúgy kedveli az akt műfaját, mint az 1998-ban elhunyt hajdani mestere, aki körülbelül kilencszáz ilyen témájú vászonnal ajándékozta meg utókorát, a tizenötezer hasonló rajzáról nem is beszélve.

Mi lehet a titka ennek a műfajnak, hogy ennyire népszerű? – kérdezhetnénk.

Klasszikus értelemben az akt sohasem olvad össze a környezetével, se az enteriőrrel, se a természettel: mondhatni, világít, azaz kiviláglik, kiemelkedik abból, amiben van. Vagy másképpen fogalmazva: „Az akt meztelenségében érvényesül, egyedülállóságát csak hangsúlyozza a természeti keret, a drapéria, a műterem falai és bútorzata. [...] Különböző korokban az akthoz az életerő, a szépség, a pátosz, az eksztázis, a nyugalom fogalmai társultak... Az akt tehát alapjában véve a létre való művészi rákérdezés” – állapítja meg válasz gyanánt Székely Sebestyén György a Hegedűjáték című tanulmányban.⁹

„»A természet meghatározatlan formái között semmi sem rendelkezik több sajátossággal az emberek számára, mint maga az emberi test. Ez néha egy virág frissességét és törekénységét idézheti, máskor viszont egy új energiájával rendelkezik, amelyben a felszabadulás érezhető. Megint máskor pedig egy urna szomorúságát érezheted... De az emberi test elsősorban a szellem tükré, ebből adódik szépsége« – idézte gyakran Miklóssy Rodin szavait.”¹⁰

Úgy tűnik, hogy Nemes László kettős viszonyulásokban tárja elénk *szellemi tükrének* teremtményét, az aktot. Tudniillik egyszerre rombolja és építi, kezével megmarkolja és gesztusaival megsebz, teljességét csonkolja és testrészeit kiemeli, kocsányos szemekkel bámulja, és rejtőzködő szeméremmel meglesi, imádja és megveti, megostromolja és felmagasztalja, Szent Sebestyénként és Lédaként kezeli, Aphroditének és Lilitnek láttatja, gondolatban magáévá teszi és vétkeivel megsiratja, kihirdeti és tudattalanjába zárja, mitizálja és idollá avatja, szigetként és tengerként szemléli annak eszményi szépségét.

A román Alexandra Rus írja *Az akt mint a lényeg formája* című Miklóssy Gáborról szóló tanulmányában, hogy „ha egyes hagyományokban az óceán a káoszt jelzi, akkor a sziget mint megnyilvánulás, alkotás fogható fel. A sziget a transzcendentális értéket is jelölheti, melyeket csak repülve, mágikus eszközök által lehet elérni. Mircea Eliade szerint a repülés nem jelent mást, mint rendelkezni a valóságon túli valóság ismeretével, amely lehetővé teszi a világból való kilépést. Festőnk összefonja az aktot és a szigetet, arra törekedvén, hogy az aktot elkülönítse a mindennapi valóságtól, saját szenvedésétől, valamint a jelen agresszív ideológiai követeléseitől.”¹¹

Akárhogy is nézzük Nemes László művészetének egyik legfőbb ars poetica szigete maga az akt. Tudniillik ebben az általa egyszerre megújított és tradicionálisan kezelt örökös műfajban a szent és a profán, az égi és a földi szemléletével próbálja átmenteni és feltámasztani a kihalni látszó szépség eszményét. Miklóssy Gábor nyilatkozza az egyik vele készült beszélgetésben Paul Valéry gondolatait idézve, hogy „a szépség ma halottszerű, és helyét a kuriozitás, az extravagancia és az exhibicionizmus foglalja el; lassanként ez a szó, szépség, archaizmussá válik. Ez szomorú megállapítás, mert úgy érzem, hogy az élet-küzdelemben a szépség varázslata nagyon lényeges, tartalmat adó lendítőerő. [...] A szétbomlás időszaka után a szépség ápolásáról, mi több, kultuszáról lemondani nem lehet. Szeretném remélni, hogy a magasabb rendű emberi szellem védekezni fog a kulturális hóbortok ellen, és a szépség, a szellem rangja, egyszóval az emberiség és méltóság újra megerősíti veszélyeztetett piedesztálját, s az őt megillető helyre kerül.”¹²

Úgy látszik, hogy Nemes László aktsorozataiban a szétbomlás és a szépség ápolása határmezsgyéjén tevékenykedik, és szintézisre törekvő őszinte és szókimondó

szorgoskodása nyomán, mely a „nappalok normáiról és az éjszakák szenvedélyeiről” (Jaspers) beszél, talán sikerült már valamit visszacsempésznie a festészetbe ebből az isteni eredetű, magasabb esztétikai, emberi szellemből.

¹ In Miklóssy Gábor: *A szépség a szellem rangja – Művészeti írások, levelek*, Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 2004, 37.

² Uo., 41.

³ Uo., 45.

⁴ *Eszményem a szépség, a szellem rangja*, uo., 32–33.

⁵ Uo., 28.

⁶ Uo., 33.

⁷ Uo., 34.

⁸ „*A káposztát meg kell enni, de hogy miért kell megfésteni...*”, uo., 25.

⁹ In Miklóssy Gábor *Az Akt*, Grafycolor, Kolozsvár, 2005, 13.

¹⁰ Uo., 53.

¹¹ Uo., 57–58.

¹² *Eszményem a szépség, a szellem rangja*, uo., 35.

P. Szabó Ernő

Pannon kacatok

- A huszonöt éves Veszprémi Művész Céh jubileumi kiállítása

Pannon kacatok – ezt a címet adta Mészáros Imre grafikáinak, ismét bizonyítva érzékét a dolgok pontos megfigyelése, egyben pedig az irónia iránt. Hiszen hogyan is lehetne kacat az, ami évezredek kultúrát őriz, ami közös örökségünkre emlékeztet bennünket? Ugyanúgy, ahogyan a közös érték, a természet nagyszerűségére figyelmeztetnek az Oláh Katalin vásznain megjelenő fák is, a mögöttük fölsejlt tájrészletekkel. Az egyikben, a vidéket ismerők szerint, a káli medence részletei tűnnek elő, a középben lévő dombot pedig a „felhőfestő” Felhősi István birtokával azonosítják. Nem véletlenül, ezt a részle-

tet festette meg, s állítja ki a Veszprémi Művész Céh alapítása 25. évfordulóján a nemrégiben megnyílt veszprémi Hangvillában rendezett csoportos tárlaton maga a „birtokos” is.

Valóban, miénk itt a táj és miénk a város. Akarom mondani, az övéké, a Veszprémi Művész Céh tagjaié. S ha már Káli-medence, soroljuk tovább: Veszprém, Balaton-felvidék... A táj és a város kifejezés itt mindig túlmutatott önmagán. A Balaton a reformkortól a nemzeti értékek felismerésének, megjelenítésének szimbóluma lett, s a pannon táj szépsége is a Balaton-felvidék dombjain-hegyein keresztül fejezhető

Kiállítási enteriőr a Hangvillában

ki talán a legérzékletesebben. Ami pedig a városokat illeti, a hit és a kultúra központjait, nos, Veszprém, Tihany vagy éppen Zirc nélkül magyar történelemről, kultúráról, művészetről aligha lehetne beszélni.

Ott pedig, ahol a táj és a település, a végtelennek tűnő víztükör és a szelíden emelkedő domboldalak, az évszázados kövekbe formálódott múlt és az eseményekben, értékekben gazdag jövőt ígérő művészi energiák olyan szorosan összefonódnak, mint Veszprém, a királynék városában, s környezetében, a Balaton-felvidéken, ott naponta új és új kihívás éri a képek alkotásával foglalkozó művészeket.

Nem véletlenül vált ez a vidék vonzó úti céllá a magyar festők számára már a reformkorban, nem véletlenül emelkedett Egry József festészete európai nivóra éppen a Balaton, a magyar tenger partján. Akkor is új értékek születtek itt, amikor a politika, a közélet nem igazán kedvezett a humánus értékek őrzőinek – a pannon derű, amelyet a táj áraszt, erősebbnek bizonyult a direktíváknál.

Az utóbbi évtizedekben tovább erősödött a régió vonzóereje, s nemcsak azok járnak ide vissza rend-

szeresen, akik innen kerültek a fővárosba vagy az ország más régióiba, hanem számos olyan művész is új otthonra talált itt, aki korábban Erdély történelmi városaiban vagy éppen a Délvidéken dolgozott.

Éppen ezért lehet igen izgalmas az a történet, amely huszonöt évvel ezelőtt indult a Veszprémi Művész Céh megalakulásával. Tegyük hozzá, ami itt történt, az ország más részein is gyors követőkre talált, s a Céh megalakulását országszerte több tucatnyi művészársaság létrejötte követte. De nem csak ezért fontos a példa, ami adott. Kiállításai, illetve tagjainak különböző egyéni bemutatkozásai nem csak azt érzékeltették, mi is történik az itteni műhelyekben, milyen értékek születtek, hogy hogyan jelentek meg az egyetemes művészetben megfigyelhető tendenciák s hogy milyen sajátos vonásokkal gazdagították a nagy egészet az ide kötődő alkotók, de a kortárs magyar művészet helyzetének az egészét tükrözik. Annál is inkább fontossá vált ez a különös tükör, mert az utóbbi évtizedekben a kortárs magyar művészet egészének fejlődésvonalait megfelelő fórumok hiányában meglehetősen nehéz volt megismer-

RAFFAI DÁVID: Csodakecske

(PÁSZTI FOTÓ)

nünk részleteiben. Igaz, a millennium alkalmából a budapesti Műcsarnokban bemutatkoztak az egyes művészeti ágak, műfajok, a helyszűke miatt azonban meglehetősen töredékesre sikeredett a kép, s egyébként is majdnem másfél évtized eltelt az óta. Ha már kortárs értékekről és aktuális művészeti problémákról van szó, éppen a néhány évvel későbbi itteni kiállítást, az *Orbis Pictus* című nagyszabású bemutatót említeném követendő példának. Átgondolt koncepciója, a problémafelvetés időszerűsége miatt ez a kiállítás valóban országos jellegűvé válhatott, az itt élő, a tájhoz kötődő fővárosi alkotókon túl más régiók művészei közül is sokakat megmozgatott. Az utóbbi másfél évtizedben történt egy és más a városban és a régióban, megerősödött a Vass-gyűjtemény, ide került a László-Károly gyűjtemény, s nem utolsó sorban megnyílt az ígéretes intézmény, amelyben a jubileumi tárlatot rendezték.

Ahogy az ünnepi összeállítás jelzi, nemcsak tagjainak a száma, az eltelt huszonöt év miatt érdemes figyelemre az, ami a céhtagok műtermében történik. Sokféle művészetfelfogás, egyéni törekvés

SZABÓ LÁSZLÓ ZOLTÁN: Totem

(PÁSZTI FOTÓ)

számára jelentett befogadó otthont a szervezet, annál is jobban érzékelteti ezt a tárlat, mivel a mai tagok mellett olyanok műveit is kiállítják, akik már eltávoztak az élők sorából vagy éppen jelenleg az ország más részein, a fővárosban dolgoznak, s munkájukkal az ünnepi alkalomra tértek vissza a Céh kebelére. Kerek képet mutat a tárlat a kortárs magyar

Kiállítási enteriőr

festészetről, felvázolva azt a folyamatot, amelynek során a közvetlen természeti élmény, a táj ihletésére született vízió egyre elvontabb, egyre személyesebb, egyben pedig általános tanulságokat megfogalmazó alkotások megszületéséhez vezet. Csak néhány nevet említve: Vágfalvi Ottó tradicionális balatoni motívumokat megörökítő vásznaitól, Veszeli Lajosnak ugyancsak a tó különböző, év- és napszakokat követően változó arcait megmutató akvarelljein át, folytatódik Szotyori László konkrét tájélményekből kiinduló, azokat egyéni festői nyelv részeként kezelő műveivel, Udvardy Erzsébet arany ragyogású vagy Somogyi Győző intenzív színekben gazdag, mintegy a mitikus tájat példaként állító festményeivel. Nagy Gábor az életkép kortárs átiratát adja, míg Ughy István, Baky Péter számára a biblikus példázat jelenti a kiindulópontot, ahogyan Katona György számára is – a másik munkája, a *Királynék városa* azonban a magyar történelem, középkor megidézésére is módot ad. Heitler László szemében a város épületstruktúrák, különleges motívumok, formák kincsesháza,

ő pedig szívesen mutatja meg e kincseket. Péterfy Gizella viszont lélekportrékat fest, ahogyan Kádár Tibornak és Horváth Lajosnak is az emberi arc, alak a mondandó elsődleges közvetítője.

A tárlat erősségének tűnik a számban egyébként nem nagy grafikai anyag, részben műfaji sokrétűsége, elsősorban a nemes, mélynyomásos technikák jelenléte miatt. Kiemelkedik a grafikai anyagból Csabai Tibor két „angyalnyomata”, T. Szabó László fakturális minőségeket vizsgáló két lapja, Jáger Sándor két akvatintája. Hasonlóképpen kevés fotó szerepel, e művek azonban a kortárs magyar fotóművészet különböző vonulatait mutatják meg, jelentős mesterek alkotásain keresztül: Szelényi Károly tájélményeit Kovács Endre sajátos belső tere, éjszakai mulató hangulatát idéző felvétele ellenpontozza. Az iparművészeti anyag sem nagyszámú, de egy-egy értékes egyéni teljesítménnyel legalább jelzésszerűen megmutat bizonyos lehetőséget, jelzi, hogy a régió a kortárs magyar iparművészek számára is igencsak vonzó. Tamás Ákos és Meixner Etelka porcelán-

BAKÓ
PÉTER:
Éva és Ádám
(diptichon)
(PÁSZTI FOTÓ)

jai, Szekeres Károly erőteljes felületi hatásokkal operáló művei, Kiss Miklós üvegei képviselik a kemény, Lugossy Edit kárpítja és Komáromi Erzsébet pachworkjai a lágy anyagokat. Hasonlóképpen izgalmas plasztikák sora látható a tárlaton, Lugossy László, Szabó László Zoltán a kő, Tirnován Ari Vid *Genezise* a fa alkalmazásának egyéni, korszerű lehetőségére ad példát. Nemes anyagok, a grand art és a népi tárgyformálás sok évszázados tradícióinak műveiken.

A néhány évvel ezelőtt elhunyt Györgydeák György műveiben viszont sem nem a nemes anyag, sem nem az egyetemes művészeti mozgalmak által felvetett problémák továbbgondolása, hanem a humor, a dolgok mélyére ásó kutató szellem adja a megtartó vázat, teszi időtlenné, egyben pedig egy igen sajátos világ részévé, a síkban, plasztikában egyforma erővel megjelenő efemer anyagokat.

Efemer, mulandó... A jelzőkkel bizony vigyázni kell! Nem csak a régi latin mondás miatt, amely szerint *Ars longa, vita brevis*, de azért is, mert hiszen a XX. és most már a XXI. század művészei közül

jó néhányan éppen az efemer anyagokkal értek el kimagasló eredményeket, míg a klasszikus értelemben vett nemes anyagok egy némelyike ma már szinte képtelen figyelmet kelteni maga iránt. Ugyanez a helyzet a maradandóság fogalmával is. Hogy a szó szoros értelmében mi marad fenn, mire emlékezünk egy huszonötödik évfordulós kiállítás anyagából, azt éppen ezért nehéz megjósolni. Az azonban bizonyos, hogy sok olyan új érték van itt jelen, amelyhez hasonló a következő években is születik majd, hiszen számos fiatal alkotó van jelen kvalitásos munkákkal, elsősorban festményekkel, grafikákkal. Kiemelkedő színvonalú művekkel jelentkezett például a szobrász Beretvás Csanád, Tomay Katalin és Raffay Dávid, a festő Tánzos György, Gaál Ágnes, hogy csak néhány nevet említsek, de figyelemre érdemes több más társuk teljesítménye is. Az ő műveik teszik teljessé az ünnepi kiállítást – és ígérik a folytatást. Reméljük, még sokszor huszonöt évre.

(Veszprém, a Hangvilla Multifunkcionális Közösségi Tér galériája, március 14.-április 14.)

Sümegei György

Zala György előkerült rajzfüzete

- **Kiállítás a lendvai színházban, a művész születésnapján**

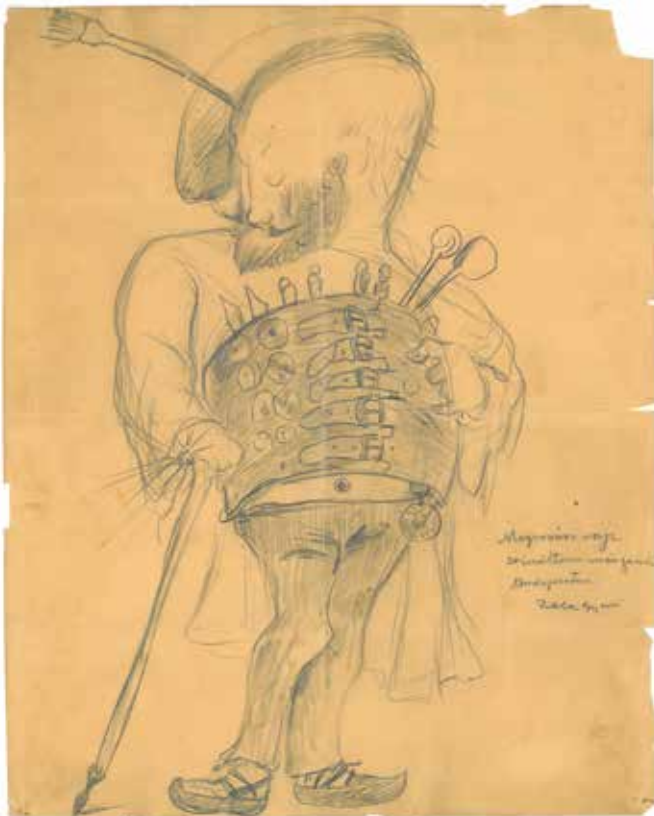
Zala György, amikor az Alsólendvai Olvasókör dísztagjává választotta, akkor így kezdte a köszönő beszédét: „Ahol az ember bölcsője ringott, azt a helyet nem feledheti el soha”. Zala György 1858. április 16-án, éppen ma 156 évvel ezelőtt született Alsólendván, s nemcsak ő nem feledte a helyet, de szülővárosa is rendszeresen tisztelg az emléke előtt.

Zala – így szól az egyik művészettörténeti értékelés – „valójában az 1880-90-es évek igazi nagy szobrászegyénisége, ki sem művészetének formanyelvében, sem alkotói magatartásában lényegében nem változott” (Nagy Ildikó, 1990). A millenniumi emlékművön kívül a legismertebb, számára országos ismertséget és elismertséget hozó munkája az aradi szabadság-szobor. Habent sua fata libelli – s tudjuk, hogy nemcsak a könyveknek, hanem minden műalkotásnak, így természetesen a szobroknak is megvan a maguk sorsa, sajátos története. A trianoni békeszerződés után az Erdélyre és Partiumra kiterjeszkedő új román hatalom eltávolította, évtizedekre eldugta a szobrot, amely csak az utóbbi évtizedben került vissza méltó helyére. Ma újra hirdetheti 1848-49 történelemformáló fontosságát, a tizenhárom aradi vértanú hősiességét és a szabadság méltóságát. Ahogy Kossuth Lajos fogalmazta: „legyen emlékeztető a hűségre, a kötelességre a Magyar Haza szabadsága iránt.”

Zala György szülővárosában születésnapját egy sajátos anyaggal, tőle eddig még nem látott, rejtve maradt művek bemutatásával is ünnepeljük: a rajzaival. Adódhat önkéntelenül a kérdés sokak számára: miért rajzol a szobrász, ráadásul egy olyan, aki sikeres, művészettörténeti jelentékenységgű életművet

alkotott. Túlzó egyszerűsítéssel mondhatnánk, hogy minden szobrász rajzol. Ez ugyan korántsem biztos száz százalékosan, az azonban tény, hogy folyamatosan folyik a vita a szobrászrajzok fontosságáról, a rajzoló szobrászokról. A vitába időnként még írók is bele-beleszólnak. Pl. Ilyés Gyula szerint csak a szobrászok tudnak rajzolni. Ő bizonyosan a legközelebbi szobrász-barátai, Ferenczy Béni és Borsos Miklós művei ismeretében jutott el ehhez a következtetéshez. A rajz mint vázlat más műfajhoz tartozó művészi alkotások (szobrok, festmények stb.) előkészítő eszköze lehet. Tehát a tervezésnek, a kigondolásnak, sokszor a mű első fölvetésének, az ötlet fölmerülésének a tanúja és dokumentuma is egyúttal. A rajz természetesen önálló művészi alkotás, amelynek kifejező eszköze a vonal. Rendszerint papírra ceruzával, ezüstvesszővel, tollal, szénnel, vöröskréttával, tussal, szépiával stb. rajzolják.

Beck Ö. Fülöp szobrászművész pályakezdőként az 1880-as évtized elején segédkezett a Zala-múteremben. Önéletrajzában följegyezte, hogy Zala „rajzokat készített a megkívánt változtatásokról.” Az történt ugyanis, hogy Beck Ö. Fülöp egyik díjnyertes érem-sorozata bizonyos részleteit a zsűribizottság megváltoztatni javasolta. Zala is tagja volt a grémiumnak, és az ő méltánylandó kollegiális segítsége egészen odáig terjedt, hogy a saját maga készítette rajzokkal próbálta megvilágítani és vizuálisan is egyértelművé tenni a plaketteken javítandó részleteket. Ebből a kis, ám sokatmondó epizódból arra lehet következtetni, hogy Zalának napi gyakorlata lehetett a rajzolás, ahogy nagy kortársa, Stróbl Alajos rajzi gyakorlatáról is több rajzfüzete tanúskodik.

Zalának az itt kiállítottaknál valószínűleg sokkal nagyobb számú rajzanyaga keletkezhetett, csak nem maradt fenn. A most először Lendván, Zala György szülővárosában nyilvánosság elé került rajzai a budapesti Városligetben, a Drótszigeten 1893 nyarán, 10 művésztársával együtt zömében ceruzával telerajzolt füzetben, rajz-tékában maradtak fenn. Zalának eddig csupán egy, a szegedi múzeumban őrzött rajza volt ismert. Ennek a műnek két fontos jellemzője, hogy kiállításon szerepelt, és múzeumi gyűjteménybe került. Egyedi vonása, hogy karikatúra-önarckép. Zala ráírta:

„Megrovási rajz. Csináltam mérgemben Budapesten.” Zala a testformák és egyes elemei, valamint az alkalmazott motívumok arányainak eltúlzásával ironikus, gunyoros, humoros élc-rajzokat, frapáns karikatúrákat tudott komponálni (lásd Horti Pál karikatúráit). Képes volt magát is öníroniával szemlélni és megjeleníteni. A Drótszigeten fogant Zala - rajzok a harmadik dimenziót, a mélység illúzióját is megérikítik, plasztikusak, vérbeli szobrászrajzok. Elmélyültebben tanulmány-igényűek, finomabban árnyaltos eszközhasználatra utalóak töprengő férfiarcképei. Ám a háromszor is megrajzolt, elesett öregember-portrékon az együttérzést, érzelmi azonosulásának magas hőfokát is érzékelhetjük, ugyanazt, amit a művészettörténeti értékelés műveinek egy másik csoportjáról állít: „arcképeiben, kisméretű életképi csoportjaiban vált igazán megkapóvá”. S joggal hozzátehetjük mindehhez, hogy a most szülővárosába került rajzok nemcsak megsokszorozzák az eddig ismert rajzai számát, hanem 121 év távolából is képesek megszólítani bennünket.

Ahogy az elhangzott Bence Lajos vers megfogalmazta: Zala, Stróbl és szobrász kortársaik arra törekedtek legfőképpen, hogy „meg hadd teremtsék / Szobrászatunkat, ami nincs.” Vagyis a hazai szobrászat, a plasztikai kultúra létrehozásán, megerősítésén fáradoztak. Ám karakteres rajzai tovább árnyalják és gazdagítják a szobrász Zaláról eddig kialakult képet.

Hajtsunk fejet Zala György szobrászművész, Lendva szülőtte rajzokkal most gazdagodó munkássága és emléke előtt.

(A lendvai színházban, április 16-án elhangzott megnyitó írott változata.)

Németh János
keramikusművész
köszöntése
80. születésnapja és
Kossuth-díjjal való
kitüntetése
alkalmából

Szokolczay Lajos
Agyagisten

A Föld porából – Biblia! – nőtt? A föld agyagából! S Földként – zalai terepéről indulva – úgy kering a világűrben, mint a csillagok. Fényesen, samott-agyagjának még a mattsága is fénylik. Úgy ragyog, ahogyan az agyagot *gyurkáló* kisfiútól a hátország: az apa, a nagypapa, az egész nyugat-dunántúli fazekasság megkövetelte.

Mert istenáldotta tehetség, nem tudott, és nem is akart szabadulni a „segítők” és a „megrendelők” szorításából. Borsos Miklós látta szakemberként először – az otthoni *éles* szemek mellett – azt a gyönyörű *Kakast*, amely egyenesen belépőt jelentett a Főiskolára.

S a keramikus-szobrász ettől a pillanattól szárnyalt.

Nem kellett mást tennie, mint a szívében leledzett, képzeletéből merített formákat, amelyeknek forgástengelye megegyezett a Föld forgástengelyével, fölöltöztetni a szépség kívánalma szerint.

Ezt az agyagot, mert azon alapul minden, évezredek óta *gyurkálták* Chilétől Kínáig, Perutól a zalai dombhátig, hogy a belőle készült szobrok – katonák egy égi-földi hadseregben, az Életfa alatt ülő szent pár – hírül vigyék az otthont vigyázó vitézség és a végső búcsú előtti kegyelem (a kereszt alatti gyónás) nagyszerűségét.

Fölemelő voltát.

A népi kerámia vaskosan is pillészép formavilága – az állandóan forgó korong csaknem világtengely! – és a benne rejtő üzenet (legyen akár milyen keserű a sors, a világ mindig valaminő boldogságban leledzik) kitarja a szíveket.

Kitárja, mert a zalai, ám egyetemes tengereket is meghódító AGYAGISTEN azt akarja – minden művével (reliefjével, szobrával, butélijával) azt

üzeni –, hogy csupán a *reménytelen* az elveszett ember.

Ha csöppnyi hitünk van (hogyne volna, amikor álomvilágunkban érzéken szorítjuk magunkhoz Németh Jancsi kitárt keblű, széles csípejű nőfiguráit!), túltehetjük magunkat a világ bántásain. Mítoszi alakjaival a felhők fölé röpködhetünk, és száguldó *némaságában, következetességében* testvérünk lesz az a bika – a szépség meglopása sosem büntetendő! –, amely az *Európa elrablásának* talapzata.

Talapzat, amelyre – mutatis mutandis – ezerféle jót (a metaforának ily tág az értelmezési köre) lehet építeni. Erőt, igazságot, szépséget, bátorságot, kitartást.

Félelmet is? Azt inkább a bikáról minduntalan leugrani vágó *formásan is formátlan* Európa helyzete sugallhatja.

Ám az Agyagisten korongolta bikának akkora a szügye, hogy talán egy Himalája is elférne benne. Az érzések, szépségek, tömbök *himalájája*. Ebben a kicsiny *nagyságban* ott duruzsol, fészkel s majd robban az az erő, amely a *megszentelt* agyagot szinte a szakrális világrend részévé teszi.

Más se kell hozzá, csak egy intés (ez az „intés” ezer tonnát megmozgató, a szépség katedrálisa felé röpítő *munka!*) és Németh János alakító ujjbegyeinek melege.

Ám ezt az AGYAGISTEN, hiszen erre született, nyíltszívű *adakozóként* biztosítja.

Isten éltesen, Drága Barátom! Ha Te nem volnál – még sokáig legyél! – lassabban forogna maga körül a Föld.

Budapest, 2014. február 27.

Benedek Katalin

A lélekbe látó agyagos

Néhány héttel a Kossuth-díj átvétele előtt levelet kaptam Németh Jánostól:

„Én megvagyok még a régi köntösömben. Barátaim az emberek, az állatok, a nap, a hold és a csillagok. Az idő ugyan egy kicsit belerajzolt az arcomba, de a szívem a helyén van. Így aztán próbálkozok lépést tartani az idővel, de nem mindig sikerül. Az emlékek megszépülnek.” – írja.

Évtizedek folyamán nemes barátság alakult közöttünk. Értesített kiállításairól, beszámolt születő munkáiról, hozzájuk fűződő gondolatairól. Beszélt életének másik fontos részéről, a családjáról.

2010-ben az évfordulós album példányában dedikációként ez szerepel:

„A »lelkembe« látó Benedek Katinak, sok szeretettel Németh János!”

Többször voltam kiállítás megnyitójának szereplője és szerénytelenség nélkül mondhatom, művészetének krónikása. Olykor a munka Zalaegerszegre szólított, munkahelyem, a Magyar Nemzeti Galéria anyagából rendeztem kiállításokat. Jancsi ilyen alkalmakkor mindig talált időt beszélgetős estékre.

Munkáival találkoztam a Balaton Tárlat zsűritagjaként vagy a Képző- és Iparművészeti Lektorátus köztéri szobor-szakértőjeként is. Megható emlék, a sors kegyelme, hogy még szüleimmal együtt is élvezhettük Marika és János vendégszeretétét. Meghitt otthon és egyben az alkotó műterme, valamint gazdája, lakói egyszerre voltak

természetesek és vendégszeretők. Első alkalom, amikor behatóan szemügyre is vehettem Németh János teremtményeit.

Beléptünk a „birodalomba”, amelyben az ő keze által megformált tárgyak közösségben éltek a családdal. Minden a helyén volt. Egy semmihez sem hasonlító varázslat vette kezdetét. Legelőször az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy Németh János művészete nem egy a sok közül. Hasonlíthatatlanul az övé. Egyetemes és ugyanakkor magyar.

Ahogy ő fogalmaz: „Szépnek, gazdagnak látni a népet!”

Jókedvvel, gyengédséggel, együttérzéssel és éleslátással mesél hőseiről: emberekről, állatokról, mindazokról, akiket fantáziája és élményei műtermébe meghívtak és keze megmunkált. Egy fődél alatt élnek Lajos bácsi, a fazekas és felesége, Ilonka néni színes mázzal borított figurái, karosszékében terpeszkedve a pletykaéhes szomszédasszony, Hány János cégér-képében. Sarkokból, polcokról s ki tudja hány helyről kandikál a többi lakó is. Kecské, ló, kos, a megnevesített korsók, tálak, búteliák, bohóc frakkja végével megtámasztva, műlovarnő ügyeskedő mutatványa közben.

És a mitológia, a Biblia szereplői...

A sajátos iróniával ábrázolt, elrabort Európa, Vénusz, a Kentaur, Poszeidón, az érettünk emberré lett Jézus, Keresztelő Szent János, Szent Ferenc angyali jámborsággal – jól megférnek egymás mellett. Így forrnak eggyé a családdal talentumának sarjai, az agyagból születettek.

Korongra álmódott pihenő, alvó, dolgos lelkű embereit csövekből, kúpokból, gömbökből, hengerekből alakítja bronz- vagy kőszoborral egyenlő fajsúlyúvá. Alakjainak mozdulatlansága mögött történetek sejlenek. Egy spontán mozdulattal kerek életutakat, históriákat, teljes jellemeket idéz fel, epikává oldja a látszólagos szűkszávúságot.

„A régi formákat nem felbontani, de megtartani és továbbfejleszteni kell” – tanítja. Felhasználja a saját látásával dúsított stílushagyományokat. Kitalál, átkölt, emlékezik, zsugorít s növeszt és így mond gyönyörű kerámiameséket. Plasztikáinak lelke és nyelve nő. Értik egymást és értik őket idegen tájakon, ahová kijutva otthonosan, élethűen mozognak. Korongolt kerámiaszobraiban ősiségünk, hit- és hiedelemvilágunk rejtőzik. A kompozíciók nyugalmat és hatalmat árasztanak.

Még történelmünket sem kell alaposan ismerni, mert a szoboralakok sokat elárulnak derűs-borús századainkról.

Absztrahálása, a nagy formák uralma értelmes leegyszerűsítés az érthetőség érdekében. Gesztusait és szimbólumait megtartja, csak helyüket változtatja. Díszítéseket csereberélget tárgyról tárgyra, ezáltal jelentésük is módosul. Egy süveg, saru, csillag áttéve változtatja a témát is. És így akár egy kályhacsempe-mintát önálló szoborként láthatunk viszont.

Az arányok növekedése egyúttal a jelentőség metamorfózisát is végrehajtja. A szuverén mester szuverén elemei meghökkentő társításokkal lepik meg a szemlélőt. Az összhang nem sérül, legfeljebb újabb teret alapoz és hódít.

A forma és a szerkezet szabályait a művész igen komolyan veszi.

„A kompozíciót már akkor látom, amikor még valójában semmi sincs. Látom annak az öt-hat motívumnak a foltját, látom a síkon lévő helyzetüket. Előbb ezeket a »foltkompozíciókat« rakom föl, a többit pedig korongolt elemekből ezekbe a foltokba rakom be.”

Alapszimbólumait az égről emeli le. Főszerepben a Nap és Hold. Jelentésük alkalmanként eltérő. Lehet Élet-Halál, Világosság-Sötétség, Idő-Időtlenység és örök megújulás.

A csillagok lelátogatnak műtermébe, hogy átlényegítsék fényükkel Németh János kicsiny sárlényeit. Közelükből röppennek le a földi természet hírnökei, a madarak. Ők közvetítenek a szférák között s röptük egyben útjuk és útunk metaforája is. Jelenlétükkel szárnyukra kapják a leragadt valóságot.

A szimbólumok mennyei birodalmában Isten parancsa mozgósítja a földöntúli kör tagjait. Az ő képük hordja a nyomorúság és kegyelem földi arcát. A megfeszített Krisztus a kínok gyötrelmét, az istenszülő Mária az anyaság boldogságát és fájalmát példázza.

Jancsi, kívánok további teremtő életet, és ahogy az eddigieket, úgy a további alkotásokat is köszönöm neked. Ahogyan egyik kiállítás megnyitóm után magad írtad nekem:

„Köszönöm a cserepek nevében is!”

2014. április

Lovag Zsuzsa

Németh Jánosnak

• Szeretettel gratulálva a kerek születésnapon megkapott és olyan régen megérdemelt Kossuth díjához, további dolgos, sikeres éveket kívánva és kérve, hogy fogadja szívesen ezt az örömteli alkalomra született kis írást.

Tanult mesterségem régész, így a kezemen átment edénycserepek mennyisége csak mázsákban mérhető. Meggyőződésem, hogy az emberiség legnagyobb felfedezései közé tartozik az, hogy a szinte mindenhol megtalálható puha, gyúrható és formázható agyagot kiégetve kemény, ezerféle célra alkalmas tárggyá lehet alakítani. Ez a közel 7000 éves felfedezés lehetővé tette a főzést, a folyadékok és a nehezen megtermelt gabonafélék tárolását, és nem utolsósorban a művészet kezdeteit. Mert az edényeket szinte a kezdetektől díszítették bekarcolt, rátett és festett mintákkal, s nagyon korán megjelentek a kultikus célt szolgáló agyag oltárok, ember- és állat alakú plasztikák. Az edényeket még nagyon sokáig hurkákból építették fel, a korong használata egy-két ezer évig még váratott magára, de aztán a fazekasság máig alapvető fő eszközévé vált.

Ezt a tradíciót őrizte Németh János, amikor azt írta, hogy „Én nem festett agyagból készült szobrokról álmodtam, hanem valódi agyagszobrokról, amik magukon hordozzák az égetett agyag, a cserép minden jellemzőjét.” Sokan és sokat írtak már az ő jellegzetes, korongon megformált plasztikáiról, korongtestek szeleteiből fölépített domborműveiről, amelyek az ősrégi technika hagyományos eszközeivel készült, nekünk szóló mai alkotások. Összetéveszthetetlen stílusú archaikus szépségük, a népművészethez fogható – látszólagos – egyszerűségük éppen ebből a kettősségből fakad.

Nehéz a sok műelemzéshez, méltatáshoz valami újat hozzátenni, inkább kiválasztottam Németh János munkái közül egy csoportot, a feszületeket. Munkám során a Nemzeti Múzeum középkori ötvös gyűjteményét kezeltem, amely viszonylag nagyszámú, a tatárjáráskor földbe került bronz körmeneti keresztet őriz. Ezeket kutatva ismerkedtem meg a megfeszített Krisztus ábrázolásaival, ami a keresztény művészet minden korszakában a teológia és liturgia változásaival együtt változó módon ábrázolta a feszületet.

A kereszténység első századaiban, amíg a kereszt-re feszítés a leginkább szégyenteljes, a legnagyobb bűnökért járó kivégzési mód volt, egyáltalán nem készültek képek a megfeszített Krisztusról. Drágakövekkel kirakott keresztetek voltak (ma már főleg bizánci templomok mozaikképeiről és leírásokról ismerjük őket), de ezek is csak a negyedik századtól, s azt a kereszt alakú fény-jelet ábrázolták, amely Nagy Konstantinnak jelent meg a milviusi hídnál vívott csatája előtt, az „e jelben győzni fogsz” szózat kíséretében. Győzelme után ő tette államvallássá a kereszténységet a Keletrómai Birodalomban, s anyja, Heléna kutatta föl Jeruzsálemben a Golgotán Krisztus keresztjét. Ezt követően a bizánci császárok legrangosabb ajándékai lettek a drágakövekkel, rekeszszománccal díszített, a keresztfa darabkáját magukba foglaló arany ereklyetartók, a szentföldi zarándokok egyre nagyobb tömege

számára pedig hasonló formájú bronz keresztetek készültek. Ezeken azonban a kereszt előtt egyenesen álló feltámadt Krisztust ábrázolták, hosszú ruhában, nyitott szemekkel, kezein és lábain a sebek jelzésével. Feje fölött igen gyakran kozmikus jelképek, a nap és a hold is megjelenik. A keresztben halált szenvedett összeroskadó, ágyékkendőbe burkolt Megváltó képe csak a 9. századtól jelent meg a bizánci és a nyugati művészetben egyaránt. De egészen a 13. századig – a Megváltó szenvedésével osztozni vágyó misztika koráig – együtt is ábrázolták az élő és a holt Krisztust.

A magyarországi román kori bronz feszületek között feltűnően sok az élő Krisztus, akit ugyan ágyékkendőben, de fején uralkodói koronával, egyenes tartásban, nyitott szemekkel ábrázoltak, lábai alatt gyakran a legyőzött gonoszt jelképező oroszlánfejjel. Ezek a korpuszok sokszor olyan keresztben jelennek meg, amelyik rügyező vagy legallyazott faágat mintáz, utalva az egyházatyák írásaira, amelyek Krisztus keresztjét az „élet fájának” nevezik. (Talán a magyarok ősi hitvilága életfájának emléke miatt kedvelték különösen ezt a kereszt típust.)

Németh János feszületei a román kori ábrázolásokhoz nagyon közel álló ismerősök a számomra. Az 1998-ban készült *Nagy korpusz* hangsúlyozottan tágra nyitott szemével, vállára omló fürtjeivel, mellkasának és karjainak megformálásával és a háromszögletű ráncokat vető ágyékkendővel középkori formákat idéz. Csupán a töviskorona származik későbbi korból, ami hiányzik is a teljes egészében román kori, frontális tartású, kitárt karú Kis korpuszról. Németh János azonban szuverén, a mában élő és alkotó művész, aki a középkori, inkább csak típusjegyekre szorítkozó lapidáris formákat lélettel tölti fel. Korpuszai szenvedő, hús-vér emberek, nyitott szemeik nem csak a Megváltó élő voltát jelzik, hanem mérhetetlen szomorúsággal tekintenek ránk, azt sugallva, hogy változtasd meg magad! Erre szólít a Zalaegerszeg-Egerszeg-hegyi kápolna feszületének, az alsónemesapáti stációjának,

a Nagy korpusznak és sok más művének Krisztusa. A stáció domborművén Szűz Mária és János apostol állnak a kereszt mellett, a gyászt és fájdalmat pontosan ugyanazzal a kéztartással fejezik ki, ahogyan azt az első évezredben kialakult képtípus örökítette tovább. A feszületet kísérő Nap és Hold ábrázolások ugyancsak az első évezredből öröklődtek Németh János domborműveire. Román kori rügyező ág-keresztet tart Szent Ferenc és Keresztelő Szent János szobra is a zalaegerszegi Jézus Szíve templom keresztelőkútján.

Németh János legtöbb munkáján a feszületek a magyar tájra és szűkebb hazájára, a zalai falvak határára jellemző út menti keresztetek formájában jelennek meg. Egyik legszebb ilyen alkotása a *Meditáció*, ahol a keresztet íves tető védi, szárairól harangocskák csüngenek. A feszület tövében ülő parasztpár kéztartása egyszerre tükrözi az ősrégi gyász-kifejezést és a munkában megfáradt, a

kereszt mellé pihenni térő ember természetes testtartását, arcukon a nyugalom és a hely keltette áhítat kifejezésével.

Az út menti keresztek jelenléte a művész számos domborművén a tájhoz, a népi művészethez, magához a keresztek állító nép hagyományaihoz való kötődését fejezik ki. Korpuszaikat ugyanolyan gondosan, hasonló szellemben formálta meg, mint a templomokba szánt feszületekét.

Nem tudjuk, van-e korpusz azon a kereszten, amelyet a galgamácsi Szent István emlékművön tart kezében a király, mert előlapját maga felé fordítja. Maga a kereszt azonban egészen más formájú, mint a többi feszület, igen hosszú az alsó szára és szárvégein kerek ékkövek vannak. Hasonló a középkori, áldásra felmutatott kézi keresztekhez, ilyenekkel vezethették megtérésre a pogány magyarokat.

Szélesedő szárú kis kereszt függ a zalaegerszegi Megyei Kórház *Gyógyítás* című domborművén a szerzetes olvasójáról, kerekedő szárai vannak a *Kanonok-korsó* keresztjének és korpuszos feszület csüng a másik *Kanonok korsó* főpapjának mellén. Az *ablakban II.* című reliefen egy elegáns kalapos, hosszú szipkát tartó hölgy jelenik meg, mély dekoltázsa fölött láncra függesztett kis feszülettel. A kereszt formája és a korpusz szinte pontos mása azoknak a kis bronz mellkeresztek egyikének, amelyeket a szentföldi zarándokkeresztek nyomán itt Magyarországon helyben öntöttek a 11. században.

Honnan tudja Németh János, hogy milyenek voltak a középkori áldást osztó kézi keresztek, a

11. századi mellkeresztek, vagy az olvasókon és a főpapok mellén csüngő feszületek?

Természetesen olvashatta-láthatta a művészettörténeti szakirodalomban, hiszen művelt ember. De a hivatásos művészettörténészek közül sem sokan ismerik ilyen részletekbe menően ezt a témát. Nem is szólva a nagy korpuszok archaikus megformálásáról, a kísérő személyek ikonográfiájáról, a szakrális szimbólumok jelentőségéről.

Nem hiszem, hogy gazdag életművet kitevő számtalan művészi munkája mellett heteket, hónapokat töltött volna művészettörténeti búvárkodással. Hiszem viszont, hogy biztos beleérző képességgel rendelkező művész, aki kialakítva egyéni, az agyagművesség ősi eszközeihez visszanyúló stílusát, valami titokzatos módon ráérezett a stílusának megfelelő hagyományos formákra is. Hiszen maga a művészi alkotás titokzatos folyamat, s egy igazi művész miért ne lehetne mindenféle rész-titkok tudója és továbbadója?

Fekete György

Kalaplevétel Németh János előtt

Az agyagművesség a legősibb kézműves mesterségek egyike. A föld ugyanis az a matéria, ami a vízzel és a tűzzel társulva legrokonabb formájává válhat az emberi testnek: mozgásra, gesztusokra, indulatokra és formák közötti csendek teremtésére képes, s ennél fogva létünk megörökítésére kiválóan alkalmas. Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy a világ minden táján a kerámia készítés két alapvető ága az edény és a szabad plasztika. Az pedig szinte természetes, hogy a kettő időnként egyesül is, mert a szem és a tudat képes produkálni különleges igényeket. A kerámia kultúrája be is épült a nemzetek művelődéstörténetébe, jelene minden kontinensen virágokat bont és jövője mindaddig biztosított, míg az ember ember marad és környezetének alakításáról nem hajlandó lemondani.

S ha igaz az, amit az előbbieken leírtunk, akkor lenni kell olyan mestereknek, akik ezeket az igényeket belső indítatásból is kielégítik. Az is természetes, hogy a jók közül is ki kell válni a legkiválóbbaknak, akiket mai szóhasználattal keramikus művészeknek tartunk. Ők azok, akik szólásra bírják az anyagot, munkára kényszerítik a technikát, ezeket lélekkel telítik. Így múlik el a föld némasága. Születni kellett tehát Gádor Istvánnak, Csekovszky Árpádnak, élni kell Schrammel Imrének – s, mit tesz Isten Zalaegerszegen – Németh Jánosnak. Nem létezik ugyanis a mindenségéből megszentelt üzenet mester-kezü üzenetközvetítő nélkül. Németh János nem csak a magyar, de az európai kerámia plasztika világában is alaptípus. Pályavonala egyenes és megérkezési pontja senkihez sem hasonlítható.

Kezdetben megtanulta (már apja műhelyében) az anyagról és a technikáról tudható összes tudnivalót. Majd egyetemi fokon fejlesztette tovább ezt a tudást, birtokba vette az anatómia, a tömegkomponálás rejtelmét, beavatottja lett a méretek, arányok, dimenziók világának. Mindehhez nem a klasszikus módszerek továbbfolytatását választotta útmutatóul, hanem a környezetében létező emberi, növényi és természeti világ csodáira fordította figyelmét, életmódokat, szokásokat, meséket és legendákat dolgozott fel. E közben megjelenítette a történelem felmagasodásait, bukásait, jelenetekké, mozgásokká változtatta mindazt, amit a mindennapi élet pillanatokra szánt csak. Létre is jött egy sajátos plasztikus világ, ami valóságból táplálkozik ugyan, de az ő szemén, intellektusán keresztül gyúródott, égetődött ki az örökkévalóság számára. Amit majd hat évtizeden keresztül sajátos, utánozhatatlan mondanivalóvá alakított, a maga egyéni „elbeszélő” módján.

Miért is? Mert formái erőteljesek, mert minden bőbeszédűségtől és felesleges részletezéstől mentesek, mert gesztusai összegezők, iróniájuk túl van a realitás szokásain, mozdulatviláguk mentes a naturalizmustól, mert dinamikájukat nem a mindennapi közhelyek biztosítják. Szorgalma példás, elhatározásai véglegesek, úgy vált óriássá, hogy nem tört soha sem magasra, de mindig „Fölfelé” tekintett.

Minden túlzás nélkül kell leírni, hogy Németh János művészetének úgy lett mestere, ahogy nyáron a nap süt, áramlik a szél, s ahogy az éjszakában álmaink ránk mosolyognak. Ha nem szeretnénk, talán még irigyelnénk is, de így?...

Péntek Imre

Jubileumi tárlat – szívbéli köszöntés

• Németh János 80. évére

A kortárs magyar művészet a hatvanas évektől elvesztette érdeklődését a népművészet, a népi tárgyformálás iránt, csak némi lenézéssel tekintettek erre a meglehetősen gazdag és sokféle irányultságú művészeti jelenségre. Az erőltetett modernizációs törekvések, az „egypárt” gyanakvása minden iránt, ami nemzeti –narodnyik – lassan, de eredményesen perifériára szorították az ilyen jellegű törekvéseket. Bár voltak inspirációt innen merítő kezdeményezések: gondoljunk csak Vigh Tamás *az Alföld népe* című szoborcsoportjára, vagy Keserü Ilona szív alakú sírkövek által megihletett festményeire, Schéner Mihálynak a mézeskalács huszár-formát felhasználó tárgykolázs-variánsaira. Ám ezek epizodikusak maradtak. A „folklorizáció” csak áttételesen, ironikus „idézésként” került elő, s csak rövid időre.

Ezért volt szokatlan Németh János fellépése, pályakezdése ugyancsak a hatvanas években, aki ennek a meg-megszakadó hagyománynak kötelezte el magát. Erőteljes mintázással, de mindig az agyag, a kerámia törvényei szerint formálta műveit. Ráadásul, korongon készült forgástestek metszeteiből. Ezek alakultak a magyar népi mítoszok, mesék, a görög mitológia vagy a Biblia alakjaivá. Pogány Gábor *Határtalan művészet* című tanulmányában írja: „Németh János figurális művészetét azzal az önellentmondással lehetne jellemezni: modern ősiség. Ez technikailag is igaz, a főntebb elmondottak szerint, de formakezelésére és eszmeiségére is. Formaképzése tulajdonképpen a szintetikus kubizmus gyakorlati megvalósítása, mert hiszen mit is csinál? Mértani testeket hoz létre agyagból a fazekaskoron-

gon és mintázóasztalon, hengert, kúpot, gömböt, síklapot, és ebből építi föl alakjait, épp úgy, mint Juan Gris vagy Archipenko. A fölépítésnél viszont a tisztán geometrikus formákon túllép, formai és tartalmi attribútumokkal látja el, jelképekké, eszmei alakokká változtatja 'teremtményeit'."

A Wikipédia így minősíti a művészt: szobrász, keramikus. Való igaz, Németh János tehetségében minden megvan, ami szobrászként is elismertséget szerzett volna neki. De ő makacsul ragaszkodott az „ősi mesterség” törvényeihez. Valószínű, ezért mondott le a fedőmázzról, a színről. Véleménye szerint a szobrok, plasztikák színesek lehetnek, de tarkák

Kiállítási enteriőr

nem. Mert ez tönkre teheti a plasztikai megjelenést. „A színes hatást – írja vallomásában – az agyagmázakkal érem el, bedolgozva az agyagba az umbra, az égetett siena, a fekete kobalt, a réz oxidjainak összehangolt árnyalatait, és a hőfok és az égetés oxidációs vagy redukciós folyamataival hívom elő. A jó szín olyan, akár egy ezer éves patina, segíti a szobrot.” Az agyagmázak sokszínű árnyalatai viszont a figuráknak adnak életteli felületet, fokozva az előadott tartalom hitelességét.

Az előadott tartalom – viszont nem csak magyar, hanem a görög-római, etruszk ősiségben is gyökerezik, egységben látva mindazt a mitikus tudást, amit az emberiség ezen a téren felhalmozott. Archaikus modernitása ugyancsak magába öleli a középkori művészet stilizáló, naiv előadásmódját, amikor a kifejezés érdekében eltúlzó formákkal jeleníti meg alakjait. A művész ritkán lép ki e körből: inkább köznapi alakjai – mint a *Várakozás* idős, fejkendő parasztasszonya – válik időtlenné, emelkedik mitikus szférába. Krisztus-ábrázolásai, szentjei viszont esendő vonásokkal mintázott alakok, mint a tőprengő, gondolkodó, ülő Krisztusa. Az égi és földi szféra sajátos szimbiózisban jelenik meg, átszövik egymást, elválaszthatatlan kötélléssel kapcsolódnak egymáshoz.

A figuratívitás velejárója a narrativitás. Németh János – bizonyos művei – visszautalva a középkori szerepre: el akarják mesélni a szemlélőnek az átadandó történetet. Ilyen a harkányi dombormű mesebeli hangulatot árasztó kompozíciója, a zalaegerszegi stáció drasztikus, már-már groteszk jelenetsorozata, Hunor és Magor legendája. Persze, ez a narrativitás nem szájbarágós előadás, hanem a szimbólumok nyelvén fogalmaz, sűrítve, tömörítve adja át a lényegét.

Más művei pedig egy végleges, statikus helyzetet örökítenek meg. Belemerevülve az időbe, mint az egyiptomi királyszobrok. Vagy az etruszk fekvő házaspár a szarkofágon. Az Európa elrablása – amelynek több variációja is készült – sem egy mozgalmas jelenet, inkább egy vizuális példázat, erőszakról, gyengeségről, nőiességről.

NÉMETH JÁNOS: Herka (Részletterv a harkányföldi domborműhöz) -1971

Nos, csak néhány vonás erről a változatos alkotói oeuvre-ről.

S évtizedek teltek el, amikor kevés figyelem esett a mester páterdombi műtermére. Hiányoztak Boros Miklós látogatásai, az inspiráló beszélgetések, Somogyi József vállalkozó kedvű kísérletezése a zalai agyaggal, vagy Keresztury Dezső szeretetteljes ölelése, aki mélyen értette Németh János agyagfiguráinak szavát. Koczogh Ákos értő elemzései, aki méltányolta a művész legbensőbb törekvéseit, a szeretetteljes harmóniára való törekvést. Takáts Gyula becehegyi bölcsessége, aki felfedezte Németh János „délzaki” vonzódását, kapcsolatát a mediterráneum világával. Sajátos ellentét alakult ki: míg a műhelyében folyamatosan, meg-megújuló munkakedve nyomán, a fáradhatatlanul forgó korongon újabb és újabb kompozíciók, plasztikák születtek, addig az uralkodó kánon kevésbé vett tudomást erről a kiteljesedő életműről.

Szerencsére, a Göcseji Múzeum felvállalta az országos szakma kieső figyelmét. Kezdeményezé-

sükre megszületett a *Gyökerek*, egyik legsikerültebb, legőszintébb, leghitelesebb művészletra, amely a nép kultúra értékeit is visszahozza az őt megtagadó jelenbe. S létrejött a köztéri munkákat áttekintő kötet, *valamint* a korszakra, butélikra mintázott jelenetek, alakok értelmezése, foglalata. Ebben a folyamatban Kostyál László, a múzeum művészettörténésze játszott kiemelkedő szerepet. Döntő szerepe volt abban is, hogy 75. születésnap fénypontja lehetett Németh János állandó kiállításának megnyitása, a múzeum tőszomszédságában, Zalaegerszeg város és Zala megye önkormányzatainak összefogásával.

Ami az országos figyelmet illeti, nem teljesen igaz, amit mondtam. A szűkebb szakma, részben baráti, részben pályatársi szolidaritása, számon tartó érdeklődése, biztatása sohasem szakadt meg. Pannonhalmi Zsuzsa, Schrammel Imre, Fekete György, Benedek Katalin, Lovag Zsuzsa nevét említhetném, akiknek látóköréből nem tűnt el Németh János, sem az általa alkotott „kerámia világ”. Ennek, valamint az NKA

Iparművészeti Kollégiuma támogatásának köszönhető, hogy a 75. születésnap emlékezetes ajándéka volt egy reprezentatív album megjelentetése, a zalaegerszegi Vitrin Művészeti Kiadó gondozásában. Úgy tűnt, valami megmozdult...

S így érkezett el az idei március 15-ike, nemzeti ünnepünk, amelynek egyik kiemelkedő eseménye a Kossuth-díjak kiosztása. És a hír, mely az ünnepséggel együtt bejárta a várost, igaznak bizonyult: Németh János Kossuth-díjat kapott. Egy rég megérdemelt elismerés nyugtázta azt a művészi teljesítményt, ami Németh János magányos műhelyében – hosszúra nyúlt pályája során, immár országos szakmai elismerést nyerve – megszületett. Soha szebb születésnapi ajándékot, hisz március 16-án töltötte be a 80. évét. S egy hét múlva nyílt jubileumi tárlata, a Gönczi Galériában. A megnyitó személye – Fekete György, kétszeres Kossuth-díjas, belsőépítész, az MMA elnöke. Nem mellesleg Zalaegerszeg szülötte, díszpolgára,

NÉMETH JÁNOS:
Ádám és Éva
2008

NÉMETH JÁNOS: Varjú

Németh János gyermekkori pajtása. S akit a főiskolai évek is összekötnek a végig Egerszegen élő és alkotó művésszel, pályatárssal. Köszöntőjében elmondta: a Kossuth-díj nem csak egy kitüntetés volt ebben az esetben, hanem elégtételadás is, a Kossuth-díj bizottság eddigi mulasztásaiért. Hiszen Németh János keze nyomán olyan kerámiák készülnek, amilyen az anyaföld is szeretne lenni... Gyutai Csaba polgármester, maga is a művész régi tisztelője, műveinek jó ismerője, a város szeretetét és megbecsülését tolmácsolta – ezen kivételes ünnepi alkalomból.

A tárlat – egy kis keresztmetszet az életmű különböző korszakaiból. Láthattuk a korai, az ötvenes években készült pécsi akvarelleket és tusrajzokat, melyek nem csak egy finom, érzékeny grafikai tehetség bravúrai, hanem dokumentum értékük is felbecsülhetetlen. Láthattuk a lendületes, szinte egy vonallal körvonalazott állatrajzokat, majd a belőlük formálódott kerámia-szobrokat. S persze, nem hiányoztak a bohóc-tanulmányok sem, a murális munkák vázlatai, a változatos és mulatságosan karikírozott kecskebak, varjú, agár és a mitológiai csodaszarvas. A műlovarnő – a művész kedvenc témája – egyik, talán leghatásosabb variánsa is a kollekciónak részét képezte. Két, nosztalgiát keltő, szinte életnagyságú szabadtéri szobor, a Fürdőző férfi és nő – a régi fürdőélet dresszében megjelenítve – kiemelkedő figurái a kiállításnak. Siófokról „mentette” haza a város a megrongálódott szobrokat. Képet kaptunk

az éremművésztől is, aki nagy kedvvel készít időnként kerámia és bronz érmeket, plaketteket. Nem hiányoznak a korpuszok, a Krisztus-ábrázolások, bibliai alakok, szentek sem. A fő nézetben Noé és a bárkáján hajózó állatok – a tömörítés mesterműve.

Fekete György megnyitójában azzal kezdte: szabad örülni, mert valami sikerült, jó véget ért. A szakmai küzdelem, az újrafelfedezés izgalma, az évtizedes pálya kétségbevonhatatlan eredményei, a kitartás az ifjúkori eszmények mellett – meghozta a sikert.

NÉMETH JÁNOS:
Noé bárkája - 2010

Németh János életműve arra is példa, hogy vidéken élve és dolgozva is lehet eljutni a csúcra, ha nem is azonnal, s a szűkebb pátria, a hajdani Pannonia értékítélete nem volt fals, nem tévedés, mellényúlás, helyi, provinciális elfogultság, amikor a mestert látta a páterdombi műhelyében szorgoskodó művészben. Az idő igazolta, hogy a magyar és egyetemes kerámia örök darabjai születtek, születnek itt...

Szerzőinkről

- Áfra János** (1987; Debrecen) Költő, kötete: Galukóma, Jak-füzetek, 2012.
- Bakonyi István** (1952; Székesfehérvár) Irodalomtörténész, kritikus.
Legutóbbi kötete: Hogy elfogadjanak...Petróczi Éva költi világa, Fekete Sas Kiadó, 2013.
- Bartusz-Dobosi László** (1971; Pécs) Író, irodalomtörténész, kritikus.
Legutóbbi kötete: Egy élet térképe – Tüskés Tibor pályaképe.(Pro Pannónia Kiadó, 2012)
- Bene Zoltán** (1973; Szeged) Író, kritikus. Legutóbbi kötete: Farkascseresznye, Hungarovox Kiadó, 2013.
- Benedek Katalin** (1950; Budapest) Művészettörténész.
Legutóbbi kötete: Élő magyarörmény művészet, Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, 2013.
- Bozók Ferenc** (1973; Budapest) Költő, esszéista. Legutóbbi kötete: Szilveszteri gótika, Porta Könyvek, 2011.
- Csontos János** (1962; Budapest) Költő, prózaíró.
Legutóbbi kötete: Delelő – Összegyűjtött versek, 2002-2010. (Magyar Napló Kiadó, 2011)
- Csontos Márta** (Szeged; 1951) Költő, legutóbbi kötete: Meggyújtott olajág, Littera Nova Kiadó, 2010.
- Fa Ede** (1935; Nagykanizsa) Költő, legutóbbi kötete: Lávapatakok, Takács László Irodalmi Kör, Nagykanizsa.
- Fekete György** (Budapest) Belsőépítész, szobrász, művészeti író.
Legutóbbi kötete: Tárgyak természetrajza, Tapasztalásaim könyve, Holnap Kiadó, 2008.
- Ferdinandy György** (1935; Budapest) Prózaíró; legutóbbi kötete: Francia asszony, Magyar Napló Kiadó, 2014.
- Filip Tamás** (1960; Budapest) Költő, legutóbbi kötete: Kő, papír, olló. (Magyar Napló, 2013)
- Kelemen Erzsébet** (1964; Debrecen) Költő, író, kritikus.
Legutóbbi kötete: Hét színkép – Tanulmányok, kritikák. (Ráció Kiadó, 2010)
- Kelemen Lajos** (1954; Kaposvár) Költő, kritikus.
Legutóbbi kötete: „Szállsz te már, magad“, Tóth Erzsébet költészetéről
- Lovag Zsuzsa** (1940; Budapest) Művészettörténész.
Legutóbbi kötete: Az együtt élő egyházak, Magyar Nemzeti Múzeum, 1991.
- Novotny Tihamér** (1952; Budaörs) Művészettörténész, kurátor.
Legutóbbi kötete: Széteguruló üveggolyókban (1979-2004), VLS Kulturális Egyesület, 2004.
- P. Szabó Ernő** (1952; Budakalász) Művészettörténész, szerkesztő.
Legutóbbi műve: Móder Rezső, kismonográfia, 2003.
- Palotás József** (1947; Pécs) Szobrászművész, verseket és elméleti írásokat is publikál.
- Péntek Borbála** (1985; Budapest) Prózaíró, kritikus; írásai különböző lapokban jelennek meg.
- Péntek Imre** (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író.
Legutóbbi kötete: Hajtűkanyar, Magyar Napló, 2013.
- Pénzes Dávid** (1984; Zalaegerszeg) Kritikus, írásai különböző lapokban jelennek meg.
- Szakolczay Lajos** (1941; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus, művészeti író.
Legutóbbi kötete: Határtalan, Antológia Kiadó, 2011.
- Szemes Péter** (1979; Zalaegerszeg) Esztéta, kritikus. Kötete: Művek felé, 2012, Pannon Tükör Könyvek, 2012.
- Szoliva János** (1936; Nagykanizsa) Költő, legutóbbi kötete: Tükörmély, Pannon Tükör Könyvek, 2013.
- Wehner Tibor** (1948; Budapest) Költő, író, művészettörténész.
Legutóbbi kötete: Tapló – Kíméletlen Művészeti Napló (1996-2006), 2013.
- Weiner Sennye Tibor** (1981; Budapest) Költő, író, műfordító.
Legutóbbi kötete: Magyar Gólem, Bp. Hochroth, 2013.

Következő számaink tartalmából:

Szabó Ferenc SJ, Gyimesi László, Oláh András, Halász Albert, Szeles Judit, Zagorec-Csuka Judit, Tóth Imre, Kardos Ferenc, Soós József, Molnár Gábor versei; Géczy János, Kilián László, Sarusi Mihály, Villányi G. András, Somogyi Zoltán prózája; Ferencz Győző, Lehota János, Szemes Péter, Csiák Gyula tanulmánya, kritikája; Lengyél Péter, Benedek Katalin, Kostyál László, Péntek Imre, Bence Lajos képzőművészeti írásai.